

2023

Speech by the Minister for Finance and Planning, Hon. Dr. Mwigulu Lameck Nchemba Madelu (MP.) Presenting to the National Assembly, The Estimates of Government Revenue and Expenditure for 2023/24

Tanzania, United Republic

Ministry of Finance and Planning

<https://repository.mof.go.tz/handle/123456789/544>

Downloaded from Ministry of Finance and Planning Repository

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA

**HOTUBA YA WAZIRI WA FEDHA NA MIPANGO,
MHESHIMIWA DKT. MWIGULU LAMECK
NCHEMBA MADELU (MB), AKIWASILISHA
BUNGENI MAPENDEKEZO YA SERIKALI KUHUSU
MAKADIRIO YA MAPATO NA MATUMIZI KWA
MWAKA 2023/24**

15 Juni 2023

Dodoma

I. UTANGULIZI

1. **Mheshimiwa Spika**, naomba kutoa hoja kwamba Bunge lako Tukufu lipokee, lijadili na kukubali kupitisha Makadirio ya Mapato na Matumizi ya Serikali kwa mwaka wa fedha 2023/24. Bajeti hii inawasilishwa kwa mujibu wa Ibara ya 137 ya Katiba ya Jamhuri ya Muungano wa Tanzania ya mwaka 1977, ikisomwa pamoja na Kifungu cha 23(3) cha Sheria ya Bajeti, Sura 439 pamoja na Kifungu cha 124(4) cha Kanuni za Kudumu za Bunge, Toleo la Februari 2023.

2. **Mheshimiwa Spika**, pamoja na hotuba hii, ninawasilisha vitabu vinne vinavyoelezea kwa kina Bajeti ya Serikali. Kitabu cha Kwanza ni Makadirio ya Mapato; Kitabu cha Pili ni Makadirio ya Matumizi ya Kawaida kwa Wizara, Idara Zinazojitegemea na Wakala wa Serikali; Kitabu cha Tatu ni Makadirio ya Matumizi ya Kawaida kwa Sekretarieti za Mikoa na Mamlaka za Serikali za Mitaa; na Kitabu cha Nne ni Makadirio ya Matumizi ya Maendeleo kwa Wizara, Idara Zinazojitegemea, Wakala wa Serikali, Sekretarieti za Mikoa na Mamlaka za Serikali za Mitaa. Aidha, Muswada wa Sheria ya Fedha wa mwaka 2023 pamoja na Muswada wa Sheria ya Matumizi ya Serikali wa mwaka 2023 ni sehemu ya bajeti hii.

3. **Mheshimiwa Spika**, makadirio ya Bajeti ya Serikali kwa mwaka wa fedha 2023/24 yameandaliwa kwa kuzingatia nyaraka na miongozo mbalimbali ya kitaifa na kimataifa ikiwemo: Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (2021/22 - 2025/26) ambao umezingatia Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025; Ilani ya Uchaguzi ya Chama Cha Mapinduzi (CCM) ya mwaka 2020; Dira ya Maendeleo ya Afrika Mashariki 2050; Ajenda ya Maendeleo ya Afrika 2063; Malengo ya Maendeleo Endelevu 2030; Mwongozo wa Ushirikiano wa Maendeleo Endelevu wa Umoja wa Mataifa wa mwaka 2022 - 2027; makubaliano mengine ya kikanda na kimataifa ambayo Tanzania imeridhia; na hotuba mbalimbali za Mheshimiwa Rais.

4. **Mheshimiwa Spika**, napenda kumshukuru Mwenyezi Mungu kwa kutujalia afya njema pamoja na kutuwezesha kuendelea kutekeleza majukumu yetu kwa maslahi mapana ya Taifa na kuniwezesha kusimama mbele ya Bunge lako Tukufu kuwasilisha Bajeti ya Serikali kwa mwaka wa fedha 2023/24. Aidha, ninamshukuru Mwenyezi Mungu kwa kuendelea kuijalia nchi yetu amani, umoja na mshikamano chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Amiri Jeshi Mkuu.**

5. **Mheshimiwa Spika**, kipekee nimshukuru Mheshimiwa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa kuendelea kuniamini katika dhamana hii kubwa ya kuwa Waziri wa Fedha na Mipango. Ninamuahidi kuwa nitaendelea kuitumikia nafasi hii na kuchapa kazi kwa uadilifu, uaminifu na weledi mkubwa ili kutimiza malengo ya Ilani ya Chama Cha Mapinduzi ya Mwaka 2020.

6. **Mheshimiwa Spika**, napenda kutumia fursa hii kwa dhati kumpongeza **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, kwa kutimiza miaka miwili ya uongozi wake makini unaolenga mageuzi makubwa ya kiuchumi, kisiasa na kijamii. **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, amedhihirisha kuwa yeye** ni kiongozi makini, mwadilifu, msikivu, mchapakazi na aliye na maono thabiti ya kuendelea kuiletea nchi yetu maendeleo makubwa. **Ameendelea kutekeleza miradi ya zamani na miradi mipya, miradi mikubwa na miradi midogo, miradi ya kuchochea uchumi na miradi ya huduma za jamii, kusimamia deni la Serikali na kulipa madai yaliyopita kwa maslahi ya watumishi wa umma na wastaafu, kukuza demokrasia nchini na diplomasia ya uchumi.** *Hali hiyo inadhihirisha*

kuwa hakuna kilichokwama bali vimeongezeka isivyoweza kusimuliwa kwa muda mfupi.

7. **Mheshimiwa Spika**, kwa namna ya pekee naomba nitumie fursa hii adhimu kumpongeza Komredi Daniel Godfrey Chongolo, Katibu Mkuu wa Chama cha Mapinduzi, kwa namna anavyofuatilia utekelezaji wa Ilani ya Uchaguzi ya Chama cha Mapinduzi ya Mwaka 2020 – 2025 kupitia miradi mbalimbali ya maendeleo inayotekelezwa na Serikali. Ziara hizo zimekuwa na tija kubwa kwa kuchochea kasi ya ukamilishaji wa miradi ya maendeleo iliyokuwa imekwama. **Nawaelekeza watendaji wote wa Serikali kutekeleza maelekezo yanayotolewa wakati wa ziara hizo na muwapatie taarifa Waheshimiwa Wabunge.**

8. **Mheshimiwa Spika**, nchi yetu inasonga mbele licha ya nchi zote duniani kupita kwenye misukosuko ya kiuchumi. Kwa mujibu wa jarida la uchumi la Shirika la Fedha la Kimataifa (IMF) la Aprili 2023, uchumi wa Tanzania unatarajiwa kufikia dola za Marekani **bilioni 85.4** mwaka 2023 kutoka dola **bilioni 69.9** mwaka 2021. Tanzania imepanda hadi nafasi ya sita (6) ikilinganishwa na nchi nyingine Kusini mwa Jangwa la Sahara ikiongozwa na nchi za Kenya

(dola bilioni 116.0), Ethiopia (dola bilioni 120.4), Angola (dola bilioni 121.4), Afrika Kusini (dola bilioni 405.7) na Nigeria (dola bilioni 477.4). Nchi nyingine zenye uchumi mkubwa chini ya Tanzania ni Ghana (dola bilioni 72.8), Cote d'Ivoire (dola bilioni 70.0), DRC (dola bilioni 62.8) na Uganda (dola bilioni 48.8). Hivyo, watanzania tunapotoa mifano ya wapi tunaelekea tuyajue mataifa yalioko mbele yetu. Na kwa programu hizi alizoanzisha **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mwenyekiti wa CCM**, za kuwekeza kwenye sekta za uzalishaji na kukuzaji uwekezaji na uwezeshaji wananchi kiuchumi siku sio nyingi mataifa mengi tutayavuka.

9. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, ilianza mchakato wa kufanyiwa tathmini ya uwezo wa kukopa na kulipa madeni (*sovereign credit rating*) mwaka 2008 ambapo zoezi hilo halikukamilika kutokana na sababu mbalimbali ikiwemo mdororo wa uchumi pamoja na kuyumba kwa soko la fedha duniani. Hata hivyo, **chini ya uongozi thabiti wa Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Serikali imefanikiwa kukamilisha zoezi hilo ambalo lilikuwa ni kikwazo katika**

utafutaji fedha na mitaji katika masoko ya kimataifa.

10. **Mheshimiwa Spika**, mnamo Machi 2023, kampuni za *Fitch Ratings* na *Moody's Investors Service* zilianza zoezi la kuifanyia nchi tathmini ya kukopesheka katika masoko ya fedha ya kimataifa. Zoezi hilo lilikamilika ambapo kampuni ya *Moody's Investors Service* ilichapisha matokeo ya tathmini hiyo mwezi Mei 2023 na kampuni ya *Fitch Ratings* mwezi Juni 2023. Kwa mujibu wa matokeo hayo, **Kampuni ya Moody's Investors Service imeipa Tanzania daraja la B2 POSITIVE na Kampuni ya Fitch Ratings daraja la B POSITIVE, ambayo yanaashiria taswira chanya kwa nchi kimataifa.** Matokeo hayo ni bora kuliko nchi nyingine za ukanda wa Afrika Mashariki na Kati. Pamoja na mambo mengine, matokeo hayo yamechangiwa na mwenendo mzuri wa ukuaji wa uchumi, usimamizi makini wa deni la Taifa, kuweka mazingira wezeshi ya uwekezaji kwa sekta binafsi, kuimarisha ushirikiano wa kimataifa pamoja na kuleta maridhiano ya kisiasa ndani ya nchi. Kukamilika kwa zoezi hilo, kutaiwezesha nchi kutambulika katika masoko ya fedha ya kimataifa na hivyo, kuongeza sifa za kuvutia uwekezaji na kupanua wigo wa upatikanaji wa fedha kwa miradi ya Serikali na sekta binafsi.

II. MAFANIKIO YA SERIKALI YA AWAMU YA SITA

11. **Mheshimiwa Spika**, tunakumbuka kuwa **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan** alishika madaraka ya kuongoza nchi katika kipindi ambacho dunia ilikuwa katika mtikisiko wa kiuchumi kutokana na janga la UVIKO-19 na baadae vita kati ya Urusi na Ukraine ambayo inaendelea hadi sasa. Athari za majanga hayo zilionekana katika nyanja zote za kiuchumi na kijamii duniani ikiwemo kuongezeka kwa vifo, kuzorota kwa shughuli za uzalishaji na kuongezeka kwa gharama za utoaji huduma za jamii, hususan afya na elimu pamoja na kuongezeka kwa gharama za maisha. Kutokana na athari hizo, ukuaji wa uchumi nchini ulipungua kutoka asilimia 7.0 mwaka 2019 hadi asilimia 4.7 mwaka 2022.

12. **Mheshimiwa Spika**, pamoja na kupokea kijiti cha uongozi katika kipindi cha majanga hayo, uongozi mahiri wa **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan** umetekeleza sera na mikakati mbalimbali iliyowezesha uchumi wa nchi yetu kuhimili majanga hayo ikiwemo utekelezaji madhubuti wa sera za fedha na bajeti. Ni dhahiri kuwa, utekelezaji wa sera na mikakati hiyo

umeleta mafanikio makubwa katika kipindi cha uongozi wa Awamu ya Sita. Mafanikio mengi yaliyopatikana katika kipindi cha Awamu ya Sita yamesemwa na Waheshimiwa Mawaziri wakati wakiwasilisha hotuba zao. Naomba nami nitambue baadhi ya mafanikio hayo kama ifuatavyo:

a) **Mapato**

13. **Mheshimiwa Spika**, katika kipindi cha uongozi wa Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, mapato ya ndani yamekuwa yakiongezeka na kufikia shilingi trilioni 24.40 mwaka 2021/22 ikilinganishwa na shilingi trilioni 20.59 mwaka 2020/21. Aidha, katika kipindi cha Julai 2022 hadi Aprili 2023, ukusanyaji wa mapato ya ndani umefikia shilingi trilioni 21.67, ambapo mwezi Desemba 2022, Mamlaka ya Mapato Tanzania ilifanikiwa kukusanya kiasi cha shilingi trilioni 2.63 ikiwa ni kiwango cha juu zaidi kukusanywa kwa mwezi tangu kuanzishwa kwa Mamlaka hiyo mwaka 1996. **Waheshimiwa Wabunge, mwenendo huu mzuri ni ishara kuwa Serikali ya Awamu ya Sita ipo makini katika kutekeleza mikakati ya kuongeza mapato kwa kuzingatia sheria,**

miongozo na taratibu pamoja na jitihada za kuimarisha mifumo ya ukusanyaji mapato na kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji nchini.

b) Sekta ya Fedha

14. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya Awamu ya Sita inaendelea na utekelezaji madhubuti wa sera za fedha pamoja na utekelezaji wa Mpango wa Serikali wa Kuboresha Mazingira ya Biashara nchini. Utekelezaji wa sera hizo umesababisha kushuka kwa viwango vya riba za mikopo ya benki ambapo katika kipindi cha mwaka kinachoishia Aprili 2023, viwango vya riba za mikopo vilipungua na kufikia wastani wa asilimia 15.91 kutoka wastani wa asilimia 16.58 Aprili 2021. Kupungua kwa viwango vya riba za mikopo kumechangia kuongezeka kwa mikopo kwa sekta binafsi ambapo mikopo hiyo imeongezeka kwa asilimia 22.5 Aprili 2023 ikilinganishwa na asilimia 4.8 Aprili 2021. Aidha, mikopo chechefu imeendelea kupungua hadi asilimia 5.5 Aprili 2023 ikilinganishwa na asilimia 9.8 Aprili 2021. Serikali kupitia Benki Kuu ya Tanzania itaendelea kuimarisha usimamizi wa sekta ndogo ya benki ili kuongeza ufanisi katika eneo hilo.

15. **Mheshimiwa Spika**, Serikali inayoongozwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, inatambua umuhimu wa kuwezesha wananchi kiuchumi ikiwemo wanawake, vijana na watu wenye ulemavu. Hivyo, Serikali inafanyia kazi changamoto zilizojitokeza katika ugawaji na urejeshwaji wa mikopo inayotokana na asilimia 10 ya mapato ya ndani ya halmashauri. Utaratibu mpya wa utolewaji na urejeshaji wa mikopo hiyo utakapokamilika, Serikali itatoa taarifa kwa umma na kuendelea kutoa mikopo hiyo.

16. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kuweka shilingi bilioni 1.0 kwenye mfuko wa watu wenye ulemavu kwa ajili ya kusaidia vifaa vinavyohitajika. Fedha hizo pia zitatumika kama mfuko wa wabunge wa kundi la watu wenye ulemavu na mchango kwa watoto wanaolelewa katika vituo maalumu. Nitoe rai kwa makampuni na watu binafsi kuchangia katika mfuko huo ili kuyasaidia haya makundi maalumu sambamba na programu inayotekelezwa chini ya TASAF. **MAMA ameanzisha, sote tumuunge mkono.**

17. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, inatarajia kufanya marekebisho katika Sheria ya

Benki na Taasisi za Fedha, Sura 342. Marekebisho hayo yataiongezea Bodi ya Bima ya Amana (Deposit Insurance Board – DIB) majukumu ya kuweza kuongeza ukwasi kwa njia ya mkopo kwa benki au taasisi ya fedha yenye changamoto ya ukwasi. Marekebisho hayo pia yataipatia DIB nguvu na uhalali wa kisheria wa kushiriki kikamilifu, kwa kushirikiana na Benki Kuu, katika kutathmini na kuamua hatua muafaka ambayo inapaswa kuchukuliwa pindi benki au taasisi ya fedha inapokuwa katika hatari ya kufilisika. Utaratibu huu utasaidia kuokoa benki au taasisi za fedha kuingia kwenye mchakato wa ufilisi na hivyo kuepusha hasara na adha kubwa kwa wenye amana na wadai wengine.

18. Mheshimiwa Spika, Serikali imeendelea kutekeleza Mpango Kazi wa Kikosi Kazi cha Kifedha cha Kimataifa (Financial Action Task Force – FATF), ambapo ilifanikiwa yafuatayo: kufanya marekebisho ya sheria na kanuni kama sehemu ya kutekeleza viwango vya kiufundi vya FATF; kutengeneza Mkakati wa Kitaifa wa Kudhibiti Utakasishaji Fedha Haramu na Ufadhili wa Ugaidi wa Mwaka 2022/23 hadi 2026/27; kufanya mapitio ya vihatarishi vya ufadhili wa ugaidi kwa Asasi za Kiraia; kufanya mafunzo na kampeni mbalimbali za kuongeza uelewa wa masuala ya

utakasishaji fedha haramu na ufadhili wa ugaidi kwa watoa taarifa na hasa taasisi teule zisizo za kifedha za biashara na taaluma; kuanzisha kituo maalumu cha kushughulikia kesi za utakasishaji fedha haramu na ufadhili wa ugaidi; na kuandaa miongozo mbalimbali ya kusaidia taasisi zinazosimamia utekelezaji wa sheria katika kuchunguza na kuendesha mashitaka ya utakasishaji fedha haramu na ufadhili wa ugaidi. Lengo la hatua hizi ni ufanisi wa mifumo ya udhibiti wa utakasishaji fedha haramu, ufadhili wa ugaidi na ufadhili wa silaha za maangamizi.

c) **Sekta za Uzalishaji**

Kilimo

19. **Mheshimiwa Spika**, kwa kutambua ukweli kuwa asilimia kubwa ya wananchi wetu wanaishi vijijini ambapo kilimo ndiyo msingi wa ustawi wa maisha, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, imeendelea na dhamira yake ya kuboresha maisha ya wananchi kwa kuongeza bajeti ya kilimo kutoka shilingi bilioni 294.0 mwaka wa fedha 2021/22 hadi shilingi bilioni 954.0 mwaka wa fedha 2022/23 na kufikia shilingi bilioni 970.8 mwaka wa fedha 2023/24.

Kuongezeka kwa bajeti ya kilimo kumewezesha: kuongezeka kwa upatikanaji wa pembejeo za kilimo; kuanzishwa kwa kilimo cha mashamba makubwa ya pamoja (block farms); kuimarisha tafiti na huduma za ugani; kutolewa kwa ruzuku ya mbolea kwa wakulima; kuanza kwa miradi ya ujenzi na ukarabati wa skimu za umwagiliaji na miundombinu ya uhifadhi wa mazao ya kilimo; kuanzishwa kwa Mfuko wa Maendeleo ya Kilimo; na kuimarisha upatikanaji wa masoko ya mazao ya kilimo.

20. **Mheshimiwa Spika**, Serikali imeendelea kuimarisha usalama wa chakula nchini kwa kuchukua hatua mbalimbali ikiwemo kukamilisha ujenzi wa maghala 14 na vihenge 20 kwa ajili ya kuhifadhi nafaka. Hatua hizi zilichangia utoshelevu wa chakula kufikia asilimia 114 mwaka 2022/23. **Serikali itaendelea kuiwezesha Wakala wa Taifa wa Uhifadhi wa Chakula (NFRA) kununua mazao kutoka kwa wakulima. Katika mwaka wa fedha 2023/24, jumla ya tani 400,000 zinatarajiwa kununuliwa na NFRA. Lengo la Serikali ni kuwa na akiba ya chakula inayokidhi mahitaji yasiyopungua miezi minne (4).**

21. **Mheshimiwa Spika**, Serikali imeendelea kutoa ruzuku ya mbolea ili kuhakikisha upatikanaji wa mbolea kwa gharama nafuu ambapo hadi Aprili 2023, shilingi bilioni 214.8 zimetolewa ikijumuisha fedha za ndani na nje. Kutolewa kwa ruzuku hiyo kuliwezesha wakulima kupata mbolea kwa bei ya kati ya shilingi 50,000 hadi 70,000 kwa mfuko wa kilo 50 badala ya bei ya soko ya wastani wa shilingi 140,000.

22. **Mheshimiwa Spika**, kutokana na jitihada zilizochukuliwa na Serikali ya CCM chini ya uongozi wa **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, katika kuimarisha sekta ya kilimo, sote tumeshuhudia maendeleo mazuri ya utekelezaji wa miradi ya kilimo. Serikali itaendelea kuongeza fedha kwenye sekta hii kadri ufanisi utakavyoongezeka ikiwa ni motisha kwa utendaji mzuri. Hivyo, ninasisitiza sekta izingatie utaratibu wa *Performance for Results* (P4R). **Hatua hii inaweza kuongeza fedha zaidi za utekelezaji wa miradi ya kilimo hata kufikia shilingi trilioni 1.27. Serikali ya Dkt. Samia iko kazini, tunataka kupiga vita umaskini kwa vitendo, tutaelewana tu!**

Mifugo na Uvuvi

23. **Mheshimiwa Spika**, katika kuimarisha sekta ya mifugo, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, kwa kushirikiana na wadau inaendelea kutekeleza miradi mbalimbali. Miradi hiyo ni pamoja na ile ya kuimarisha afya za mifugo, huduma za ugani, huduma za tafiti na mafunzo pamoja na masoko ya mazao ya mifugo. Mafanikio yaliyopatikana katika sekta hii hadi Aprili 2023 ni pamoja na: kukamilika kwa majosho 97 na kuendelea na ujenzi wa majosho 160 katika mikoa 25; kuanzisha vituo atamizi nane (8) ili kutoa ujuzi wa unenepeshaji wa mifugo kwa vijana na wanawake; na ununuzi wa pikipiki 1,200 na magari 13 kwa ajili ya kuimarisha utoaji wa huduma za ugani.

24. **Mheshimiwa Spika**, katika kuimarisha sekta ya uvuvi, Serikali imeendelea kupeleka fedha kwa ajili ya: ujenzi wa maabara katika Taasisi ya Utafiti wa Uvuvi Tanzania – TAFIRI (Dar es Salaam); kuanza ujenzi wa bandari ya uvuvi Kilwa; kujenga na kukarabati miundombinu ya ukuzaji viumbe maji; kuendelea na ujenzi wa mialo ya Chifunfu (Sengerema) na Igabiro (Bukoba); na kukamilisha taratibu za ununuzi wa boti za uvuvi

118 ikiwa ni awamu ya kwanza ya ununuzi wa boti 160 kwa ajili ya kukopesha wavuvi. Aidha, Serikali imepunguza tozo za kusafirisha mazao ya uvuvi nje ya nchi na kutoa msamaha wa kodi ya ongezeko la thamani (VAT) na ushuru wa forodha katika uagizaji wa pembejeo mbalimbali ambapo kampuni 15 za ukuzaji viumbe maji zimenufaika.

25. **Mheshimiwa Spika**, Serikali inatambua changamoto wanazopitia wafugaji hapa nchini. Tatizo la malisho, maji, maeneo ya malisho kutumika kwa shughuli nyingine za kiuchumi kama vile kilimo, tija ndogo ya shughuli za mazao ya mifugo na mengineyo. *Mifugo sio laana au umaskini katika nchi yetu, mifugo ni utajiri katika nchi yetu.* (Mimi nimesomeshwa kwa mifugo, bado nakumbuka hata rangi na majina ya ng'ombe waliouzwa). Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, itafanya tathmini ya kina kwa utaratibu ambao utakuwa shirikishi kwa kuwashirikisha wafugaji nchi nzima kupata namna bora ya kujenga na kuimarisha usimamizi wa maeneo ya ufugaji na miundombinu ya mifugo sambamba na kutekeleza mapendekezo yaliyowasilishwa na wizara ya kisekta kuhusu kuboresha sekta ya mifugo. Kuna mabadiliko makubwa yanakuja kwenye Sekta ya Mifugo na

Uvuvi ili kuziwezesha sekta hizi ziweze kuchangia kwa kasi jitihada za kupunguza umaskini kwa watazania na kukuza Pato la Taifa.

Madini

26. **Mheshimiwa Spika**, katika kuongeza thamani na kudhibiti utoroshaji wa rasilimali za madini, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, imeendelea kutoa fedha kwa ajili ya: kuanzisha vituo vya madini ambapo jumla ya vituo vipya 40 vimefunguliwa katika kipindi cha Awamu ya Sita na hivyo kufanya vituo vya madini kufikia 93; kukamilisha ujenzi wa vituo vya umahiri katika shughuli za madini vya Songea, Mpanda na Chunya; kununua madini ya Tanzanite yenye thamani ya shilingi bilioni 2.2; kununua mitambo midogo mitano (5) ya uchorongaji kwa ajili ya wachimbaji wadogo wa madini; na kununua mitambo miwili (2) ya kuzalisha mkaa kwa kutumia makaa ya mawe.

27. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka wa fedha ujao, Serikali itaendelea kuimarisha sekta ya madini ili iweze kuchangia zaidi kwenye uchumi wa nchi yetu. Serikali kwa kushirikiana na sekta binafsi itaongeza kasi ya kufanya tafiti za madini

ya kimkakati na madini mengine. Aidha, Serikali itaanzisha minada ya madini nchini ili kuwezesha wachimbaji wa madini ya vito ikiwemo Tanzanite kuyafikia masoko ya kimataifa yenye bei halisi na kuvutia uongezaji thamani madini. Vilevile, hatua hiyo itasaidia kutangaza uwepo wa madini hayo hapa nchini na kuhamasisha uongezaji thamani madini katika mnyororo mzima wa uongezaji thamani.

28. **Mheshimiwa Spika**, kutokana na kukamilika kwa ujenzi wa viwanda vya kusafisha dhahabu nchini (refineries), Serikali inaendelea kuweka vivutio kwa viwanda hivyo ili viweze kupata malighafi za kutosha. Katika kutekeleza hilo, Serikali imepunguza mrabaha wa madini yanayouzwa kwenye *refineries* kutoka asilimia sita (6) hadi asilimia nne (4). Aidha, Serikali inaendelea kuchambua sera, sheria na taratibu za kiutawala na za kikodi ili kuwezesha dhahabu inayozalishwa kwenye migodi yetu isafishwe kabla ya kuuzwa nje ya nchi. Kwa muktadha huo, nafurahi kulijulisha Bunge lako Tukufu kuwa, Serikali imekamilisha taratibu za kununua dhahabu kupitia Benki Kuu ya Tanzania kwa ajili ya kuanzisha **akiba ya dhahabu ya Taifa (Gold Reserve)**. Hatua hii itawapatia wachimbaji bei nzuri zaidi na kuimarisha sarafu yetu. Hii ni

baada ya kupokea maelekezo ya Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, pamoja na michango ya Waheshimiwa Wabunge wakati wakichangia bajeti ya Wizara ya Madini, Wizara ya Fedha na hotuba mbalimbali.

29. **Mheshimiwa Spika**, napenda kuliarifu Bunge lako Tukufu kuwa, katika kuukwamua Mradi wa Liganga na Mchuchuma, Serikali imetoa fedha kwa ajili ya kulipa fidia kwenye eneo la mradi ili taratibu za kuendeleza mradi huo **zianze bila kuwepo kwa mgogoro baina ya Serikali au mwekezaji na wananchi**.

Maliasili na Utalii

30. **Mheshimiwa Spika**, pamoja na sekta ya utalii kuathiriwa kwa kiasi kikubwa na janga la UVIKO-19, hatua ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, ilitangaza utalii kwa vitendo kupitia programu ya Tanzania – *the Royal Tour*, ambayo imekuwa na mafanikio makubwa. Mafanikio hayo ni ongezeko la idadi ya watalii wa nje kutoka 922,692 mwaka 2021 hadi watalii 1,454,920 mwaka 2022, sawa na ongezeko la asimilia 57.7. Aidha, watalii wa ndani waliotembelea maeneo

mbalimbali ya vivutio vya utalii nchini walikuwa 2,363,260 ikilinganishwa na watalii wa ndani 788,933 waliotembelea vivutio vya utalii nchini mwaka 2021. Ongezeko hilo limeongeza mapato ya sekta ya utalii kutoka dola za Marekani milioni 1,310.0 mwaka 2021 hadi dola milioni 2,527.7 mwaka 2022, sawa na ongezeko la asilimia 93.

Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi

31. **Mheshimiwa Spika**, katika kujenga mazingira rafiki ya kuwezesha wananchi kulipa kodi, **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, alitoa msamaha wa riba ya malimbikizo ya kodi ya pango la ardhi kwa kipindi cha kuanzia Julai 2022 hadi Aprili 2023. Msamaha huo ulilenga kuwapunguzia wananchi gharama na hivyo kuwezesha ulipaji wa deni la msingi. Katika kukabiliana na changamoto ya gharama za umilikishaji ardhi, Serikali inafanya mapitio ya tozo na ada mbalimbali ili kutoa unafuu kwa wamiliki na pia kuongeza kasi ya umilikishaji. Aidha, Serikali inaendelea na utekelezaji wa Mradi wa Uboreshaji Usalama wa Milki za Ardhi. Lengo la Mradi huo ni kuboresha milki za ardhi na utawala wa ardhi kwa kutatua changamoto mbalimbali zinazoikabili Sekta ya Ardhi ikiwemo

kasi ndogo ya kupanga, kupima na kumilikisha ardhi na kuandaa mipango ya matumizi ya ardhi ya vijiji.

d) **Miundombinu Wezeshi**

Ujenzi

32. **Mheshimiwa Spika**, kwa upande wa sekta ya ujenzi, Serikali imeendelea kutoa fedha kwa ajili ya ujenzi wa miundombinu ya barabara ikiwemo barabara za kufungua fursa za kiuchumi na kuunganisha Tanzania na nchi jirani, madaraja na vivuko. Hadi Aprili 2023, jumla ya kilometa 1,151.37 zimejengwa kwa kiwango cha lami na kilometa 1,483.74 zinaendelea na ujenzi kwa kiwango cha lami na kilometa 1,124.3 za barabara za mikoa zilikarabatiwa kwa kiwango cha changarawe. Aidha, Serikali imeendelea na upanuzi wa Barabara ya Kimara – Kibaha (km 25.7). Vilevile, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, imetoa fedha kwa ajili ya upembuzi yakinifu wa Barabara ya Kibaha – Morogoro (km 205.0) na **baadae Morogoro hadi Dodoma ili iweze kutekelezwa kwa utaratibu wa PPP pamoja na ujenzi kwa kiwango cha lami kwa barabara ya mzunguko wa nje katika Jiji la Dodoma (km 112.3).**

33. **Mheshimiwa Spika**, kadhalika, Serikali imetoa jumla ya shilingi trilioni 1.43 kwa ajili ya ujenzi wa barabara za lami (km 798.1) na changarawe (km 23,251.9) pamoja na madaraja 177 na makalavati 1,002 kupitia TARURA. Hayo ni mafanikio makubwa ya Serikali ya Awamu ya Sita kwa kuiongeza bajeti ya TARURA kwa zaidi ya mara nne. Barabara za vijijini ni maisha ya watanzania, ni uchumi wa watanzania na usalama wa watanzania. Kwa kuzingatia umuhimu wa barabara za vijijini, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, itaendelea kuongeza fedha kwa ajili ya kujenga barabara za kudumu za mitaa na vijijini ili kuondokana na barabara ambazo huaribika kipindi cha mvua. **Tumejifunza kutokana na utaratibu wa *Performance for Results* - P4R unaotumika na wafadhili kwenye utekelezaji wa miradi ya elimu na maji. Hivyo, ili kuboresha usimamizi wa rasilimali, eneo hili litapimwa kwa utendaji wake na kuongezewa fedha kadri ufanisi utakavyoongezeka. Hatua hii inaweza kuongeza fedha zaidi za utekelezaji wa miradi ya TARURA kwa kiasi cha shilingi bilioni 350. Ongezeko la fedha litalenga kujenga barabara ambazo ni kiungo muhimu cha kufungamanisha maeneo ya uzalishaji na masoko. MAMA yuko Kazini!**

Uchukuzi

34. **Mheshimiwa Spika**, katika kuendeleza sekta ya uchukuzi, Serikali ya Awamu ya Sita imeendelea kutoa fedha za utekelezaji wa miradi mbalimbali ikiwemo reli, bandari na viwanja vya ndege. Hadi Aprili 2023, ujenzi wa njia ya reli kwa kipande cha Dar es Salaam - Morogoro (km 300) utekelezaji umefikia asilimia 98.14; kipande cha Morogoro – Makutupora (km 422) asilimia 93.83; na kipande cha Mwanza - Isaka (km 341) asilimia 31.07. Aidha, Serikali imeanza ujenzi wa kipande cha Makutupora - Tabora (km 371), Tabora - Isaka (km 163) na kipande cha Tabora – Kigoma (Km 506). **Mchakato wa ununuzi wa mkandarasi wa ujenzi wa kipande cha Uvinza-Malagarasi-Msongati na baadae kwenda Gitega hadi Uvira - Kindu (DRC) unaendelea.**

35. **Mheshimiwa Spika**, Shughuli nyingine zilizotekelezwa ni kuendelea na ununuzi wa vichwa vya treni, mabehewa ya abiria na mizigo kwa ajili ya uendeshaji wa SGR. Serikali iko tayari kujenga reli ya kusini ya Mtwara – Mbambabay na Reli ya kaskazini (Tanga-Arusha-Mara) kwa njia ya ubia baina ya Serikali na Sekta binafsi (PPP). Katika kurahisisha shughuli za usafirishaji, Serikali imeendelea kutenga na kutoa fedha kwa

ajili ya utekelezaji wa miradi ya ujenzi, upanuzi na ukarabati wa miundombinu ya bandari zilizopo katika ukanda wa Bahari ya Hindi ikiwemo: Bandari ya Dar es Salaam awamu ya pili ambapo utekelezaji umefikia asilimia 96; Bandari ya Tanga awamu ya pili (asilimia 99); na ujenzi wa Bandari Kavu - Ruvu (asilimia 90). Hatua za ujenzi wa bandari ya kisasa na yenye kina kirefu Bagamoyo zinaendelea.

36. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya Awamu ya Sita imeendelea kuboresha usafiri na usafirishaji katika maziwa makuu. Hadi Aprili 2023 hatua zilizofikiwa katika utekelezaji wa miradi hiyo ni pamoja na: ujenzi wa meli ya MV Mwanza *Hapa Kazi Tu* (Victoria) ambapo utekelezaji umefikia asilimia 83; ukarabati wa meli ya MV Umoja (Victoria) asilimia 83; na ukarabati wa meli ya MT Sangara (Tanganyika) asilimia 90.7. Aidha, Serikali inaendelea na ununuzi wa kandarasi kwa ajili ya ujenzi wa meli tatu (3) mpya za MV Liemba (Tanganyika), MT Nyangumi (Victoria) na MT Ukerewe (Victoria).

37. **Mheshimiwa Spika**, usafiri wa anga ni fursa kubwa kwa Taifa kiuchumi kwa kuwa unaunganisha nchi yetu na dunia kwa urahisi na haraka zaidi. Kwa kuzingatia hilo, Serikali

imeendelea kutenga na kutoa fedha kwa ajili ya ujenzi na ukarabati wa viwanja vya ndege nchini. Hadi Aprili 2023, ujenzi wa Kiwanja cha Ndege cha Kimataifa cha Msalato umefikia asilimia 18, na Kiwanja cha Ndege cha Songwe asilimia 98. Aidha, Serikali imeendelea na ujenzi na ukarabati wa viwanja vya Ndege vya Songea (asilimia 98), Iringa (asilimia 50) na Musoma (asilimia 47) na awamu ya kwanza ya ujenzi wa kiwanja cha ndege cha Mtwara umekamilika. Vilevile, katika kuimarisha usafiri wa anga, Serikali ya Awamu ya Sita imeongeza ndege nne (4) ikiwemo ndege moja (1) ya mizigo iliyowasili hivi karibuni na hivyo, kufanya Serikali kuwa na jumla ya ndege 13. Kadhalika, Serikali imefanya sehemu ya malipo ya ununuzi wa ndege tatu (3).

Nishati

38. **Mheshimiwa Spika**, mafanikio katika sekta ya nishati ni pamoja na kuendelea na ugharamiaji wa ujenzi wa miundombinu ya uzalishaji wa nishati ya umeme kwa maji ikiwemo miradi ya Julius Nyerere (MW 2,115) ambao hadi Aprili 2023 umefikia asilimia 86.89 na Rusumo (MW 80) umefikia asilimia 99.0 pamoja na kukamilika kwa mradi wa uzalishaji wa nishati ya umeme kwa gesi wa Kinyerezi I *Extension* (MW 185). Aidha, Serikali

inaendelea na uimarishaji wa miundombinu ya usambazaji wa umeme kwa kuunganisha katika Gridi ya Taifa mkoa wa Kigoma (Wilaya za Kakonko, Kibondo, Kasulu na Buhigwe) pamoja na wilaya za Ngara na Biharamulo za mkoa wa Kagera. Vilevile, Serikali inaendelea na ujenzi wa njia za kusafirisha umeme unaozalishwa kutoka vyanzo mbalimbali nchini.

39. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, inaendelea na usambazaji wa umeme vijijini ili kuhakikisha kuwa ifikapo mwaka 2025, vijiji vyote viwe vimefikiwa. Katika kufikia azma hiyo, hadi Aprili 2023 kiasi cha shilingi bilioni 903.8 kimetolewa na zaidi ya asilimia 81 ya vijiji vimefikiwa na umeme. Katika mwaka wa fedha 2023/24, **Serikali itaendelea na utekelezaji wa mradi wa usambazaji wa umeme katika vijijini na baadhi ya ngazi za vitongoji. Hii ni ishara kwamba MAMA amedhamiria kufikisha umeme nchi nzima. MAMA yuko Kazini!**

40. **Mheshimiwa Spika**, kukamilika kwa miradi hii ya uzalishaji, usafirishaji na usambazaji wa umeme kutaongeza uhakika wa upatikanaji wa umeme kwenye maeneo yote nchini ikiwemo

maeneo ambayo hayakuwa yameunganishwa na Gridi ya Taifa kabla ya Serikali ya Awamu ya Sita kushika hatamu za uongozi. Aidha, kukamilika kwa miradi hiyo kutaiwezesha nchi yetu kuanza kuuza umeme nje ya nchi na kuliingizia Taifa letu fedha za kigeni. Hii ni ishara tosha kuwa Serikali sikivu ya CCM ina dhamira ya dhati ya kuleta mageuzi ya kiuchumi na kijamii kwa wananchi wake.

Uchumi wa Kidijitali

41. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka wa fedha 2023/24, Serikali itaendelea kusimamia mapinduzi ya kidijitali nchini. Mapinduzi ya Kidijitali ndiyo yanayoweka msingi wa kulipeleka Taifa kwenye uchumi wa kidijitali unaowezeshwa na kuendeshwa na TEHAMA. Katika uchumi wa kidigitali, Sekta zote hufanya kazi kwa pamoja, kwa ushirikiano na mwingiliano zikiwezesha na mazingira bora ya kidijitali. Katika kufikia azma hii, Serikali itatekeleza miradi mbalimbali ikiwemo: Mradi wa Ujenzi wa Mkongo wa Taifa wa Mawasiliano, Mradi wa Tanzania ya Kidijitali (Digital Tanzania Project), na Mradi wa Kuendeleza Ubunifu na Utengenezaji wa Vifaa vya TEHAMA.

e) **Huduma za jamii**

42. **Mheshimiwa Spika**, mambo mengi na makubwa yametokelezwa na **MAMA** yetu mpendwa ili kuhakikisha huduma za jamii zinaboreshwa na kuwezesha wananchi kushiriki katika shughuli za kuwaletea maendeleo. Nikisema nitaje maeneo yote ambayo **MAMA** ameupiga mwingi, nadhani tutakesha hapa. Hivyo, naomba uniruhusu nigusie mafanikio machache, hususan katika elimu, afya na maji.

Elimu

43. **Mheshimiwa Spika**, programu ya Elimumsingi na Sekondari Bila Ada imeendelea kuboreshwa ambapo Serikali ya Awamu ya Sita imetekeleza jambo la kihistoria kwa kuwafutia ada wanafunzi wa kidato cha tano na sita na kuwafanya wanafunzi hao kusoma kwa utulivu. Aidha, Serikali ya Awamu ya Sita imeendelea kutenga fedha kwa ajili ya kugharamia Programu hiyo ambapo hadi Aprili 2023 jumla ya shilingi bilioni 661.9 zimetolewa. Vilevile, Serikali imetoa mikopo yenye thamani ya shilingi trilioni 1.41 kwa wanafunzi wa elimu ya juu na pia imeendelea na maboresho ya miundombinu ya vyuo ikijumuisha vyuo vikuu, vyuo vya ufundi stadi na vyuo vya maendeleo ya wananchi. **Napendekeza kuondoa**

ada kwa wanafunzi wanaomaliza kidato cha nne na kupangiwa na Serikali kujiunga na vyuo vya ufundi vya Dar es Salaam Institute of Technology – DIT, Mbeya University of Science and Technology – MUST na Arusha Technical College – ATC. Hatua hii inalenga kuongeza idadi ya wataalamu wenye ujuzi na elimu inayohitajika katika zama hizi za mapinduzi ya nne ya viwanda (4th Industrial Revolution). **MAMA yuko Kazini!**

44. **Mheshimiwa Spika**, kufuatia mabadiliko ya Sera ya Elimu ya Mwaka 2014, toleo la Mwaka 2023 na mabadiliko ya mitaala yanayofanywa na Serikali ya Awamu ya Sita chini ya uongozi shupavu wa Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri wa Muungano wa Tanzania, ambapo Serikali inalenga kutoa elimu ya amali kwa ngazi zote kuanzia shule za awali, elimu ambayo itamuwezesha kijana wa kitanzania kujiajiri au kuajiriwa na hivyo, kutoa mchango mkubwa kwenye uchumi wa Taifa. Hivyo, **napendekeza kuanzisha programu ya mikopo kwa wanafunzi wanaochaguliwa na Serikali kusoma kwenye vyuo vinavyotoa elimu katika fani za kipaumbele ambazo ni sayansi, afya, ufundi na ualimu. Hatua hii itaanza na wanafunzi wa mwaka wa kwanza wa masomo wa 2023/24. MAMA yuko Kazini!**

45. **Mheshimiwa Spika**, kwa upendo wa **MAMA** yetu hakuishia kwenye mikopo ya wanafunzi tu, pia aliamua kuongeza kiwango cha posho ya kujikimu maarufu kama **Boom** kwa wanafunzi wa Elimu ya Juu kutoka shilingi 8,500 hadi shilingi 10,000 kwa siku. Mafanikio mengine ni pamoja na kujengwa kwa vyumba vipya 27,235 vya madarasa ya msingi na sekondari ikijumuisha madarasa 15,000 ya UVIKO-19. Aidha, madarasa hayo pia yanajumuisha madarasa 8,000 ya shule za sekondari yaliyojengwa kwa shilingi bilioni 160 iliyotolewa kupitia **Pochi la MAMA** ili kukabiliana na ongezeko la wanafunzi wa kidato cha kwanza. Vilevile, Serikali imekamilisha: ukarabati wa shule kongwe 89; utoaji wa ajira kwa walimu 16,749 wa shule za msingi na sekondari; na ujenzi wa vyuo vya VETA ngazi za mikoa kwenye mikoa ya Rukwa, Njombe, Geita na Simiyu ambayo haikuwa na vyuo.

Afya

46. **Mheshimiwa Spika**, katika kuboresha sekta ya afya, Serikali ya Awamu ya Sita imeendelea na ukamilishaji wa ujenzi wa Hospitali tano (5) za Rufaa za Mikoa katika Mikoa mipya ya Katavi, Geita, Njombe, Songwe na Simiyu ambapo hadi Machi 2023 jumla ya shilingi bilioni 45.3

zilitolewa. Kwa upande wa Mamlaka za Serikali za Mitaa, Serikali imeendelea na ujenzi wa hospitali 59 za halmashauri, ukarabati wa hospitali kongwe 19 na ukamilishaji wa zahanati 300 ambapo jumla ya shilingi bilioni 246.4 zimetolewa na utekelezaji upo katika hatua mbalimbali. Aidha, Serikali imeendelea kununua na kusambaza dawa, vifaa, vifaa tiba na vitendanishi kwa vituo vyote vya umma vya kutolea huduma za afya ambapo jumla ya shilingi bilioni 544.2 zimetolewa zikijumuisha shilingi bilioni 487.5 zilizotolewa kupitia Bohari ya Dawa - MSD. **Ni nia ya Serikali ya Awamu ya Sita kuona kuwa huduma za afya zinazidi kuimarika, hivyo katika mwaka wa fedha 2023/24, Serikali itaendelea kutenga fedha kwa ajili ya kuboresha huduma za afya ikiwemo kuipatia mtaji MSD ili ifanye kazi kama bohari ya dawa na sio kitengo cha ununuzi ya dawa serikalini. Kadhalika Serikali italipa madeni ya Mfuko wa Taifa wa Bima ya Afya (NHIF) ili kuuwezesha kutoa huduma na mchango wake katika kuboresha huduma za afya hapa nchini.**

47. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, imeendelea kuboresha miundombinu ya huduma

za afya kupitia Mpango wa Kukabiliana na Athari za Kiuchumi na Kijamii zinazotokana na UVIKO-19 ambapo jumla ya shilingi bilioni 463 zimetolewa. Kiasi hicho cha fedha kilitumika katika ujenzi na ukarabati wa vyumba vya huduma za dharura - EMD (101), vyumba vya wagonjwa mahututi - ICU (70) na nyumba za watumishi (150). Aidha, kiasi hicho pia kiliwezesha ununuzi wa vifaa na vifaa tiba ikiwemo mashine 169 za digitali za *X – Rays*, *CT - Scan* (30), *MRI* (4) *Echocardiograph* (7), magari ya kawaida na ya kubebea wagonjwa (ambulance) 663 kwenye kila Halmashauri na maboresho ya miundombinu mbalimbali. Vilevile, uwekezaji huo umebadili kabisa taswira ya afya kwenye teknolojia na miundombinu ambapo rufaa za wagonjwa kwenda nje ya nchi zimepungua kwa asilimia 97.

48. **Mheshimiwa Spika**, kwa mara ya kwanza Tanzania tumeweza kumtibu mtoto mwenye ugonjwa wa seli mundu (sickle cell) na kupona kabisa. Mtoto huyo aliletwa hapa bungeni na Waheshimiwa Wabunge mlimuona. Tiba ya seli mundu ilikuwa haipatikani nchini na hivyo kulazimu kutibiwa nje ya nchi kwa gharama ya zaidi ya shilingi milioni 250 kwa mtu mmoja. Katika kuhakikisha huduma hiyo inanufaisha

watoto wengi zaidi, **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, ametoa shilingi bilioni tano (5) kwa ajili ya matibabu hayo. Aidha, mafanikio mengine ni pamoja na: kutoa uvimbe chini ya sakafu ya ubongo bila kupasua kichwa ambapo matibabu hayo nje ya nchi yalikuwa yakigharimu shilingi milioni 80 kwa mtu mmoja; na kujengwa kwa kiwanda cha kuzalisha mionzi tiba ambayo imeifanya Tanzania kuwa nchi ya 5 Afrika kuwa na kiwanda hicho na kuokoa zaidi ya bilioni 11 zilizokuwa zinaenda nje kununua mionzi hiyo.

49. **Mheshimiwa Spika**, kwa ujumla jitihada za Mheshimiwa Rais katika kuboresha huduma za afya kumewezesha kuokoa kiasi kikubwa cha fedha zetu za kigeni zilizokuwa zinatumiwa kwa matibabu nje ya nchi. Jitihada hizo siyo tu zimesaidia Tanzania bali zimevuka mipaka ya nchi kwani majirani zetu tuliokuwa tunapanga nao foleni nje kutafuta tiba leo kimbilio lao ni Tanzania.

Maji

50. **Mheshimiwa Spika**, katika kutekeleza dhana ya kumtua mama ndoo kichwani, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu**

Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, imeendelea kuongeza bajeti ya sekta ya maji ambapo kwa mwaka 2022/23, ilitengewa kiasi cha shilingi bilioni 709.4. Fedha hizo zimefanikisha kukamilika kwa miradi 80 ya usambazaji maji mijini na miradi 1,373 vijijini. Miradi hiyo inajumuisha miradi 218 kupitia fedha za Mpango wa Kukabiliana na Athari za Kiuchumi na Kijamii zitokanazo na UVIKO-19. Utekelezaji wa miradi hiyo umewezesha kuongezeka kwa kiwango cha upatikanaji maji vijijini na kufikia asilimia 77.0 mwaka 2022 ikilinganishwa na asilimia 70.1 mwaka 2020. Vilevile, upatikanaji wa huduma za maji mijini ulifikia asilimia 88.0 mwaka 2022 ikilinganishwa na asilimia 84.0 mwaka 2020.

51. **Mheshimiwa Spika**, Serikali imesambaza seti 25 za mitambo ya kuchimba visima katika mikoa 25 na seti 5 za mitambo ya ujenzi wa mabwawa katika kila kanda. **Nitoe rai kwa Halmashauri, Miji na Majiji kuchimba visima vingi kwa kadri iwezekanavyo kwa kutumia mapato ya ndani. Mmepewa mitambo ya mabilioni ya kuchimba visima na mabwawa kila mkoa hivyo, itakuwa ni uzembe na ubinafsi kukosa shilingi milioni 15 za kuchimba kisima. Anachokusudia MAMA sio tu kumtua mwanamke ndoo**

kichwani bali kuiondoa kabisa ndoo, mtu achote maji hapohapo anapoishi kwa sufuria ya kupikia.

f) **Sekta Nyingine**

Mpango wa Kunusuru Kaya Maskini

52. **Mheshimiwa Spika**, Serikali kupitia Mpango wa Kunusuru Kaya Maskini imeendelea na jitihada za kupunguza umaskini nchini ambapo hadi Machi 2023 jumla ya kaya 1,371,916 zilizokidhi vigezo vya kuingia katika Kipindi cha Pili cha Mpango kutoka maeneo yote ya utekelezaji 186 kwa Tanzania Bara, Pemba na Unguja kwa Zanzibar ambapo jumla ya shilingi bilioni 218 zilitumika. Aidha, miongoni mwa ubunifu uliofanywa katika utekelezaji wa Mpango huo ni kutoa msaada kwa watu wenye ulemavu ambapo kaya yenye mtu mwenye ulemavu hupokea nyongeza ya shilingi 5,000 kwa mwezi. Hadi Mei 2023, takribani kaya 110,000 zenye wanakaya wenye ulemavu zimenufaika na mpango huo.

Maslahi ya Watumishi na Wastaafu

53. **Mheshimiwa Spika**, tangu kuingia kwake madarakani, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa

Tanzania, Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan ameonesha nia na jitihada kubwa katika kuboresha Utumishi wa Umma nchini kwa kuzingatia sera, sheria, kanuni na miongozo iliyopo. Kutokana na jitihada hizo mafanikio yaliyopatikana ni pamoja na:

- (i) Kupandisha madaraja watumishi 135,170 wenye sifa stahiki ambapo hadi Aprili 2023, jumla ya shilingi bilioni 177.9 zimetumika;
- (ii) Kuongeza mishahara ya watumishi wa umma, ambapo kima cha chini cha mishahara kiliongezeka kutoka shilingi 300,000 hadi shilingi 370,000;
- (iii) Kulipa madeni ya malimbikizo ya mishahara kwa Watumishi wa Umma 94,290 yenye thamani ya shilingi bilioni 165.9 hadi Aprili 2023;
- (iv) Kupunguza kodi ya mapato ya ajira (PAYE) kutoka asilimia 9 hadi asilimia 8;
- (v) Kuondoa tozo ya limbikizo la Mkopo wa Elimu ya Juu, ambapo takribani kiasi cha shilingi trilioni 1.1 kilisamehewa; na
- (vi) Kulipa madeni ya watumishi (yasiyo ya kimshahara) shilingi bilioni 42.7 hadi

Aprili 2023.

54. **Mheshimiwa Spika**, katika kutatua changamoto ya ucheleweshwaji wa makato ya watumishi kwenye mifuko ya hifadhi ya jamii, mwaka 2021/22 Serikali ilianza kutekeleza maamuzi yake ya kukata makato yote ya kisheria kwenye chanzo kimoja ambacho ni Wizara ya Fedha na Mipango na kuwasilisha moja kwa moja kwenye mifuko ya hifadhi ya jamii. Utaratibu huu umewezesha kuondoa tatizo la malimbikizo ya michango ya watumishi kwenda kwenye mifuko ya hifadhi ya jamii. Nawaelekeza Maafisa Masuuli kuhakiki na kulipa malimbikizo ya michango ambayo haikuwasilishwa kwenye mifuko hiyo ili kuondoa usumbufu kwa watumishi pindi wanapostaafu.

Sensa ya Watu na Makazi

55. **Mheshimiwa Spika**, itakumbukwa kuwa Serikali iliendesha zoezi la Sensa ya Watu na Makazi tarehe 23 Agosti 2022 na matokeo ya awali yalizinduliwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania tarehe 30 Oktoba, 2022. Matokeo ya sensa yalionesha kuwa Tanzania ina jumla ya watu takribani milioni 61.7, sawa na ongezeko la

wastani wa asilimia 3.2 kwa mwaka. Takwimu za sensa hiyo ni muhimu kwa ajili ya mipango jumuiishi na maendeleo endelevu ya nchi na yataongeza ufanisi katika kugawa rasilimali zilizopo kuendana na uwiano wa idadi ya watu katika ngazi zote za utawala. Aidha, matokeo yatatumika na Serikali na wadau wengine katika maandalizi, ufuatiliaji na tathmini ya mipango mbalimbali ya kiuchumi na kijamii.

Diplomasia ya Uchumi

56. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM chini ya uongozi wa Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania imeendelea kuimarisha uhusiano na ushirikiano baina ya nchi yetu na mataifa mengine, jumuiya za kikanda na mashirika ya kimataifa. Kuimarika kwa ushirikiano huo ni matokeo ya jitihada za Mheshimiwa Rais za kuifungua nchi kiuchumi kwa kusimamia Ilani ya Chama cha Mapinduzi ya Mwaka 2020 pamoja na kutekeleza Sera ya Mambo ya Nje inayoweka msisitizo katika kutekeleza diplomasia ya uchumi.

57. **Mheshimiwa Spika**, katika kuimarisha uhusiano na kuchochea uchumi na biashara kwa nchi za Afrika, Serikali ya Awamu ya Sita

imeendelea kuratibu majadiliano yanayohusu utekelezaji wa Mkataba wa Eneo Huru la Biashara Afrika (AfCFTA). Kupitia utekelezaji wa mkataba huo, Tanzania itaweza kushiriki kwa ufanisi katika biashara kwenye soko huru la ukanda wa Afrika na kujenga uwezo wa kuongeza thamani ya bidhaa kupitia sera bora za kukuza teknolojia, ubunifu na ushindani.

58. **Mheshimiwa Spika**, katika jitihada za kufungua uchumi kupitia ushirikiano na mataifa mengine duniani, Mheshimiwa Rais amefanikiwa kuimarisha uhusiano kati ya Taifa letu na washirika wetu wa maendeleo ambao umetujengea heshima na kuaminika kimataifa. Sisi sote ni mashahidi kuwa, katika kipindi cha miaka miwili ya **MAMA**, Serikali ilipokea misaada na mikopo nafuu yenye thamani ya shilingi trilioni 8.54 ikiwemo mkopo usiokuwa na riba wa kiasi cha shilingi trilioni 1.29 uliotolewa na IMF kwa ajili ya kukabiliana na athari za UVIKO-19 na matokeo yake tumeyaona katika majimbo yetu. **Waheshimiwa Wabunge, haya ndiyo matunda ya kuboresha ushirikiano!** Aidha, Mheshimiwa Rais ameendelea kusimamia utekelezaji madhubuti wa programu ya Extended Credit Facility (ECF) inayosimamiwa na Shirika la Fedha la Kimataifa - IMF na Programu ya Development

Policy Operation (DPO) inayoratibiwa na Benki ya Dunia katika mkakati wa kufufua, kuchochea na kuimarisha uchumi. Napenda kuwahakikishia kuwa fedha hizo zimewekezwa katika shughuli mbalimbali za kuchachua uchumi ikiwemo sekta za uzalishaji, miundombinu na huduma za jamii. Niwaombe wote tumuunge mkono **MAMA** yetu katika kufanikisha maono mazuri aliyonayo kwa Taifa letu.

Masuala ya Muungano

59. **Mheshimiwa Spika**, Serikali inatambua kuwa Muungano wetu ni Tunu ya Taifa letu na ndio utambulisho wetu duniani, hivyo ni jukumu letu sote kuulinda, kuudumisha na kuenzi. Katika kuendelea kudumisha Muungano, Serikali imekuwa ikifanya vikao mbalimbali kwa ajili ya kutafuta ufumbuzi wa hoja za Muungano. Katika mwaka 2022/23, Serikali ilijadili hoja nane (8) za Muungano ambapo hoja nne (4) zilipatiwa ufumbuzi na kuondolewa katika orodha ya hoja za Muungano. Hoja zilizopatiwa ufumbuzi ni: malalamiko ya wafanyabiashara wa zanzibar kutozwa kodi mara mbili; kodi ya mapato (Pay As You Earn - PAYE) na kodi ya zuio (Withholding Tax); mkataba wa mkopo wa fedha za mradi wa ujenzi wa uwanja wa ndege wa kimataifa wa Abeid

Amani Karume (Terminal III); na ongezeko la gharama za umeme kutoka Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO) kwenda Shirika la Umeme la Zanzibar (ZECO).

60. **Mheshimiwa Spika**, napenda kulihakikishia Bunge lako Tukufu kuwa, Serikali zote mbili zina nia ya dhati na thabiti katika kuhakikisha kuwa, hoja za Muungano zilizopo na zitakazojitokeza zinashughulikiwa kwa wakati ili kuulinda na kuudumisha Muungano wetu adhimu.

Utawala Bora, Ulinzi na Usalama

61. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya Awamu ya Sita imeendelea kutenga na kutoa fedha kwa ajili ya ujenzi wa majengo ya Ofisi ya Taifa ya Mashtaka ikijumuisha ujenzi wa ofisi jumuiishi na ujenzi wa jengo la makao makuu ya mahakama Jijini Dodoma. Aidha, Serikali imekamilisha ujenzi wa ofisi za uhamiaji katika mkoa wa Geita na kuendelea na ujenzi katika mikoa ya Mtwara, Lindi na Dodoma. Vilevile, Serikali imeendelea kuimarisha upatikanaji wa haki kwa kusogeza huduma za mahakama karibu na wananchi na kuongeza idadi ya majaji, mahakimu na mawakili.

62. **Mheshimiwa Spika**, Serikali itaendelea kuiimarisha Ofisi ya Mwanasheria Mkuu wa Serikali na Ofisi ya Wakili Mkuu wa Serikali ili ziende sambamba na mwendo wa Mahakama. Serikali itaendelea kuviimarisha vyombo vya Ulinzi na Usalama ili viweze kufanya kazi vizuri ya kuimarisha ulinzi na usalama kama alivyoweka Amri Jeshi Mkuu ambaye pia ni **Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania** kuwa ulinzi na usalama ni kipaumbele cha juu kinachoweza vipaumbele vingine kutekelezwa.

63. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM chini **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, inapeleka fedha nyingi Wizarani, Mikoani na Wilayani kuliko kipindi chochote katika historia ya nchi yetu. Natoa rai kwa mawaziri wenzangu na watendaji wote wa Serikali kufuatilia matumizi ya fedha hizi na kuchukua hatua stahiki pale fedha zinapotumika vibaya pasipo kusubiri mbio za mwenge, ziara za viongozi wa kitaifa au taarifa ya CAG. **Kwa mujibu wa muundo wa utawala katika nchi yetu, kila ngazi ina uongozi kamili wa Serikali, tunao wa kupanga, tunao wa kufanya malipo, tunao wa kukagua, tunao wa kutathmini, tunao wa kuchunguza, tunao wa kukamata, tunao wa kupeleleza, tunayo**

magereza ya kuwaweka wahalifu na tunao wa kuhukumu. Kwa nini tunasubiri mbio za mwenge, ziara za viongozi wa kitaifa au taarifa ya CAG na kila siku tunaishi huko inakotekelezwa miradi. **Viongozi wa Serikali tusijidogoshe, tumepewa mamlaka.**

Uwekezaji, Viwanda na Biashara

64. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM chini **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, imeendelea na uboreshaji wa mazingira ya uwekezaji na biashara ili kuongeza ushindani wa Tanzania katika soko la kimataifa kwa: kutunga Sheria ya Uwekezaji Tanzania Namba 10 ya Mwaka 2022; kufanya maboresho ya sheria mbalimbali ikiwemo Sheria ya Shirika la Uwakala wa Meli Tanzania (TASAC), Sura 415 kwa lengo la kuondoa mwingiliano wa majukumu ya taasisi za udhibiti na kuongeza ushiriki wa sekta binafsi; na kuunganisha Mfumo wa Kielektroniki wa Kuhudumia Wawekezaji **Mahali Pamoja na mifumo ya taasisi za NIDA, TRA, BRELA, TIC, Idara ya Kazi, Idara ya Uhamiaji na Idara ya Ardhi.**

65. **Mheshimiwa Spika**, hatua hizo za Serikali zimeleta mafanikio mbalimbali ikiwemo: kupunguza wastani wa siku za kupata vibali katika mamlaka za udhibiti kutoka siku 14 hadi siku tatu (3); kurekebishwa kwa ada na tozo 39; kutoa huduma za uwekezaji katika kituo cha Huduma za Uwekezaji Mahala Pamoja (OSC); na kuongeza ushindani na ushiriki wa sekta binafsi katika shughuli mbalimbali ikiwemo biashara ya uondoshaji na ugomboaji wa shehena za bidhaa mbalimbali zinazosafirishwa kwa njia ya maji.

66. **Mheshimiwa Spika**, katika juhudi za kuondoa vikwazo vya kibiashara, Serikali ilifanya marekebisho ya Sheria ya Kampuni, Sura 212 kwa kuongeza kifungu cha 452A ili kumpatia mamlaka Waziri mwenye dhamana ya Biashara kwa kushauriana na Waziri wa Fedha, kutoa msamaha wa ulipaji wa ada ya kuwasilisha nyaraka nje ya muda (late filing fee).

67. **Mheshimiwa Spika**, katika utekelezaji wa sheria hii, kumekuwepo na changamoto ya kukosekana kwa utaratibu wa kutoa msamaha huo, hivyo, Serikali imefanya uchambuzi na kutoa mapendekezo ya namna ya kutekeleza msamaha tajwa. Kwa kuzingatia mapendekezo hayo, Waziri mwenye dhamana ya Biashara baada ya kujiridhisha atatoa Notisi kupitia Gazeti la

Serikali kufuta sehemu ya ada ya adhabu kwa kutumia asilimia katika ada ya ucheleweshwaji kwa kuzingatia vigezo vitakavyoainishwa kwenye Notisi hiyo. **Notisi hiyo pia itaainisha kampuni zitakazohuisha taarifa zake kwenye mfumo ndani ya kipindi cha miezi 12 ambapo zitasamehewa asilimia 50 ya ada ya kuwasilisha nyaraka nje ya muda. Marekebisho hayo yatazihusu kampuni ambazo zilisajiliwa kabla ya mfumo wa *Online Registration System* – ORS kuanza kutumika (kabla ya mwaka 2017).**

68. **Mheshimiwa Spika**, ili kuongeza ushiriki wa sekta binafsi katika utekelezaji wa miradi ya maendeleo, Serikali imekamilisha mapitio ya Sheria ya PPP, Sura 103 na kuwasilisha muswada wa mapendekezo ya marekebisho ya Sheria ambayo yamepitishwa na Bunge lako Tukufu tarehe 13 Juni 2023. Kuridhiwa kwa marekebisho hayo kutawezesha kuanza utekelezaji wa miradi mbalimbali kwa utaratibu wa PPP. Rai yangu kwa Mawaziri wenzangu na watendaji wa Serikali kutumia fursa hiyo kushirikiana na sekta binafsi kutekeleza miradi ya maendeleo. Utaratibu huo unatumika na mataifa mengi duniani ikiwa ni njia mbadala ya kugharamia miradi iliyopaswa kutekelezwa na Serikali na kuchochea maendeleo.

III. TATHMINI YA CHANGAMOTO ZA UCHUMI WA DUNIA

UVIKO-19 na Vita kati ya Urusi na Ukraine

69. **Mheshimiwa Spika**, uchumi wa dunia umekumbwa na athari kubwa zinazotokana na majanga ya UVIKO-19 na vita kati ya Urusi na Ukraine. Changamoto hizo zimesababisha kuvurugika kwa mfumo wa uzalishaji, mnyororo wa usambazaji na uhitaji wa huduma na bidhaa. Mathalan, athari za UVIKO-19 zilisababisha ukuaji hasi wa uchumi wa dunia wa wastani wa asilimia 3.1 mwaka 2020 ikilinganishwa na ukuaji chanya wa asilimia 2.9 mwaka 2019. Aidha, ukuaji wa uchumi wa dunia uliimarika hadi asilimia 6.3 mwaka 2021 na kushuka hadi asilimia 3.4 mwaka 2022, hali iliyochangiwa na athari za vita kati ya Urusi na Ukraine. **Athari nyingine ni kuongezeka kwa mfumuko wa bei kutoka wastani wa asilimia 3.5 mwaka 2019 hadi asilimia 8.7 mwaka 2022, kulikochangiwa na kupanda kwa bei za bidhaa za petroli na chakula. Kutokana na mwingiliano wa shughuli za kiuchumi na kijamii duniani, changamoto hizo zimekuwa na athari katika uchumi wa mataifa mbalimbali ikiwemo Tanzania.**

70. **Mheshimiwa Spika**, katika kukabiliana na athari za UVIKO-19 nchini, Serikali ilichukua hatua mbalimbali ikiwemo utekelezaji wa Mpango wa Kukabiliana na Athari za Kijamii na Kiuchumi zitokanazo na UVIKO-19. Utekelezaji wa Mpango huo umesaidia: kuongeza upatikanaji wa maji safi na salama; kusogeza huduma za afya karibu na wananchi; kuongeza miundombinu ya elimu ili kupunguza msongamano wa wanafunzi; kuboresha miundombinu na huduma za utalii; na kuwezesha kaya maskini 51,290 zilizoathiriwa na UVIKO-19 kwa kuzipatia fedha taslimu ili kumudu mahitaji yao ya msingi. Aidha, Mpango huo umewezesha uboreshaji wa miundombinu na mazingira ya kufanya biashara kwa wafanyabiashara wadogo ikiwemo wamachinga.

71. **Mheshimiwa Spika**, katika kukabiliana na athari za vita kati ya Urusi na Ukraine, Serikali imetekeleza yafuatayo:

- (i) Kutoa ruzuku ya jumla ya shilingi bilioni 479.4 katika mafuta ya petroli na dizeli ili kupunguza makali ya bei na kuleta nafuu kwa walaji; Hatua hii imesaidia kupunguza gharama za uzalishaji wa bidhaa pamoja na usafirishaji wa bidhaa na abiria;

- (ii) Kutoa unafuu wa kodi kwenye mafuta ya kula na mbolea ili kuongeza uzalishaji, kupunguza bei na kuzalisha ajira;
- (iii) Kuimarisha miundombinu wezeshi na kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji ili kuvutia uwekezaji wa sekta binafsi; na
- (iv) Kuongeza bajeti kwenye sekta za uzalishaji ikiwemo kilimo, mifugo, uvuvi, maliasili na utalii ili kuongeza ajira, kuchochea uzalishaji na kuongeza mauzo nje ya nchi.

72. **Mheshimiwa Spika**, pamoja na athari zitokanazo na UVIKO-19, fursa mbalimbali zimejitokeza ikiwemo: kuongezeka kwa uzalishaji katika viwanda vya ndani wa vifaa vya kujikinga na UVIKO - 19 ikiwemo barakoa, vipukusa na dawa ambapo hapo awali vilikuwa vikiagizwa kutoka nje; kuongezeka kwa ajira, hususan katika sekta ya afya; na kuongezeka kwa ubunifu na utafiti wa dawa asili. Kwa upande wa sekta ya habari na mawasiliano, fursa zilizotokana na UVIKO-19 ni pamoja na kuongezeka kwa matumizi ya teknolojia ya habari katika kutoa habari na kufanya biashara mtandao kupitia *mobile applications*. Aidha, Serikali imeweza kupunguza gharama za vikao kazi na mikutano

kwa kutumia njia ya mtandao (virtual meetings) ili kuwezesha majadiliano pasipo kuhitaji mikusanyiko.

73. **Mheshimiwa Spika**, kutokana na changamoto za vita kati ya Urusi na Ukraine, Serikali inalenga kutumia fursa ambazo hazijatumika kikamilifu ili kuongeza uzalishaji wa ndani na kupunguza utegemezi. Fursa hizo ni pamoja na uwepo wa gesi asilia nchini itakayoweza kupunguza utegemezi wa mafuta yanayoagizwa kutoka nje; eneo kubwa la bandari ambalo linafaa kujenga hifadhi ya mafuta ya kimkakati (strategic oil reserve); maeneo yanayoweza kutumika kwa ajili ya uzalishaji wa ngano, alizeti na chikichi nchini; uwepo wa maeneo yanayoweza kutumika kwa ajili ya kilimo cha umwagiliaji; na malighafi za kuzalisha mbolea nchini.

74. **Mheshimiwa Spika**, katika kutumia fursa hizo, Serikali inaendelea kuchukua hatua mbalimbali ikiwemo: ujenzi wa miundombinu ya usambazaji wa gesi asilia katika mikoa ya Mtwara, Lindi, Pwani na Dar es Salaam; kuanza kwa taratibu za ujenzi wa *petroleum hubs* katika mikoa ya Dar es Salaam, Dodoma na Tanga; kuendelea kuimarisha miundombinu ya utafiti na kufanya tafiti zitakazozingatia ugunduzi wa aina za mbegu bora na mbinu bora za kilimo cha mazao ya

ngano, alizeti na chikichi; ujenzi na ukarabati wa miundombinu ya umwagiliaji; na kuweka mazingira wezeshi ya uwekezaji wa viwanda nchini, hususan viwanda vya mbolea.

Upatikanaji wa Dola ya Marekani

75. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka 2022/23, nchi nyingi duniani ikiwemo Tanzania zilikumbwa na upungufu wa ukwasi wa dola ya Marekani. Changamoto hii ilisababishwa na mambo manne makubwa. **Mosi**, vita vinavyoendelea kati ya Urusi na Ukraine ambavyo vilisababisha kupanda kwa bei za bidhaa na huduma duniani, hivyo kuongeza mahitaji ya dola ya Marekani, ambayo ndiyo sarafu kuu katika biashara ya kimataifa. **Pili**, sera ya fedha ya Marekani, ambayo ilijielekeza kwenye kupandisha riba, hali iliyosababisha wawekezaji wengi kuelekeza mitaji yao Marekani na kusababisha upungufu wa dola kwenye nchi nyingine. **Tatu**, kufunguka kwa shughuli za kiuchumi baada ya athari za UVIKO-19, jambo lililoongeza mahitaji ya dola za Marekani ikilinganishwa na kiasi kilichopo kwenye masoko ya fedha. Sababu ya mwisho ni mabadiliko ya tabianchi, yaliyopunguza uzalishaji hasa kwa nchi zinazoendelea na kuongeza mahitaji ya uagizaji wa bidhaa na huduma kutoka nje ya nchi kwa kutumia dola ya Marekani.

76. **Mheshimiwa Spika**, katika kuhakikisha kuwa tunakabiliana na changamoto hii, Serikali imeamua kuchukua hatua mahususi za muda mfupi, wa kati na mrefu. Miongoni mwa hatua hizo ni mkakati wa kuongeza uzalishaji ili kuongeza mauzo ya bidhaa zetu nje ya nchi na kupunguza uagizaji wa bidhaa kutoka nje ya nchi (import substitution initiative). Katika kutekeleza hili, Serikali itaendelea kushirikiana kwa karibu na wazalishaji wa mazao ya kilimo, mifugo, uvuvi na viwanda vinavyoongeza thamani na kuzalisha bidhaa, ili kuhakikisha kuwa tunaongeza tija katika uzalishaji.

77. **Mheshimiwa Spika**, katika juhudi za kuinua sekta binafsi na kuboresha mazingira ya kufanya biashara nchini, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, imeamua kuhuisha mifuko ya udhamini wa mikopo inayosimamiwa na Benki Kuu ya Tanzania. Mifuko hiyo ni Mfuko wa Dhamana kwa Wakopaji Wanaozalisha Bidhaa za Kuuza Nje ya Nchi (Export Credit Guarantee Scheme - ECGS) na Mfuko wa Dhamana wa Mikopo kwa Wajasiriamali Wadogo na wa Kati (Small and Medium Enterprises Credit Guarantee Scheme - SMECGS). Hatua hii itawezesha wazalishaji na wajasiriamali

wanaoomba mikopo kupitia kwenye benki za hapa nchini kupata mitaji, mitambo na malighafi kwa urahisi zaidi na kuzalisha bidhaa zenye ubora kwa bei inayokidhi ushindani wa soko la nje.

78. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya Awamu ya Sita itaendelea kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji nchini, hususan katika sekta zinazoingiza fedha nyingi za kigeni ikiwemo utalii na madini ili kuongeza uwekezaji na tija kwenye sekta hizo. Kipekee, Serikali inaangalia uwezekano wa kuuza makaa ya mawe kwa wingi zaidi nje ya nchi ili kupata fedha za kigeni, kwani mahitaji ya bidhaa hii kwa sasa ni dhahiri. Aidha, Serikali inaendelea kutekeleza sera ya fedha ili kuhakikisha utulivu wa bei, kuchochea ukuaji wa uchumi na kuongeza ushindani na hivyo kuwa na ufanisi katika soko la jumla la fedha za kigeni (Interbank Foreign Exchange Market). Vilevile, Serikali kupitia Benki Kuu inakamilisha mchakato wa kununua dhahabu kutoka kwa wachimbaji wadogo na wa kati nchini kuanzia mwaka wa fedha 2023/24. Mafanikio ya zoezi hili yatasaidia kuongeza akiba ya fedha za kigeni nchini na kukuza sekta ya madini.

Biashara ya Kubadilisha Fedha za Kigeni

79. **Mheshimiwa Spika**, Serikali imeendelea kuimarisha mazingira ya biashara ikiwemo kutatua changamoto katika biashara ya kubadilisha fedha za kigeni nchini. Hii ni pamoja na kuchukua hatua madhubuti katika kutatua kilio cha baadhi ya wamiliki wa maduka ya kubadilisha fedha za kigeni hasusan katika Mkoa wa Arusha, ambao hawakuridhishwa na tathmini ya kodi iliyofanywa mwaka 2018/19. Hivyo, Serikali ilipitia upya tathmini hiyo na kuwezesha baadhi ya wamiliki wa maduka kurejeshewa kiasi cha shilingi bilioni 8.9 ambazo zilikuwa zimemelipwa kama kodi kupitia tathmini ya awali.

80. **Mheshimiwa Spika**, hadi Mei 2023, Serikali ilikuwa imetoa leseni kwa maduka ya kubadilishia fedha za kigeni nane (8) yenye matawi 36, ambapo matawi 24 yamefunguliwa Tanzania Bara na matawi 12 yamefunguliwa Zanzibar. Aidha, Benki Kuu inaendelea kupokea, kuchambua na kutoa leseni kwa wamiliki wanaokidhi vigezo vilivyopo. Vilevile, Serikali kupitia Benki Kuu ya Tanzania inaendelea kuhamasisha mabenki kuingiza mashine za kubadilishia fedha (Forex ATM).

81. Mheshimiwa Spika, Serikali inakusudia kuimarisha zaidi mazingira ya biashara kwa kufanya mapitio ya Kanuni za Maduka ya Kubadilisha Fedha za Kigeni ya Mwaka 2019 ikiwemo mtaji, kwa lengo la kurekebisha masharti yaliyopo kwa sasa ili kupanua wigo wa utoaji wa huduma ya kubadilisha fedha za kigeni. Pamoja na masuala mengine, mapitio hayo yanatarajia kuanzisha madaraja ya maduka hayo kulingana na kiwango cha mtaji ambacho kinaweza kukidhi maeneo yenye wateja wengi na wachache. Mapitio hayo yanalenga pia kuweka utaratibu utakaowezesha hoteli za kitalii nchini kutoa huduma ya kubadilisha fedha za kigeni kwa wateja wao, ili kuongeza wigo wa utoaji wa huduma hii na hivyo kuchangia kutatua changamoto ya soko lisilo rasmi la kubadilisha fedha za kigeni nchini (black-market). Nitoe rai kwa umma kuendelea kutoa ushirikiano katika kupambana na soko haramu la kubadilisha fedha za kigeni.

Mabadiliko ya Tabianchi

82. Mheshimiwa Spika, Tanzania kama zilivyo nchi nyingine inakabiliwa na vihatarishi kutokana na athari za mabadiliko ya tabianchi zinazosababishwa na uzalishaji wa hewa ukaa.

Ikumbukwe kuwa sehemu kubwa ya uchumi wa Tanzania hutegemea shughuli za uzalishaji ikiwemo kilimo, mifugo, uvuvi na utalii ambazo kwa kiasi kikubwa huathirika na mabadiliko ya tabianchi. Ni dhahiri kuwa madhara ya mabadiliko ya tabianchi ni hatarishi kwa ukuaji wa uchumi, usalama wa chakula, uzalishaji na maendeleo ya viwanda. Hivyo, Serikali inaendelea kuchukua hatua mbalimbali za kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabianchi ikiwemo utekelezaji wa Mpango Kabambe wa Taifa wa Hifadhi na Usimamizi wa Mazingira (2022 – 2032) unaojumuisha kilimo cha umwagiliaji.

83. **Mheshimiwa Spika**, Tanzania ni mwanachama wa mfuko wa *Global Environmental Facility* ambapo kwa kipindi cha miaka minne (2022/23 - 2025/26), Tanzania imetengewa jumla ya dola za Marekani milioni 33.59 kwa ajili ya miradi ya usimamizi wa mazingira na mabadiliko ya tabianchi. Ili kuweza kunufaika na fedha hizo, natoa rai kwa Waheshimiwa Mawaziri wa kisekta na watendaji kuandaa miradi ya mazingira na mabadiliko ya tabianchi. Aidha, Serikali inaendelea kufanya mazungumzo na Washirika wa Maendeleo ili kuongeza fedha za kukabiliana na athari za mabadiliko ya tabianchi.

IV. TATHMINI YA UTEKELEZAJI WA BAJETI YA SERIKALI KWA MWAKA 2022/23

Mapato ya Serikali

84. **Mheshimiwa Spika**, katika bajeti ya mwaka 2022/23, Serikali ilitarajia kukusanya jumla ya shilingi trilioni 41.48 kutoka katika vyanzo vya ndani na nje. Hadi Aprili 2023, jumla ya shilingi trilioni 32.43 zilipatikana kutoka vyanzo hivyo. Mchanganuo wa mapato yaliyopatikana ni kama ifuatavyo:

- (i) Mapato yaliyokusanywa kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania yalikuwa ni shilingi trilioni 18.81, ambapo lengo la mwaka ni shilingi trilioni 23.65;
- (ii) Mapato yasiyo ya kodi yanayokusanywa na Wizara, Wakala na Taasisi za Serikali yalifikia shilingi trilioni 2.07, ambapo lengo la mwaka ni shilingi trilioni 3.35;
- (iii) Mapato yanayokusanywa na Mamlaka za Serikali za Mitaa yalifikia shilingi bilioni 788.8, ambapo lengo la mwaka ni shilingi trilioni 1.01;
- (iv) Misaada na mikopo yenye masharti nafuu kutoka kwa Washirika wa Maendeleo

ilifikia shilingi trilioni 4.61, ambapo lengo la mwaka ni shilingi trilioni 4.65;

(v) Mikopo yenye masharti ya kibiashara kutoka vyanzo vya ndani ilifikia shilingi trilioni 4.68, ambapo lengo la mwaka ni shilingi trilioni 5.78; na

(vi) Mikopo yenye masharti ya kibiashara kutoka vyanzo vya nje ilifikia shilingi trilioni 1.47, ambapo lengo la mwaka ni shilingi trilioni 3.03.

Matumizi ya Serikali

85. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ilikadiria kutumia jumla ya shilingi trilioni 41.48 kwa ajili ya matumizi ya kawaida na maendeleo katika mwaka 2022/23. Katika kipindi cha Julai 2022 hadi Aprili 2023, ridhaa ya matumizi iliyotolewa ilikuwa shilingi trilioni 32.43. Kati ya kiasi hicho, shilingi trilioni 20.94 zilikuwa ni kwa ajili ya matumizi ya kawaida na shilingi trilioni 11.49 kwa ajili ya matumizi ya maendeleo. Sehemu kubwa ya fedha za maendeleo zimeelekezwa katika utekelezaji wa: mradi wa ujenzi wa Reli ya Kati kwa Kiwango cha Kimataifa (SGR) unaojumuishia ununuzi wa vichwa vya treni na mabehewa; mradi wa kuzalisha umeme kwa kutumia maji wa Julius

Nyerere (MW 2,115); ujenzi wa Daraja la J.P Magufuli (Kigongo – Busisi); miradi ya ujenzi wa miundombinu ya skimu za umwagiliaji; ujenzi wa mindombinu ya Mji wa Serikali – Mtumba; miradi ya barabara; na miradi ya kuimarisha huduma za jamii (maji, afya na elimu).

Ulipaji wa Malimbikizo ya Madai

86. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya Awamu ya Sita imeendelea kulipa malimbikizo ya madai na madeni ya wakandarasi, wazabuni, watoa huduma na watumishi. Hadi Aprili 2023, Serikali imelipa madeni na madai mbalimbali yenye jumla ya shilingi trilioni 1.20. Hatua hiyo ni utekelezaji wa Mkakati wa Usimamizi wa Madai na Madeni ya Serikali wa Mwaka 2022 wenye lengo la kuifanya Serikali ifikapo mwaka 2025/26 kuwa na kiwango kinachokubalika kimataifa cha malimbikizo ya madai na madeni kisichozidi asilimia mbili (2) ya bajeti. Niwaelekeze Maafisa Masuuli kufanya uhakiki wa malimbikizo ya madai na madeni katika mafungu yao pamoja na kuendelea kusimamia nidhamu ya matumizi ya fedha za umma kwa kuzingatia Sheria ya Bajeti, Sura 439, Sheria ya Fedha za Umma, Sura 348, Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, Sura 290 na Sheria ya Ununuzi wa Umma, Sura 410.

Deni la Serikali

87. **Mheshimiwa Spika**, hadi Aprili 2023, deni la Serikali lilikuwa shilingi trilioni 79.10, sawa na ongezeko la asilimia 13.9 ikilinganishwa na shilingi trilioni 69.44 Aprili 2022. Kati ya kiasi hicho, deni la ndani ni shilingi trilioni 27.94, sawa na asilimia 35.3 na deni la nje ni shilingi trilioni 51.16, sawa na asilimia 64.7. Kati ya deni la nje, deni lenye masharti nafuu ni shilingi trilioni 37.69, sawa na asilimia 73.6, hivyo, sehemu kubwa ya deni la nje ni mikopo yenye masharti nafuu.

Uhimilivu wa Deni

88. **Mheshimiwa Spika**, tathmini ya uhimilivu wa deni la Serikali iliyofanyika Desemba 2022 ilionesha kuwa deni la Serikali ni himilivu katika kipindi cha muda wa kati na mrefu. Matokeo ya tathmini yanaonesha kuwa: uwiano wa thamani ya sasa ya deni la Serikali kwa Pato la Taifa ni asilimia 32.5 ikilinganishwa na ukomo wa asilimia 55; uwiano wa thamani ya sasa ya deni la nje kwa Pato la Taifa ni asilimia 18.1 ikilinganishwa na ukomo wa asilimia 40; na uwiano wa thamani ya sasa ya deni la nje kwa mauzo ya nje ni asilimia 120 ikilinganishwa na ukomo wa asilimia 180. Aidha, uwiano wa ulipaji wa deni la nje kwa

mauzo ya bidhaa na huduma nje ni asilimia 13.5 ikilinganishwa na ukomo wa asilimia 15. Matokeo haya yanawiana na matokeo ya tathmini ya uhimilivu wa deni iliyofanywa na Shirika la Fedha la Kimataifa na kuchapishwa Aprili 2023.

89. **Mheshimiwa Spika**, katika kuhakikisha kuwa Deni la Serikali linaendelea kuwa himilivu, Serikali inatekeleza hatua zifuatazo:

- (i) Kuhakikisha mikopo inayopewa kipaumbele ni ile yenye masharti nafuu kadri inavyopatikana. Hali hiyo inajidhihirisha katika bajeti inayopendekezwa ambapo mikopo nafuu imeongezeka kwa asilimia 22.8 na yenye masharti ya kibiashara imepungua kwa asilimia 14.4;
- (ii) Kuelekeza mikopo yenye masharti ya kibiashara katika miradi inayochochea kasi ya ukuaji wa uchumi na mauzo nje ya nchi; na
- (iii) Kuboresha mikakati ya kukusanya mapato ya kodi na yasiyo ya kodi ili kuhakikisha sehemu kubwa ya bajeti inagharamiwa na mapato ya ndani pamoja na kupunguza matumizi yanayoweza kuepukika bila kuathiri uendeshaji wa shughuli za Serikali.

V. BAJETI YA MWAKA WA FEDHA 2023/24

90. **Mheshimiwa Spika**, Bajeti ya Serikali ya Mwaka wa Fedha 2023/24 ni ya tatu katika utekelezaji wa Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano (2021/22 – 2025/26), wenye dhima ya Kujenga Uchumi Shindani na Viwanda kwa Maendeleo ya Watu. Mpango huo ni mwendelezo wa utekelezaji wa Dira ya Taifa ya Maendeleo 2025 inayotekelezwa kupitia Mpango Elekezi wa Muda Mrefu (2011/12 – 2025/26). Aidha, dhima kuu ya Bajeti ya Mwaka wa Fedha 2023/24 kama ilivyokubaliwa na nchi wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki ni **“Kuchochea Kasi ya Ukuaji wa Uchumi, Kuhimili na Kukabili Athari za Mabadiliko ya Tabianchi na Kuimarisha Sekta za Uzalishaji ili Kuboresha Hali ya Maisha”**.

Shabaha za Uchumi Jumla

91. **Mheshimiwa Spika**, kutokana na nyaraka na miongozo iliyozingatiwa katika uandaaji wa Bajeti hii, shabaha za uchumi jumla ni kama ifuatavyo:

- (i) Pato la Taifa linakadiriwa kukua kwa asilimia 5.2 mwaka 2023 kutoka ukuaji wa asilimia 4.7 mwaka 2022;
- (ii) Mfumuko wa bei unatarajiwa kubaki

kwenye wigo wa tarakimu moja ya wastani wa asilimia 3.0 – 7.0 katika kipindi cha muda wa kati;

- (iii) Mapato ya kodi kufikia asilimia 12.0 ya Pato la Taifa kwa mwaka wa fedha 2023/24 kutoka matarajio ya asilimia 11.5 ya mwaka wa fedha 2022/23;
- (iv) Mapato ya ndani kufikia asilimia 14.9 ya Pato la Taifa mwaka wa fedha 2023/24 kutoka matarajio ya asilimia 14.4 mwaka wa fedha 2022/23;
- (v) Nakisi ya bajeti (ikijumuisha misaada) kuwa chini ya asilimia 3.0 ya Pato la Taifa; na
- (vi) Kuwa na akiba ya fedha za kigeni kwa kiwango cha kukidhi mahitaji ya uagizaji wa bidhaa na huduma kutoka nje kwa kipindi kisichopungua miezi minne (4).

Misingi ya Bajeti

92. **Mheshimiwa Spika**, misingi ya bajeti kwa mwaka wa fedha 2023/24 ni pamoja na:

- (i) Kuongezeka kwa ushiriki wa sekta binafsi kwenye shughuli za uwekezaji na biashara;

- (ii) Kuendelea kuhimili athari za majanga ya asili na yasiyo ya asili;
- (iii) Kuendelea kuhimili athari zitokanazo na kushuka kwa uchumi wa dunia na kuongezeka kwa bei za bidhaa na huduma katika soko la dunia;
- (iv) Kuendelea kuimarika kwa utoshelevu wa chakula nchini;
- (v) Uwepo wa amani, usalama, umoja na utulivu wa ndani na nchi jirani; na
- (vi) Kuendelea kuimarika kwa viashiria vya ustawi wa jamii.

Mikakati ya Kuongeza Mapato ya Serikali

93. **Mheshimiwa Spika**, mikakati ya kuongeza mapato katika mwaka wa fedha 2023/24 inajumuisha:

- (i) Kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji ikiwemo kuendelea kufanya marekebisho ya sheria mbalimbali ili kuongeza ushiriki wa sekta binafsi;
- (ii) Kuongeza wigo wa mapato kwa kusajili biashara na walipakodi wapya pamoja na kuendelea na jitihada mbalimbali za

kuziba mianya ya ukwepaji kodi na kutoa elimu kwa umma kuhusu ulipaji kodi wa hiari;

- (iii) Kuimarisha na kuhimiza matumizi sahihi ya mifumo ya TEHAMA ya ukusanyaji wa mapato ya Serikali;
- (iv) Kuendelea kusimamia wizara na taasisi za Serikali kutumia Mfumo wa Serikali wa Kieletroniki wa Ukusanyaji wa Mapato (GePG) na kuhakikisha malipo yote ya Serikali yanafanyika kwa kutumia namba ya kumbukumbu ya malipo (Control number);
- (v) Kusimamia matumizi sahihi ya EFD ili kudhibiti upotevu wa mapato na kuongeza ufanisi katika ukusanyaji wa kodi;
- (vi) Kudhibiti misamaha ya kodi ili isizidi asilimia moja (1) ya Pato la Taifa kwa: kufanya tathmini ya mfumo wa kisheria unaotumika kutoa na kusimamia motisha za kikodi ili kubaini ufanisi katika kufikia malengo tarajiwa; na kuboresha pamoja na kuhamasisha uwekezaji kwa kutumia vivutio visivyo vya kikodi kama vile ardhi, miundombinu ya maji, barabara na nishati;

- (vii) Kufanya tafiti na tathmini zinazolenga kuimarisha ukusanyaji wa mapato ya Serikali na kuibua vyanzo vipya vya mapato ya kodi na yasiyo ya kodi;
- (viii) Kuendelea kuimarisha mifumo na usimamizi wa mashirika, taasisi za umma na wakala za Serikali ili kuongeza ufanisi na kuhakikisha gawio na michango stahiki inawasilishwa Mfuko Mkuu wa Serikali kwa wakati;
- (ix) Kuendelea kutoa elimu kwa umma ili kuhamasisha uwekezaji kwenye soko la ndani la dhamana za Serikali;
- (x) Kuimarisha ushirikiano na Washirika wa Maendeleo ikiwa ni pamoja na kutekeleza makubaliano ya kimkataba ili kuwezesha upatikanaji wa misaada na mikopo kama ilivyopangwa;
- (xi) Kutumia fursa iliyopatikana kutokana na zoezi la *credit rating* ili kuongeza mitaji ya uwekezaji kutoka kwenye soko la fedha la kimataifa kwa ajili ya kuwekeza kwenye miradi mikubwa ya maendeleo; na
- (xii) Kuendelea kutekeleza Mkakati wa Kugharamia Miradi ya Maendeleo kwa Kutumia Vyanzo Mbadala (Alternative

Project Financing - APF) ili kuongeza wigo wa upatikanaji wa fedha za utekelezaji wa miradi ya maendeleo.

94. **Mheshimiwa Spika**, katika kutatua migogoro na kuhakikisha haki inatendeka baina ya walipakodi na Mamlaka ya Mapato Tanzania, Serikali ya CCM chini ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, imekamilisha taratibu za uanzishwaji wa ofisi huru ya *Tax Ombudsman* ambayo imeanza majukumu yake Februari 2023.

Mikakati ya Usimamizi wa Matumizi ya Serikali

95. **Mheshimiwa Spika**, mikakati ya kusimamia matumizi inalenga kuongeza tija na ufanisi pamoja na kuondoa matumizi yasiyo ya lazima kama ifuatavyo:

- (i) Kuendelea kusimamia nidhamu ya matumizi ya fedha za umma kwa kuzingatia sheria na miongozo iliyopo;
- (ii) Kuendelea kuimarisha matumizi ya mifumo ya TEHAMA katika utekelezaji wa shughuli za Serikali ili kubana matumizi ikiwa ni pamoja na kuendesha vikao kwa njia ya mtandao na kupunguza matumizi ya karatasi (paperless);

- (iii) Kuimarisha usimamizi wa mashirika, wakala na taasisi za Serikali ili yajiendeshe kwa ufanisi na kuipunguzia mzigo Serikali;
- (iv) Kuimarisha usimamizi wa miradi kwa kufanya ukaguzi wa ufanisi kwa wakati ili kuokoa gharama za ziada zinazoweza kujitokeza wakati wa utekelezaji wa miradi; na
- (v) Kufanya mapitio ya Sheria ya Ununuzi wa Umma, Sura 410 ili kuufanya mfumo wa ununuzi wa umma kuwa wa kimkakati pamoja na kuziba mianya ya ubadhirifu kwa lengo la kupata thamani ya fedha katika matumizi ya Serikali.

96. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya Awamu ya Sita inaendelea na zoezi la kujenga mfumo mpya wa kielektroniki wa ununuzi kwa kutumia wataalamu wa ndani. Lengo la mfumo huo ni kuongeza ufanisi katika ununuzi wa umma na kuwezesha upatikanaji wa thamani halisi ya fedha. Aidha, pamoja na mambo mengine, mfumo huo utaweka bei ya ukomo kwa ununuzi wa baadhi ya bidhaa na huduma ili kuiwezesha Serikali kununua kwa bei ya soko. Mfumo huo unatarajiwa kuanza kutumika ifikapo Julai 2023.

Maeneo ya Vipaumbele kwa Mwaka 2023/24

97. **Mheshimiwa Spika**, katika Bajeti ya Mwaka wa Fedha 2023/24, maeneo ya vipaumbele ni pamoja na kuendelea kukamilisha miradi ya kielelezo na ile ya kimkakati ikiwemo miradi ya: ujenzi wa Reli ya Kati kwa Kiwango cha Kimataifa (SGR); kuboresha Shirika la Ndege Tanzania (ATCL); kuzalisha Umeme kwa kutumia Maji wa Julius Nyerere (MW 2,115); kuchakata na kusindika gesi asilia kuwa kimiminika (LNG); kuzalisha umeme wa maji wa Ruhudji (MW 358) na Rumakali (MW 222); ujenzi wa Daraja la J.P Magufuli (Kigongo – Busisi); ujenzi wa barabara na madaraja makubwa; na kuendeleza kanda maalumu za kiuchumi ikiwemo Eneo Maalumu la Uwekezaji Bagamoyo. Aidha, Serikali itaendelea na uwekezaji katika kilimo cha umwagiliaji na ujenzi wa mabwawa makubwa 100. Miradi hiyo inatarajiwa kuwa na matokeo makubwa na ya haraka katika uchumi, ikiwemo kuzalisha ajira na kuongeza kipato.

98. **Mheshimiwa Spika**, sanjari na miradi ya kielelezo inayoendelea, utekelezaji wa miradi mingine kwa mwaka wa fedha 2023/24 utazingatia maeneo matano ya kipaumbele ya Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka

Mitano 2021/22 – 2025/26 ambayo ni: kuchochea uchumi shindani na shirikishi; kuimarisha uwezo wa uzalishaji viwandani na utoaji huduma; kukuza biashara na uwekezaji; kuchochea maendeleo ya watu; na kuendeleza rasilimali watu. Waheshimiwa Wabunge, miradi mahususi katika maeneo haya ambayo itatekelezwa katika majimbo yetu ni kama nilivyowasilisha kwenye hotuba yangu leo asubuhi kuhusu *Taarifa ya Hali ya Uchumi wa Taifa kwa Mwaka 2022 na Mpango wa Maendeleo wa Taifa wa Mwaka 2023/24*.

99. **Mheshimiwa Spika**, upangaji wa vipaumbele vya Taifa umezingatia fursa na faida zilizopo Tanzania ambazo ni pamoja na:

- (i) Upatikanaji wa rasilimali za kutosha ikiwemo ardhi, misitu, madini, gesi asilia, vituo vya utalii pamoja na uwepo wa vyanzo vya maji (bahari, mito na maziwa);
- (ii) Uwepo wa nguvukazi kubwa ya Taifa ambayo ni vijana;
- (iii) Ukuaji wa miji ambao umekuwa ukifungua fursa nyingi za kiuchumi;
- (iv) Uwepo wa Mkongo wa Taifa wa mawasiliano ambao unaweza kutumika nchini na nchi jirani;

- (v) Faida ya kijiografia ambayo huwezesha Tanzania kutumika kama lango la biashara na uchumi kwa nchi za EAC, SADC na COMESA; na
- (vi) Amani, umoja na utulivu wa uchumi.

Mambo Mahususi ya Kuzingatia

100. **Mheshimiwa Spika**, kabla ya kuwasilisha maboresho ya mfumo wa kodi, ada, tozo na hatua zingine za mapato naomba nisisitize mambo mahususi kama ifuatavyo:

101. **Mheshimiwa Spika, jambo la kwanza**, Ibara ya 138(1) ya Katiba ya Jamhuri ya Mungano wa Tanzania inatoa masharti ya kutoza kodi. Hakuna kodi ya aina yeyote itakayotozwa isipokuwa kwa mujibu wa sheria iliyotungwa na Bunge au kwa mujibu wa utaratibu uliowekwa kisheria na uliotiliwa nguvu ya kisheria na sheria iliyotungwa na Bunge. Nchi zote zilizoendelea duniani zinaendeshwa kwa mapato ya kodi na yasiyo ya kodi. Wastani wetu wa kulipa kodi sio mzuri sana ukilinganisha na ukuaji wa uchumi, ongezeko la watu na ongezeko la mahitaji. Mathalan, kwa mwaka 2021/22, walipakodi waliosajiliwa walikuwa 4,455,028 ambapo kati ya hao wenye TIN za biashara ni 1,641,173. Hata hivyo, katika kipindi hicho, takriban shilingi trilioni 16.75,

sawa na asilimia 80 ya mapato ya TRA yalilipwa na idadi ndogo (asilimia 20) ya walipa kodi wenye TIN za biashara.

102. **Mheshimiwa Spika**, mbali na ukweli kuwa idadi ya walipakodi walioandikishwa ni ndogo, bado kuna mwamko mdogo kwenye ulipaji Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT), Kodi ya Mapato (Income Tax) na kodi ya Ushuru wa Bidhaa (Excise Duty). Jambo hilo linasababisha viwango vya kodi kuwa vikubwa kwa kuwa mzigo huo unabebwa na walipakodi wachache. Kwa wauzaji, kodi imekuwa ikitumika kama *discount rate* ambapo muuza duka akitaka kumpunguzia bei mteja anamuuliza kama ampe bei yenye risiti ya TRA au bei ya bila risiti. **Hili ni kosa kisheria!** Wakati mwingine wafanya biashara wanatoa visingizio mbalimbali ikiwemo mtandao kuwa chini na mashine kuharibika au kujizungusha hadi mnunuaji aondoke. **Hili ni kosa kisheria!** **Aidha, kuna baadhi ya wananchi tukiwemo viongozi na watumishi wa umma na taasisi za Serikali hatujali kudai risiti. Kitendo hiki kinaikosesha Serikali mapato, kujinyima maendeleo na kuwanufaisha wafanyabiashara wachache wasiotoa risiti kuchukua fedha yako kwa niaba ya Serikali huku wakiwa hawana wajibu wowote kwenu wa kutoa huduma au**

kutekeleza miradi ya maendeleo. Vitendo vya namna hii vinaongeza utofauti wa kipato kati ya walio nacho na wasio nacho.

103. **Mheshimiwa Spika**, kumezuka dhana ya kuona kuwa kodi zinazotozwa ni kubwa bila kujali mzigo mkubwa wa Serikali kwa nchi yetu katika kugharamia utekelezaji wa miradi ya maendeleo na utoaji wa huduma za jamii. ***Kuna baadhi ya wanasisa wanasema kodi hizi ni za Samia, kodi hizi za Mwigulu, kodi hizi za TRA.*** Waheshimiwa Wabunge, kodi zote zinazokusanywa huwekwa kwenye Mfuko Mkuu wa Serikali uliopo Benki kuu ya Tanzania, na baadae kupelekwa kwenye Wizara za Kisekta. Fedha hizo ndizo zinazotumika kugharamia utekelezaji wa miradi mbalimbali ya maendeleo iliyopo mijini na vijijini ikiwemo miradi ya umeme, maji, barabara, madaraja, vivuko, reli, usafiri wa anga, madarasa, zahanati, ununuzi na usambazaji wa dawa na malipo ya mishahara ya watumishi kama walimu, wauguzi na madaktari. *Kila mmoja wetu ajue kuwa, Kodi sio jambo la Rais, kodi sio jambo la Waziri wa Fedha, kodi sio jambo la TRA, **KODI NI JAMBO LA NCHI, KODI NDIO MAENDELEO YA NCHI YETU.***

104. **Mheshimiwa Spika**, kila Mtanzania mwenye sifa za kulipa kodi ana wajibu wa kulipa kodi stahiki na halali kwa mujibu wa sheria. **NI LAZIMA KULIPA KODI!** Ni lazima tutumie mashine za EFD bila udhuru wowote, ni lazima kila anayeuzua atoe risiti na anayenunua adai risiti. Mtu yeyote ambaye hataki kusumbuliwa kwenye masuala ya kodi na masuala ya risiti, ni sharti atii sheria za kodi, vinginevyo utakutana na mkono wa sheria. Nawaelekeza Mamlaka ya Mapato Tanzania kuendelea kukusanya kodi kwa weledi na kwa kuzingatia Katiba, sheria na kanuni kama alivyoelekeza **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**. Serikali inaendelea na ujenzi wa mifumo ya kodi za forodha na kodi za ndani na kujenga mifumo inayosomana kikamilifu kwenye upande wa makusanyo na upande wa matumizi ili kuyapatia ufumbuzi wa kudumu malalamiko yanayojitokeza kwenye masuala ya usimamizi kodi hapa nchini.

105. **Mheshimiwa Spika, jambo la pili** ni usimamizi na udhibiti wa fedha za umma ambapo Taarifa ya Mdhibiti na Mkaguzi Mkuu wa Hesabu za Serikali - CAG ilionesha kuwa bado kuna dosari katika matumizi ya fedha za umma, hususan katika miradi mbalimbali ya maendeleo.

Nia ya dhati ya Serikali ya Awamu ya Sita ni kudhibiti upotevu wa fedha za umma. Hii imedhihirishwa na **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mwenyekiti wa CCM**, wakati akipokea taarifa ya CAG tarehe 28.03.2021 kwa kutoa maelekezo mahususi ya kuongeza uwazi na kutoficha jambo lolote kwenye taarifa za ukaguzi. Nanukuu “**CAG naomba sana ulimi wako usiwe na utata, kama kuna shirika halifanyi vizuri tuambie hili halifanyi vizuri. Kama kuna bodi haisimamii vizuri tuambie bodi hii haisimamii vizuri, kwa sababu tutakaposema mapungufu ndipo tutakapoweza kurekebisha na tutaweza kufanya vizuri zaidi, tukinyamaziana kwa kutizamana sura hatutarekebisha na tutaumiza wananchi. Naomba sana *report* yako iwe wazi zaidi, utakaponiletea ukaguzi wa mashirika naomba uwe wazi zaidi ili tujue tunachukua hatua gani”**.

106. **Mheshimiwa Spika**, jambo lingine linaloonesha nia ya dhati ya kusimamia fedha za umma, Serikali ilifuatilia na kugundua upungufu katika mifumo ya ukaguzi wa kifedha na taratibu za ununuzi. Niwakumbushe watanzania kwamba baada ya kuona hilo, katika mwaka 2022/23, Serikali ya CCM chini ya uongozi wa **Mheshimiwa**

Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, iliiongezea fedha Ofisi ya Taifa ya Ukaguzi kwa ajili ya kuajiri watumishi zaidi ya 100 ili CAG aweze kufanya ukaguzi wa thamani ya fedha (Value for Money) na ukaguzi kwa wakati (Real Time Audit) kwenye miradi yote mikubwa na matokeo yake ndio yanaonekana.

107. **Mheshimiwa Spika**, Serikali inafanyia kazi hoja za ukaguzi zilizotolewa na CAG na hatua za kisheria zitachukuliwa dhidi ya wale watakaothibitika kuwa ni wavunjifu wa sheria na kusababisha upotevu wa fedha za umma bila kujali mkubwa wala mdogo kama alivyoelekeza **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**. Serikali itaendelea kuimarisha vitengo vya ukaguzi wa ndani kwa kuvijengea uwezo wa kitaaluma na kuwekeza kwenye mifumo ya TEHAMA pamoja na kuchukua hatua kali pale panapothibitika uwepo wa uvunjifu wa sheria. **Hizi ni hatua za kulinda mali za umma na ni hatua za kukabiliana na watumishi wa umma wanaotumia vibaya fedha za walipa kodi.**

108. **Mheshimiwa Spika**, **jambo la tatu** ni hali ya umaskini ambapo pamoja na utajiri tulionao na hatua kubwa iliyopigwa, nchi yetu bado ina

wananchi maskini. Kiwango cha umaskini cha mahitaji ya msingi kitaifa kinapimwa kwa kuangalia wanakaya wanaoishi kwa kutumia **chini ya shilingi 49,320** kwa mwezi kwa mtu mzima kwa ajili ya kupata mahitaji ya msingi. Vilevile, kiwango cha umaskini uliokithiri (umaskini wa chakula) unapimwa kwa kuangalia wanakaya wanaoishi kwa kutumia **chini ya shilingi 33,748** kwa mwezi kwa mtu mzima hivyo kushindwa kumudu kupata chakula chenye kalori 2,200 zinazotakiwa kwa mtu mzima kwa siku.

109. **Mheshimiwa Spika**, Utafiti wa Mapato na Matumizi ya Kaya wa mwaka 2017/18 ulionesha kuwa **asilimia 26.4** ya watanzania walikuwa wanaishi chini ya mstari wa umaskini wa mahitaji ya msingi, hali hii imepungua kutoka **asilimia 28.2** kwa mwaka 2012. Tanzania imefanikiwa kupunguza kiwango cha umaskini uliokithiri kutoka **asilimia 9.7** kwa mwaka 2011/12 hadi **asilimia 8.0** mwaka 2017/18. Hata hivyo, kiwango cha umaskini kimeendelea kupungua lakini siyo kwa kasi ya kuridhisha hivyo bado kuna watanzania maskini.

110. **Mheshimiwa Spika**, nchi wanachama wa Umoja wa Afrika zimekuwa zikitekeleza mipango mbalimbali inayolenga kupunguza wimbi la

umaskini wa mahitaji ya msingi na umaskini uliokithiri. Ukanda wa Afrika Mashariki umekuwa na viwango vya juu vya umaskini vikitofautiana miongoni mwa nchi wanachama. Hata hivyo, nchi yetu imepiga hatua kubwa katika kupambana na umaskini japokuwa kasi ya upunguaji wa umaskini ni ndogo.

111. Mheshimiwa Spika, jambo la nne ni tatizo la ajira kwa vijana ambapo pamoja na hatua kubwa zilizochukuliwa za kujenga uchumi wa Nchi yetu bado vijana wengi hawana ajira. Kiwango cha ukosefu wa ajira nchini Tanzania kimekuwa kikipungua katika miaka ya hivi karibuni. Utafiti wa Nguvukazi wa mwaka 2020/21 ulibaini kuwa **ukosefu wa ajira katika Jamhuri ya Muungano wa Tanzania kwa watu wenye umri wa kuanzia miaka 15 au zaidi ulipungua hadi asilimia 9.3 kutoka asilimia 10.5 mwaka 2014**. Kupungua kwa kiwango hiki ni matokeo ya juhudi mbalimbali zilizotekelezwa na Serikali, ingawa viwango vya ukosefu wa ajira bado ni vya juu na vinahitaji juhudi zaidi kuvipunguza. Aidha, hali ya ukosefu wa ajira **kwa vijana wenye umri wa miaka 15 hadi 35 nchini Tanzania imekuwa ikiongezeka kutoka asilimia 12.1 kwa mwaka 2014 hadi asilimia 12.6 kwa mwaka 2020/21**.

112. **Mheshimiwa Spika**, tatizo hili la ajira ni kubwa zaidi hasa kwa vijana wa kike (asilimia 16.7) ikiwa ni mara mbili ya kiwango kwa vijana wa kiume (asilimia 8.3). Tatizo hili ni la kihistoria tangu uhuru wa nchi yetu ambapo wakati tunapata uhuru tulikuwa na madakitari 12, wahandisi 2, tulikuwa na chuo kikuu kimoja kilichodahili wanafunzi 14, shule za sekondari zilikuwa 41 na wanafunzi 11,832, shule za msingi zilikuwa 3,270 na wanafunzi 486,470. *Hii inamaanisha nini?* Tulipopata uhuru kazi ya kwanza ilikuwa ni kujenga sekta ya utumishi wa umma ambapo viongozi wote wa Serikali na wananchi wote walihamasisha watoto waende shule ili wawe watumishi wa Serikali. Kwa kipindi hicho, iliwezekana kuajiri wahitimu wote serikalini kwa nafasi ambayo muhitimu ataipendelea hata bila uwepo wa sekta binafsi.

113. **Mheshimiwa Spika**, kwa sasa vyuo vimeongezeka kutoka **kimoja (1) hadi 52** na wahitimu kutoka 14 hadi takribani **500,323** kutoka vyuo vya ufundi, vyuo vya kati, vyuo vya ualimu na vyuo vikuu. Shule za sekondari zimeongezeka kutoka **41** hadi **5,540** na wahitimu kutoka **11,832** hadi **2,823,588**. Aidha, shule za msingi zimeongezeka kutoka **3,270** hadi **19,261** na wanafunzi wakiongezeka kutoka **486,470** hadi

wanafunzi **11,420,973**. Hali hii imebadili kabisa 'equation' kutoka wahitimu kupokea barua zikimwomba achague kazi hadi kufikia uwezekano wa kila kijiji kuwa na mhitimu wa ngazi fulani ambaye hana ajira. *Sasa sio ajabu kukuta familia mmoja yenye mzee mstaafu kuwa na wategemezi ambao ni vijana wahitimu wanaoishi kwa kutegemea pension ya mstaafu.*

114. **Mheshimiwa Spika**, kwa upande mwingine tulikuwa na aina ya uchumi ambao sekta ya umma ndio inafanya kila kitu ikiwemo biashara na umiliki wa vitu vyote. Hivyo, hata tulipo binafsisha mashirika ya umma na uchumi kutegemea zaidi sekta binafsi, wengi hatujaiamini na kuiheshimu sekta binafsi kama ilivyo sekta ya umma pamoja na kuwa sekta binafsi ni mhimili wa uchumi. Waheshimiwa Wabunge, bado jamii yetu haiamini kuwa mtu anaweza kutajirika kupitia sekta binafsi na hata akitajirika inaaminika ni mwizi, hali inayoua uwekezaji wa ndani na nje.

115. **Mheshimiwa Spika, hali ilivyo sasa,** wawekezaji wa ndani wakijaribu kupiga hatua wanapigwa vita na kukatishwa tamaa. Hata wamiliki wa ardhi hawapati fidia stahiki pale wawekezaji wanapohitaji kumilikishwa ardhi hizo kana kwamba watanzania hawatakiwi kutajirika.

Nitoe rai kwa watendaji wa Serikali, kutoa fursa kwa wamiliki wa ardhi kunufaika na maeneo wanayomiliki pale wawekezaji wanapihitaji ardhi kwa ajili ya kuwekeza nchini. **Acheni watanzania walipwe pesa nyingi, acheni watanzania watajirike!**

116. **Mheshimiwa Spika**, kwa upande wa wawekezaji wa nje, licha ya kwamba wawekezaji hao wanaleta mtaji, teknolojia, ajira, kuongeza mapato kwa Serikali na kukuza uchumi, uzoefu unaonesha kuwa, wawekezaji hao wanakumbana na vikwazo kuliko uwezeshaji ndani ya Serikali na hata kwa wananchi. Kwa upande wa Serikali, kila ofisi anayoingia mwekezaji, wanatafuta kipengele kinachoweza kumkwamisha ili wazo lake likwame badala ya kutafuta namna nzuri ya kufanikisha uwekezaji. Kwa upande wa wananchi, atakutana na mtazamo wa uraiiani mathalani mwekezaji anapofika na mtaji wa kuwekeza kwenye meli na bandari ya uvuvi wa samaki kwenye kina kirefu ambao hata wasipovuliwa watahama na kuvuliwa sehemu nyingine, **mosi utasikia ana fedha kweli, huyu sio tapeli kweli? Pili wakijiridhisha ana fedha, utasikia huyu hatatuibia kweli? Tatu akitokea anayeshauri kwamba nadhani uwekezaji huu ni muhimu kwa ajili ya nchi utasikia huyu lazima**

ameshapewa fedha, amelambishwa asali huyu. Ni lazima tukubali uwekezaji ikiwemo kuwapa majina mazuri wanaobeba hatima za wengine.

117. **Mheshimiwa Spika**, jawabu la ukosefu wa ajira kwa vijana na kuondoa umaskini kwa watanzania ni kukuza uwekezaji, hususan katika sekta za uzalishaji na kuimarisha ushiriki wa sekta binafsi. Maono ya Mheshimiwa Rais wetu ya kuimarisha ushiriki wa sekta binafsi ni maono sahihi na kwa wakati sahihi. Hivyo, ni lazima watendaji wote serikalini wawe na nidhamu ya kuilea na kuiwezesha sekta binafsi kukua na kushiriki kikamilifu katika kukuza uchumi. **Tunatumia nguvu kubwa sana kwenye kudhibiti kuliko nguvu tunayoitumia kuwezesha. Lazima tuheshimu sekta binafsi na kutambua mchango wake katika kutoa ajira, kuondoa umaskini na kukuza uchumi. Nitoe rai kwa watanzania wenzangu tuwe na nidhamu katika kuiwezesha sekta binafsi kukua.**

Kuimarisha Sekta za Uzalishaji

118. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM chini ya uongozi wa **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa**

Tanzania, imeamua kuchukua hatua mahususi za muda mfupi, wa kati na mrefu. Miongoni mwa hatua hizo ni mkakati wa kuongeza uzalishaji ili kuongeza mauzo ya bidhaa zetu nje ya nchi na kupunguza uagizaji wa bidhaa kutoka nje ya nchi. Katika kutekeleza hili, Serikali itaendelea kushirikiana kwa karibu na wazalishaji wa mazao ya kilimo, mifugo, uvuvi na viwanda vinavyoongeza thamani na kuzalisha bidhaa ili kuhakikisha kuwa tunaongeza tija katika uzalishaji wetu. Aidha, kama nilivyoeleza hapo awali, Serikali kupitia Benki Kuu ya Tanzania itahuisha Mfuko wa Dhamana kwa Wakopaji Wanaozalisha Bidhaa za Kuuza Nje ya Nchi (Export Credit Guarantee Scheme). Katika kutekeleza mkakati huo, jumla ya shilingi bilioni 600 zinatarajiwa kutumika ambapo Benki Kuu ya Tanzania itatoa shilingi bilioni 280 na Benki ya Dunia itatoa mkopo nafuu wa dola za Marekani milioni 150. Hatua hii itawezesha uzalishaji na kuongeza mauzo ya bidhaa zetu nje ya nchi.

119. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya Awamu ya Sita inayoongozwa na **Mheshimwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mwenyekiti wa Chama Cha Mapinduzi**, imeamua kuanza upya kuziongezea mtaji benki zake za kimkakati yaani Benki ya

Maendeleo ya Kilimo Tanzania – TADB, Benki ya Maendeleo TIB (TIB Development Bank) na Benki ya Biashara Tanzania – TCB. Serikali inakamilisha taratibu za kuzipatia mtaji TADB na TIB Development Bank jumla ya shilingi bilioni 235.9 baada ya kuzifanyia tathmini ya kina ili kufahamu hali halisi ya benki hizo na kuhakikisha mtaji unaowekwa haupotei. Programu hiyo ya kuziongezea mitaji benki za TADB na TIB Development Bank itaendelea kwa kipindi cha miaka mitano hadi kumi kwa kuzingatia mwenendo na uelekeo wa benki hizo ili hatimaye ziweze kuwa na mtaji usiopungua shilingi trilioni moja kwa kila benki. Aidha, benki ya TCB imepewa mtaji wa shilingi bilioni 30 na kiasi kingine cha shilingi bilioni 101 kitatolewa. Lengo la hatua hizi ni kuongeza mikopo kwa sekta binafsi kwa ajili ya miradi ya kukuza sekta za uzalishaji na uongezaji wa thamani.

Utendaji wa Taasisi za Udhhibiti

120. **Mheshimiwa Spika**, sisi sote ni mashahidi wa jitihada za **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, katika kuendelea na uboreshaji wa mazingira ya uwekezaji na biashara nchini. Jitihada hizo ni pamoja na kufanya maboresho ya

sheria mbalimbali ili kupunguza mwingiliano wa majukumu baina ya taasisi mbalimbali za udhibiti nchini na kufuta au kupunguza ada na tozo kero. Hata hivyo, pamoja na maboresho hayo, bado kumekuwa na changamoto ya taasisi nyingi za udhibiti zinazosimamia sekta mbalimbali kuongeza kero za ufanyaji wa biashara na uwekezaji kutokana na sababu mbalimbali ikiwemo: kukosekana kwa mfumo mmoja wa ulipaji ada na tozo; **kuwepo kwa viwango vikubwa vya adhabu ambavyo hutumika kama vyanzo vya mapato; na uwepo wa kaguzi nyingi zisizokuwa na tija, hivyo kuongeza usumbufu katika kufanya biashara. Hali hii imesababisha Serikali kuendelea kupokea malalamiko kutoka kwa wawekezaji na wafanyabiashara kuhusu kuongezeka kwa gharama za uzalishaji, uwekezaji na ufanyaji wa biashara nchini.**

121. **Mheshimiwa Spika**, uzoefu umeonesha kuwa: kaguzi nyingi zinafanyika kwa lengo la kutafuta makosa badala ya lengo la msingi la kuzuia kutokea kwa athari hasi; kaguzi nyingi kufanywa na taasisi mbalimbali na kila moja kwa wakati wake hivyo wafanyabiashara kutumia muda mwingi kupokea wageni badala ya kujihusisha na shughuli za uzalishaji na huduma; adhabu kubwa zinasababisha biashara kufanyika

kwa hasara; ukubwa wa adhabu unaotoa fursa ya majadiliano (human interaction) kati ya watendaji na wafanyabiashara na hivyo kuipotezea Serikali mapato; adhabu kutumika kama motisha na chanzo cha mapato ya taasisi za udhibiti; na utitiri wa tozo, ada na adhabu na kutokuwepo kwa mfumo jumuishi wa kuzilipa.

122. Mheshimiwa Spika, katika kutatua kero hizo, napendekeza kuanza matumizi ya mfumo wa pamoja wa ukusanyaji wa ada, tozo na adhabu za taasisi za udhibiti (Single Window Payment System) na taasisi za udhibiti kuweka utaratibu mzuri wa ukaguzi ambao hautasababisha usumbufu kwa wafanyabiashara bila kuathiri majukumu ya msingi ya taasisi hizo. Napendekeza hatua hizo zianze mwaka wa fedha 2023/24.

123. **Mheshimiwa Spika,** Serikali inaendelea kusimamia ujenzi wa Mfumo wa Dirisha Moja la Kutoa Huduma kwa Wawekezaji kwa Njia ya Kielektroniki (Tanzania Electronic Investment Single Window - TeIW). Mfumo huo unatarajiwa kuunganisha pamoja taasisi zinazohusika na kuwezesha uwekezaji ambazo ni Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa (NIDA); Idara ya Uhamiaji, Ofisi ya Waziri Mkuu - Kazi, Vijana, Ajira na

Wenye Ulemavu; Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi; Wakala wa Usajili wa Biashara na Leseni (BRELA); Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA); Kituo cha Uwekezaji Tanzania (TIC); Shirika la Viwango Tanzania (TBS); Mamlaka ya Dawa na Vifaa Tiba (TMDA); Baraza la Taifa la Mazingira (NEMC); Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO); na Wakala wa Usalama na Afya Mahali pa Kazi (OSHA).

124. **Mheshimiwa Spika**, kukamilika kwa ujenzi wa Mfumo huo, kutakuwa na manufaa kwa wawekezaji ikiwemo: kuweza kusajili mradi popote ndani na nje ya nchi bila kuonana na watoa huduma wa taasisi husika; kupata kipaumbele cha kuhudumiwa kwa haraka katika taasisi zinazotoa huduma; kuweza kuingiza taarifa zake mara moja kwenye mfumo wa TeIW; na kupata vibali vya uwekezaji ndani ya siku tatu (3).

125. **Mheshimiwa Spika**, kumekuwa na utaratibu unaochipukia kwa kasi wa taasisi mbalimbali za Serikali na Halmashauri **kufunga biashara, ofisi na maeneo mengine ya uzalishaji** baada ya kufanya kaguzi na kuthibitisha ukiukwaji wa sheria mbalimbali tunazosimamia. Ufungaji wa biashara, kwa sababu zozote zile, una athari kubwa kwa ustawi wa uchumi wetu kwa kuathiri ajira za wananchi, ustawi wa biashara, mapato ya

kampuni na mapato ya Serikali. Aidha, utaratibu huu unakwenda kinyume na juhudi kubwa za **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan** katika kuboresha mazingira ya kufanya biashara nchini.

126. **Mheshimiwa Spika**, ili kuondokana na athari hizo, napendekeza kuanzia tarehe 1 Julai 2023, iwe ni marufuku kwa taasisi yoyote ya Serikali kufunga biashara, ofisi ama maeneo yoyote ya uzalishaji kwa kigezo cha kukiuka taratibu mbalimbali. Aidha, napendekeza sheria, kanuni na taratibu mbalimbali zirekebishwe ili kumchukulia hatua mwenye biashara kwa makosa ya biashara na siyo kuifunga biashara yenyewe. Hatua hii inalenga kulinda ajira za watanzania, mapato ya biashara, kukuza uchumi na kuongeza mapato ya Serikali.

127. **Mheshimiwa Spika**, kwenye eneo la ugomboaji na uondoshaji wa mizigo bandarini, upo utaratibu unaokataza mwagizaji kuondosha mizigo bandarini pale ambapo kodi iliyokadiriwa inabishaniwa hadi pale kodi husika itakapolipwa yote. Utaratibu huu umeathiri kwa kiwango kikubwa uanzishwaji, ushamirishaji na ukuzaji wa biashara nchini na umepunguza kasi ya matumizi ya Bandari ya Dar es Salaam kama lango la biashara katika Ukanda wa Afrika

Mashariki na Kati. Ili kuondokana na athari hizo, **napendekeza kuanzisha utaratibu utakaow ezesha waagizaji wa mizigo wenye mapingamizi ya kodi iliyokadiriwa kuweza kugomboa mizigo hiyo baada ya kulipa kodi isiyobishaniwa.** Aidha, utaratibu maalum utawekwa chini ya Sheria ya Forodha ya Afrika Mashariki utakaolinda mapato ya Serikali na kuwezesha biashara kuendelea. **Hata hivyo, mfanyabiashara atakayebainika kukiuka utaratibu huo atalazimika kulipa kodi iliyocheleweshwa, faini, kifungo jela au vyote kwa pamoja.**

VI. MABORESHO YA MFUMO WA KODI, ADA, TOZO NA HATUA NYINGINE ZA MAPATO

128. **Mheshimiwa Spika**, kuanzia kipindi cha mwaka 2019/20, Dunia imepita kwenye changamoto kubwa ya kiuchumi kufuatia kuenea kwa janga la uviko-19 na baadaye kuzuka kwa vita ya Urusi na Ukraine Februari 2022. Hii imeathiri si tu upatikanaji wa bidhaa muhimu katika soko la Tanzania lakini pia imesababisha mfumuko wa bei, kupanda kwa gharama za maisha na kuathiri ukuaji wa uchumi nchini. Vilevile, katika nusu ya kwanza ya mwaka wa fedha 2022/23, Dunia imeshuhudia hatua mpya za mdororo wa uchumi, kupanda kwa mfumuko wa bei, na upungufu mkubwa wa fedha za kigeni (Dola ya Marekani).

129. **Mheshimiwa Spika**, Hata hivyo, Serikali imeendelea na uwekezaji wa kimkakati katika miundombinu ya nishati, maji, afya, elimu, barabara, reli na viwanja vya ndege; kuongezeka kwa uzalishaji wa madini, hususan makaa ya mawe, jasi, chumvi, almasi, mawe ya chokaa na shaba; kuongezeka kwa shughuli za utalii kutokana na Programu maalumu ya Tanzania - *The Royal Tour*. Hatua za Mapato kwa mwaka wa Fedha 2023/24 zinalenga Kuongeza kasi ya

Kufufua Uchumi na Kuimarisha Sekta za Uzalishaji kwa ajili ya Kuboresha Maisha ya Watanzania.

130. **Mheshimiwa Spika,** Marekebisho yanatarajiwa pia kujibu maswali na kukidhi kiu ya jamii ya Watanzania yakilenga kuchachua shughuli mbalimbali za uzalishaji mali ndani ya nchi kwa kuweka mkazo katika sekta za kimkakati kama vile viwanda, kilimo, ufugaji na uvuvi, miundombinu ya umeme, uchukuzi na usafirishaji na sekta za kijamii za elimu na afya ili kuboresha uzalishaji, kukuza uchumi jumla, kukuza ajira na hatimaye kupunguza ukali wa maisha ya wananchi (“Macro economic objectives for economic growth”). Aidha, Hatua hizi zinalenga pia kuimarisha usimamizi, ukusanyaji wa mapato ya ndani ya nchi na kudhibiti upotevu wa mapato ya Serikali (“Domestic Revenue Mobilization and Improvements in Tax Administration”). Marekebisho yanayopendekezwa yanahusu Sheria zifuatazo:

- (a) Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani, SURA 148;
- (b) Sheria ya Kodi ya Mapato, SURA 332;
- (c) Sheria ya Ushuru wa Bidhaa, SURA 147;
- (d) Sheria ya Usimamizi wa Kodi, SURA 438;

- (e) Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, SURA 290;
- (f) Sheria ya Serikali za Mitaa ya Utozaji wa Kodi ya Majengo, SURA 289;
- (g) Sheria ya Ushuru wa Barabara na Mafuta, SURA 220;
- (h) Sheria ya Mifumo ya Malipo ya Taifa, 2015 na Sheria ya Posta na Mawasiliano ya Kielektroniki, SURA 306;
- (i) Sheria ya Uhamiaji, SURA 54;
- (j) Sheria ya Ardhi, SURA 113;
- (k) Sheria ya Madini, SURA 123;
- (l) Sheria ya Kuendeleza Ufundi Stadi, SURA 82;
- (m) Sheria ya Magari ya Kigeni, SURA 84;
- (n) Sheria ya Michezo ya Kubahatisha, SURA 41;
- (o) Sheria ya Usafirishaji Bidhaa Nje ya Nchi, SURA 196
- (p) Sheria ya Usimamizi wa Forodha ya Jumuiya ya Afrika Mashariki ya mwaka 2004;
- (q) Maboresho ya Ada na Tozo mbalimbali za Taasisi za Serikali pamoja na Utekelezaji wa Mpango wa Kuboresha Mazingira ya Kufanya Biashara (Blueprint); na

- (r) Marekebisho madogo madogo katika baadhi ya Sheria za Kodi na Sheria nyingine mbalimbali.

(a) Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani, SURA 148

131. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani, Sura 148 kama ifuatavyo:

- i. Kuongeza kima cha usajili kwenye Kodi ya Ongezeko la Thamani kinachotakiwa kwa mfanyabiashara kusajiliwa kutoka shilingi milioni 100 hadi shilingi milioni 200. Serikali itaendelea kuongeza kima husika hadi kufikia shilingi milioni 500 ili kuepusha athari za kimapato zinazoweza kujitokeza. Lengo la hatua hii ni kuongeza ufanisi katika usimamizi wa Kodi ya Ongezeko la Thamani na kuchochea ulipaji kodi wa hiari. Hatua hii inatarajia **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 75,333** kwa kuwa walipakodi wenye mauzo ghafi kati ya milioni 100 hadi milioni 200 ni wengi lakini wamekuwa na madai zaidi kuliko kiasi kinacholipwa kutokana na udanganyifu.

Hivyo, walipakodi hawa wataacha kudai Serikali kodi itokanayo na manunuzi yao, sambamba na kupunguza gharama za usimamizi;

- ii. Kusamehe Kodi ya Ongezeko la Thamani kwenye malighafi za kutengeneza viuatilifu vya mimea (insecticides) na vya mifugo (acaricides) zinazotambulika kwa *HS Code* 2916.32.00 (Benzalkonium Chloride) na *HS Code* 2916.32.00 (Glutaraldehyde). Lengo la hatua hii ni kuwapa unafuu wazalishaji wa viuatilifu vya mimea na mifugo nchini na kulinda viwanda vya ndani. Hatua hii inatarajia **kupunguza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 6.8**;
- iii. Kusamehe Kodi ya Ongezeko la Thamani kwenye hema za chuma (prefabricated structures) zinazotambulika kwa *HS Code* 9406.20.90 zitakazoagizwa na kutumiwa na wafugaji wa kuku. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwenye sekta ya mifugo, kuvutia uwekezaji, kuongeza ajira na mapato ya Serikali. Aidha, msamaha husika utatolewa baada ya mfugaji kusaini Mkataba wa Utekelezaji (Performance Agreement) na Serikali. Hatua hii inatarajia

kupunguza mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 465.6**;

- iv. Kusamehe Kodi ya Ongezeko la Thamani kwenye uuzaji na ukodishaji wa ndege, injini za ndege na vifaa vyake vinavyouzwa nchini. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa waendeshaji wa shughuli za usafiri wa anga kwa kuwawezesha kununua bidhaa husika nchini au kuagiza kutoka nje ya nchi bila kulipa Kodi ya Ongezeko la Thamani. Hatua hii itafuta uamuzi uliochukuliwa mwaka 2022/23 ili kuendana na dhamira ya kukuza sekta ya utalii sambamba na hatua ya Mheshimiwa Rais ya kuhamasisha Sekta hii kupitia filamu yake ya “Royal Tour”;
- v. Kusamehe Kodi ya Ongezeko la Thamani kwenye madini ya thamani, madini ya vito na madini mengine ya thamani yanayouzwa katika masoko ya madini na vituo vya ununuzi wa madini vilivyoanzishwa na Tume ya Madini au vituo vya kusafishia dhahabu (refineries) vilivyopo nchini. Lengo la hatua hii ni kuchochea uuzaji wa madini katika masoko na vituo hivyo na kuongeza mchango wa Sekta ya Madini katika ukuaji wa Pato la Taifa;

- vi. Kuruhusu ahirisho la kutoza Kodi ya Ongezeko la Thamani (VAT Deferment) kwa bidhaa za mtaji zinazozalishwa ndani ya nchi. Aidha, utaratibu wa ahirisho la ulipaji wa kodi husika kwa bidhaa za mtaji zinazotoka nje ya nchi utasitishwa baada ya miaka mitatu (3). Lengo la hatua hii ni kuvutia uwekezaji ndani ya nchi, kuongeza ajira, na kuhakikisha viwanda vinapata bidhaa za mtaji kwa bei nafuu;
- vii. Kusamehe Kodi ya Ongezeko la Thamani kwenye malighafi za kutengeneza vifungashio vya madawa zinazotambulika kwa *heading* 3902 (Polypropylene USP - Medical Grade); na *heading* 3907 (Polyethylene Terephthalate USP). Lengo la hatua hii ni kuwapa unafuu wazalishaji wa vifungashio vya dawa nchini, kulinda viwanda vya ndani na kuvifanya kuwa shindani sokoni. Aidha, msamaha husika utatolewa baada ya mzalishaji kusaini Mkataba wa Utekelezaji (Performance Agreement) na Serikali;
- viii. Kusamehe Kodi ya Ongezeko la Thamani kwenye *moulds* zinazotumika kutengeneza madawa ya binadamu. Lengo la hatua hii ni

kuwapa unafuu wazalishaji wa dawa nchini, kulinda viwanda vya ndani na kuvifanya kuwa shindani sokoni;

- ix. Kutoza Kodi ya Ongezeko la Thamani kwa kiwango cha asilimia 0 kwenye bidhaa za nguo zinazotengenezwa kwa kutumia pamba inayolimwa nchini kwa kipindi cha mwaka 1. Lengo la hatua hii ni kuleta unafuu kwa wakulima wa pamba na viwanda vinavyotengeneza nguo nchini hasa katika kipindi hiki cha mdororo wa uchumi duniani uliotokana na athari za UVIKO na vita vya Urusi na Ukraine;
- x. Kutoza Kodi ya Ongezeko la Thamani kwa kiwango cha asilimia 0 kwenye mbolea inayozalishwa ndani ya nchi kwa kipindi cha mwaka 1. Lengo la hatua hii ni kuleta unafuu kwa wakulima na walaji hasa katika kipindi hiki cha mdororo wa uchumi duniani;
- xi. Kusamehe Kodi ya Ongezeko la Thamani kwenye nyumba zinazouzwa na wajenzi wa nyumba za kibiashara zenye gharama nafuu isiyozidi shilingi milioni 50. Lengo ni kutoa

unafuu kwa wanunuaji wa nyumba hizo na kuboresha maisha ya watazania;

- xii. Kufanya marekebisho kwenye Kipengele cha 20 cha Sehemu ya Kwanza ya Jedwali la Msamaha wa Kodi ya Ongezeko la Thamani kwa kuhusisha *gaming odds* na *gaming software* kwenye wigo wa bidhaa zinazopata msamaha wa kodi. Hatua hii inalenga kuongeza mchango wa tasnia ya michezo ya kubahatisha kwenye ukuaji wa Pato la Taifa pamoja na kutoa ufafanuzi wa neno *gaming supply* kwa upana zaidi;
- xiii. Kufanya marekebisho kwenye Jedwali la Misamaha la Sheria ya Kodi ya Ongezeko la Thamani, Sura 148 ili kuakisi mawanda ya bidhaa zilizosamehewa pamoja na kuoanisha *H.S Codes* zilizomo kwenye kitabu cha Viwango vya Pamoja vya Ushuru cha Jumuiya ya Afrika Mashariki (East African Community Common External Tariff) cha mwaka 2017 na zile zilizomo kwenye kitabu cha mwaka 2022 kama ilivyoainishwa kwenye **Kiambatisho Namba 8**; na

- xiv. Serikali itaendelea kutoa misamaha ya kodi inayotolewa sasa kwenye Sekta za uzalishaji kama vile kilimo, mifugo na uvuvi.

Hatua zote za Kodi ya Ongezeko la Thamani kwa ujumla wake zinatarajiwa **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 71,262.4**.

(b) Sheria ya Kodi ya Mapato, SURA 332

132. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Kodi ya Mapato, Sura 332 kama ifuatavyo:

- i. Kusamehe Kodi ya Mapato kwenye mapato yanayotokana na uwekezaji unaofanywa na Mfuko wa Kitaifa wa Bima ya Afya (NHIF) kwenye amana (fixed deposit), hati fungani za muda mfupi (treasury bonds and treasury bills) pamoja na gawio linalotokana na hisa. Lengo la hatua hii ni kufanikisha utoaji huduma za matibabu kwa wanachama wastaafu na wenza wao ambao hawachangii kwenye mfuko baada ya kustaafu;
- ii. Kurekebisha kifungu cha 56 cha Sheria ya Kodi ya Mapato SURA 332 ili miamala ya

utoaji wa hisa mpya na uhamishaji wa miliki ya kampuni unaofanyika ndani ya nchi isitozwe Kodi ya Mapato. Lengo ni kuvutia uwekezaji nchini na kutoa ufafanuzi;

- iii. Kurekebisha kifungu cha 82 cha Sheria ya Kodi ya Mapato, SURA 332 ili kuondoa takwa la kutoza Kodi ya Zuiyo kwenye pango kwa wapangaji wa nyumba binafsi wasiofanya biashara. Lengo la hatua hii ni kuwaondolea adha wapangaji binafsi kulipa kodi kwa niaba ya mwenye nyumba;
- iv. Kusamehe Kodi ya Ongezeko la Mtaji kwenye ubadilishaji wa muundo wa ndani wa Kampuni (internal restructuring) unaofanywa kwa kuzingatia matakwa ya Mikataba ya Msingi iliyosainiwa baina ya Serikali na wawekezaji kwa lengo la kutekeleza miradi ya ubia ya uchimbaji wa madini baina ya Serikali na wawekezaji. Lengo la hatua hii ni kuharakisha utekelezaji wa Miradi ya Ubia na kutimiza jukumu la Serikali la kimkataba kwa wakati;
- v. Kupunguza Kodi ya Ongezeko la Mtaji (Capital Gain Tax) kutoka asilimia 10 kwenye faida hadi Kodi ya Mapato ya

asilimia 3 ya thamani ya mauzo au thamani ya ardhi iliyothaminihwa, (thamani yoyote kubwa kati ya hizo) bila kujali gharama zilizowekezwa katika maeneo husika (investment costs) kwa walipakodi wasiotunza kumbukumbu za manunuzi au uendelezaji wa mali husika. Aidha, kwa mlipakodi anayetunza kumbukumbu za gharama za ununuzi na uendelezaji mtaji ataendelea na utaratibu wa sasa wa kulipa kodi ya asilimia 10 kwenye faida ya mtaji (Capital Gain). Lengo la hatua hii ni kuweka utaratibu rahisi wa ukokotoaji wa kodi kwa mauzo ya mali mtaji kwa wasiotunza kumbukumbu za gharama na hatimaye kuongeza ukuaji wa sekta ya ardhi kwa kurahisisha uhamishaji miliki;

- vi. Kurekebisha Kifungu cha 65T cha Sheria ya Kodi ya Mapato, SURA 332, kwa kuweka utaratibu wa kukadiria kodi ya mapato kwa wasafirishaji wa abiria na mizigo kwa kutumia viwango elekezi vya kodi kwa kila gari. Utaratibu huu utahusisha walipakodi binafsi (Individuals) pekee ambao hawana wajibu wa kisheria wa kuwasilisha ritani za kodi. Lengo la hatua hii ni kutatua changamoto za utekelezaji wa utaratibu

uliopitishwa hapo awali wa kuwataka walipakodi wanaoandaa na wasioandaa hesabu za kodi kulipa kodi za awali kulingana na viwango elekezi vya kodi kwa kila gari. Viwango elekezi vya kodi vinavyopendekezwa sasa vitatumika kwa walipakodi binafsi pekee ambao mauzo ghafi yao hayazidi kiasi cha shilingi milioni mia moja na ambao hawawajibiki kuandaa hesabu kisheria. Aidha, maboresho ya viwango vya kodi elekezi kwa kila gari yanalenga kutoa unafuu wa kodi kwa kundi husika na hivyo, kurahisisha utekelezaji wa takwa la kisheria. Hatua hii inatarajia **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 72,211.5;**

Jedwali Na. 1. Utaratibu wa kukadiria kodi ya mapato unaopendekezwa kwa wasafirishaji wa Abiria na Mizigo kwa kutumia viwango elekezi vya kodi kwa kila Gari

A	Daraja A: Magari ya Abiria			
	Utaratibu wa Sasa		Utaratibu Unaopendekezwa	
	<i>Idadi ya Abiria</i>	<i>Kiwango</i>	<i>Idadi ya Abiria</i>	<i>Kiwango</i>
1	Wasiozidi 10	180,000	Wasiozidi 15	250,000
2	11 hadi 15	450,000	16 hadi 25	550,000
3	16 hadi 30	720,000	26 hadi 45	1,100,000
4	Abiria hadi 32	1,710,000	46 hadi 65	1,600,000
5	Basi la	2,430,000	Zaidi ya 65	2,200,000

	Kawaida			
6	<i>Semi-Luxury</i>	2,610,000		
7	<i>Luxury</i>	2,790,000		
B				
Daraja B: Magari ya Utalii				
	Utaratibu wa Sasa		Utaratibu Unaopendekezwa	
	Idadi ya Watalii	Kiwango	Idadi ya Watalii	Kiwango
	Haikuwepo	Haikuwepo	Wasiozidi 15	650,000
	-	-	16 hadi 25	900,000
	-	-	26 hadi 45	1,300,000
	-	-	46 hadi 65	1,800,000
	-	-	Zaidi ya 65	2,400,000
C				
Daraja C: Magari ya Mizigo				
	Viwango vya Sasa		Viwango Vinavyopendekezwa	
	Uwezo wa Gari (tani)	Kiwango	Uwezo wa Gari (tani)	Kiwango
1	Chini ya tani 1	180,000	Chini ya tani 1	250,000
2	1 hadi 5	450,000	1 hadi 5	500,000
3	6 hadi 10	720,000	6 hadi 10	750,000
4	11 hadi 15	1,710,000	11 hadi 15	1,100,000
5	16 hadi 20	2,430,000	16 hadi 20	1,300,000
6	21 hadi 25	2,610,000	21 hadi 25	1,650,000
7	26 hadi 30	2,790,000	26 hadi 30	1,900,000
8	Zaidi ya 31	2,790,000	Zaidi ya 31	2,200,000
D				
Daraja D: Magari Binafsi ya Kukodisha				
	Viwango vya Sasa		Viwango Vinavyopendekezwa	
	Aina ya Chombo	Kiwango	Aina ya Chombo	Kiwango
1	Pikipiki ya miguu miwili	Haikuwepo	Pikipiki ya miguu miwili	65,000
2	Pikipiki ya miguu mitatu	-	Pikipiki ya miguu mitatu	120,000
3	Teksi	-	Teksi	180,000
4	<i>Ride Hailing</i>	-	<i>Ride Hailing</i>	350,000
5	<i>Ride Sharing</i>	-	<i>Ride Sharing</i>	450,000

6	<i>Special Hire</i>	-	<i>Special Hire</i>	750,000
---	---------------------	---	---------------------	---------

- vii. Kutoza Kodi ya Mapato kwa kiwango cha asilimia 2 kwenye malipo ya wachimbaji wadogo wa madini (Artisanal and Small-Scale Miners). Hatua hii inalenga kuweka utaratibu maalum wa utozaji kodi kwa wachimbaji hao na kutatua changamoto zilizopo kwenye ukusanyaji kodi katika Sekta hiyo. Hatua hii inatarajia **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 44,712.4;**
- viii. Kutoza Kodi ya Mapato kwa kiwango cha asilimia 10 kwenye malipo yatokanayo na uuzaji wa hewa ukaa (Verified Emmission Reduction). Lengo la hatua hii ni kuleta usawa wa ulipaji kodi na kupanua wigo wa kodi. Hatua hii inatarajia **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 638.2; na**
- ix. Serikali kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania itasimamia utolewaji wa vyeti vya msamaha wa kodi kwa taasisi za huduma ya jamii kama vile taasisi za dini na kupitia mifumo ya kielektoniki ambapo sasa ndani

ya siku 14 vyeti hivyo vitakuwa vinapatikana.

Hatua hizi za Kodi ya Mapato kwa ujumla wake zinatarajiwa **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 51,960.1**

(c) Sheria ya Ushuru wa Bidhaa, SURA 147

133. **Mheshimiwa Spika**, Kwa mujibu wa Sheria ya Ushuru wa Bidhaa kifungu cha 124(2), marekebisho ya viwango maalum vya ushuru wa *bidhaa (specific duty rates)* kwa bidhaa zote zisizo za petroli yanaweza kufanyika kila mwaka ili kuviwianisha na mfumuko wa bei na viashiria vingine vya uchumi jumla.

134. **Mheshimiwa Spika**, kwa muktadha huo, napendekeza kufanya marekebisho ya viwango maalum vya ushuru (*specific duty rates*) kwa kiwango cha asilimia 10 ya bei kwenye bidhaa zisizo za petroli, na asilimia 20 ya bei kwenye bidhaa za bia na tumbaku. Lengo la hatua hii ni kuakisi mabadiliko ya thamani ya mapato ya Serikali kwa kuwa utozaji wa Ushuru wa Bidhaa kwa kutumia viwango maalum (*specific rates*) usiporekebishwa hupoteza thamani ya fedha na hivyo kupunguza mapato ya Serikali. Njia bora

inayotumika kuondoa mapungufu hayo ni kurekebisha viwango maalum vya ushuru ili kuendana na thamani ya fedha kulingana na mfumuko wa bei. Utaratibu huu hautajumuisha utozaji Ushuru wa Bidhaa kwa kiwango cha asilimia ya thamani ya bidhaa (advalorem rates) kwa kuwa thamani ya bidhaa inazingatia mfumuko wa bei.

135. Mheshimiwa Spika, aidha, marekebisho haya mara ya mwisho yalifanyika katika Sheria ya Fedha ya mwaka 2016 kwa bidhaa zinazozalishwa ndani na Sheria ya Fedha ya mwaka 2018 kwa bidhaa zinazoingizwa kutoka nje ya nchi kutokana na hali ya kiuchumi kutetereka kufuatia mabadiliko ya tabia ya walaji na athari za UVIKO - 19. Kwa kuzingatia Mkakati wa Taifa wa kukuza uchumi wa viwanda, bidhaa za mvinyo, vinywaji vikali (spirits) na bidhaa za sukari (confectionary) zinazozalishwa nchini hazitafanyiwa marekebisho hayo. Hatua hii kwa ujumla inatarajiwa kuongeza mapato ya Serikali kiasi cha shilingi **milioni 299,662.4**.

136. Mheshimiwa Spika, ili kuiwezesha nchi kuwa na sera za kodi zinazotabirika na kuweka mazingira bora ya uwekezaji napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Ushuru wa

Bidhaa, SURA 147, kwa kuanzisha utaratibu wa kurekebisha viwango vya Ushuru wa Bidhaa kila baada ya miaka mitatu (3) kuanzia mwaka wa fedha 2023/24. Aidha, napendekeza pia kufanya marekebisho kwa bidhaa nyingine kama ifuatavyo:

- i. Kusamehe Ushuru wa Bidhaa unaotozwa kwa mujibu wa uwezo wa injini (engine capacity) kwenye magari yanayotumia nishati ya umeme pekee yanayotambulika kwa *HS Code* 8702.40.11; 8702.40.19; 8703.80.10; na 8703.80.90 pamoja na magari yanayotumia Nishati ya Gesi Asilia (CNG) pekee. Lengo la hatua hii ni kuhamasisha matumizi ya nishati ya umeme na gesi asilia nchini na hivyo kuokoa matumizi ya fedha za kigeni inayotumika kuagiza nishati ya mafuta kutoka nje ya nchi;
- ii. Kupunguza Ushuru wa Bidhaa kutoka shilingi 4,386 kwa lita hadi shilingi 2,466.45 kwa lita kwenye vinywaji vikali (Ready to Drink) vinavyozalishwa nchini. Vinywaji hivyo vinatambulika kwa *Hs Code* 2208.60.00. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vya ndani na kuvifanya viwe shindani. Hatua hii inatarajia **kupunguza**

mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 779.1;**

- iii. Kutoza Ushuru wa Bidhaa kwa kiwango cha Shilingi 20 kwa kila kilo moja ya Saruji inayotoka nje ya nchi na inayozalishwa ndani ya nchi. Uzalishaji wa Saruji unatoa kiasi kikubwa cha hewa ya ukaa inayochafua na kuharibu mazingira. Lengo la hatua hii ni kuongeza mapato ya Serikali na kupata fedha za fidia ya athari hasi. Hatua hii inatarajia **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 147,549.6;**
- iv. Kutoza Ushuru wa bidhaa kwa kiwango cha asilimia 5 kwenye magari yenye uwezo wa injini (Engine Capacity) wa kati ya 1000cc hadi 2000cc yaliyotokana na ukuaji wa teknolojia ili kuwianisha na magari mengine yenye ukubwa unaofanana yanayotozwa ushuru huo. Magari hayo ni yale yanayotambuliwa kwenye *H.S Codes* 8703.40.00, 8703.50.00, 8703.60.00 na 8703.70.00;
- v. Kutoza Ushuru wa bidhaa kwa kiwango cha asilimia 10 kwenye magari yenye uwezo wa

injini (Engine Capacity) wa zaidi ya 2000cc yaliyotokana na ukuaji wa teknolojia ili kuwianisha na magari mengine yenye ukubwa unaofanana yanayotozwa ushuru huo. Magari hayo ni yale yanayotambuliwa kwa *H.S Codes* 8702.10.11, 8702.10.19, 8702.20.11, 8702.20.19, 8702.30.11, 8702.30.19, 8702.90.11, 8702.90.19, 8703.40.00, 8703.50.00, 8703.60.00, 8703.70.00, na 8703.90.90;

- vi. Kutoza Ushuru wa bidhaa kwa kiwango cha asilimia 10 kwenye magari ya abiria yanayoingizwa nchini yanayozidi umri wa miaka mitano (magari chakavu) yaliyotokana na ukuaji wa teknolojia ili kuwianisha na magari mengine yanayofanana yanayotozwa ushuru huo. Magari hayo ni yale yanayotambuliwa kwa *H.S Codes* 8702.20.22, 8702.20.29, 8702.20.99, 8702.30.22, 8702.30.29, 8702.30.99, 8702.40.22, 8702.40.29 na 8702.40.99;
- vii. Kutoza Ushuru wa Bidhaa kwa kiwango cha asilimia 30 kwenye sigara na bidhaa za aina hiyo zinazotumia mbadala wa tumbaku zinazotambulika kwa *Hs code* 2402.90.00; tumbaku inayovutwa kwa kutumia bomba la

maji inayotambulika kwa *Hs code* 2403.11.00; na sigara za kielektroniki, shisha na bidhaa za aina hiyo zinazotambulika kwa *Hs codes* 8543.40.10, 8543.40.90 na 9614.00.00. Lengo la hatua hii ni kujumuisha bidhaa mpya zinazotumika kama mbadala wa tumbaku ambazo pia zina athari sawa na tumbaku;

- viii. Kutoza Ushuru wa bidhaa kwa kiwango cha asilimia 20 kwenye mashine za Kamari zinazoingizwa kutoka nje ya nchi na zinazozalishwa nchini. Mashine hizo zinatambulika kwa *Hs Code* 9504.30.00. Lengo la hatua hii ni kuongeza mapato ya Serikali. Hatua hii inatarajia **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 1,365.4**;
- ix. Kuongeza Ushuru wa bidhaa kutoka shilingi 589.05 kwa lita hadi shilingi 600 kwa lita kwenye vinywaji vya kuongeza nguvu (Energy Drink) zinazoingizwa kutoka nje ya nchi. Vinywaji hivyo vinatambulika kwa *Hs Code* 2202.99.00. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vya ndani na kuvifanya viwe shindani. Hatua hii inatarajia

kuongeza mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 36.9**; na

- x. Kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Ushuru wa Bidhaa, Sura 147 ili kuoanisha H.S Codes zilizomo kwenye kitabu cha Viwango vya Pamoja vya Ushuru cha Jumuiya ya Afrika Mashariki (East African Community Common External Tariff) cha mwaka 2017 na zile zilizomo kwenye kitabu cha mwaka 2022 kama ilivyobainishwa kwenye **Kiambatisho Namba 9**.

Hatua hizi za Ushuru wa Bidhaa kwa ujumla wake zinatarajiwa **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 448,989.9**

(d) Sheria ya Usimamizi wa Kodi, SURA 438

137. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Usimamizi wa Kodi, SURA 438 kama ifuatavyo: -

- i. Kurekebisha kifungu cha 35 cha Sheria ya Usimamizi wa Kodi ili tafsiri ya neno *Primary Data Server* lijumuishe seva halisi iliyopo nchini, Seva Mtandao (virtual) au aina yoyote ya kifaa maalum kwa ajili ya

kuhifadhi taarifa za kielektroniki za mlipakodi. Lengo la hatua hii ni kupunguza gharama za usimikaji wa seva hapa nchini na kuwezesha upatikanaji wa taarifa mara zinapohitajika. Hatua hii itaanza kutekelezwa tarehe 1 Januari, 2024; na

- ii. Kufanya marekebisho kwenye Kifungu cha 86(1) cha Sheria ya Usimamizi wa Kodi ili kushusha kiwango cha sasa cha adhabu inayotozwa kwa makosa ya kutotoa risiti au kutotumia mashine za kielektroniki (EFD) kinachoanzia *currency point* 300 (sawa na shilingi 4,500,000) hadi *currency point* 200 (sawa na shilingi 3,000,000) kwenda asilimia 20 ya thamani ya kodi iliyokwepwa au shilingi 3,000,000 kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa. Vilevile, napendekeza kushusha kiwango cha adhabu inayotozwa kwa makosa ya kutodai risiti au kutotoa taarifa ya makosa ya kutotoa risiti cha *currency point* 2 (sawa na shilingi 30,000) hadi *currency point* 100 (sawa na shilingi 1,500,000) kwenda asilimia 20 ya thamani ya kodi iliyokwepwa au shilingi 30,000 kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa. Viwango husika viliwekwa kwa lengo la kuchochea utii wa

matakwa ya Sheria za kodi zilizopo. Hata hivyo, imebainika kuwa viwango vikubwa vya adhabu vinachochea mazingira ya rushwa. Sambamba na hatua hizi, napendekeza kufanya mapitio ya Sheria na Kanuni zote zinazotoza adhabu ili kushusha viwango hivyo na kupata ridhaa ya Waziri mwenye dhamana ya masuala ya Fedha kabla ya kuanza kutumia viwango vipya vya adhabu. Lengo la hatua hii ni kupunguza mianya ya rushwa, kulinda mapato ya Serikali na kuchochea utii wa sheria. Katika mwaka wa fedha 2022/23 Serikali kupitia Mamlaka ya Mapato Tanzania (TRA) ilifanya jaribio la mchezo wa bahati nasibu kwenye Mkoa wa Kikodi wa Tegeta jijini Dar es Salaam kwa kuwajumuisha wananchi waliodai risiti za EFD katika manunuzi ya bidhaa kwenye shindano la bahati nasibu kupitia risiti za hizo. Washindi wa bahati nasibu walipewa zawadi nono. Hatua hii ilisaidia kuongeza uhiari wa wananchi kudai risiti katika manunuzi yao. Aidha, mwaka wa Fedha 2023/24 Serikali inakusudia kufanya mchezo wa kubahatisha kwa nchi nzima ili kuhamasisha wananchi kudai risiti halali za EFD.

(e) Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, SURA 290.

138. **Mheshimiwa Spika**, kutokana na ukuaji wa teknolojia, Dunia inashuhudia mabadiliko makubwa katika tasnia ya matangazo ya kibiashara (Advertisement) ambapo sasa matangazo mengi yamekua yakifanyika kupitia mitandao (online advertisement) hasa mitandao ya kijamii kama vile Instagram, Facebook, twiter na Blogs mbalimbali. Kwa kushirikiana na Sekta binafsi, Serikali inatarajia kuanzisha mfumo wa kidijitali wa kufuatilia na kuhakikisha kodi husika za Serikali zinalipwa kwa wakati. Hii itajumuisha matangazo ya Biashara ambayo huwekwa na watu maarufu (digital influencers) na biashara za mtandaoni zinazofanyika nchini.

139. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Jedwali la viwango vya tozo chini ya Kanuni za Ada ya Mabango na Matangazo ili kupunguza kiwango cha tozo ya mabango yasiyowaka ya matangazo (non-illuminated) kutoka shilingi kwenye 10,000 hadi shilingi 7,000 na mbango yanayowaka ya matangazo (illuminated) kutoka shilingi 13,000 hadi shilingi 10,000. Lengo la hatua hii ni kuleta unafuu kwenye matangazo ya biashara. Hatua hii

inatarajia **kupunguza** Mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 3,773.8**. Vilevile, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, SURA 290 kama ifuatavyo:

- i. Kufanya maboresho kwenye Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, Sura 290 ili jukumu la kukusanya ushuru wa mabango lihame kutoka Mamlaka ya Mapato Tanzania kwenda kwa Ofisi ya Rais – TAMISEMI. Lengo la hatua hii ni kuongeza ufanisi wa ukusanyaji wa ushuru wa mabango kwa kutumia Ofisi ya Rais-TAMISEMI ambao muundo wake wa kiutawala umefika hadi ngazi za chini za Kata, Mitaa na vijiji, na hivyo kurahisisha masuala ya ufuatiliaji na usimamizi;
- ii. Kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, Sura 290 kwa kuunganisha ukusanyaji wa Kodi ya Majengo na Tozo ya Ardhi ili ziweze kulipwa kupitia namba ya malipo (control number) moja. Mapato hayo yataingiizwa Mfuko Mkuu wa Serikali kwa kubainisha kiasi cha fedha kilichokusanywa kutoka kwenye kila chanzo. Aidha, sheria ibainishe kuwa

asilimia 20 ya mapato hayo yatarejeshwa Halmashauri ili kuziwezesha katika ufuatiliaji na ukusanyaji wa kodi hizo. Wizara ya Ardhi na Ofisi ya Rais- TAMISEMI zitaingia Mkataba wa Makubaliano ya Ushirikiano (MoU) wa usimamizi na ukusanyaji wa kodi ya pango la ardhi. Lengo la hatua hizi ni kuondoa kero kwa walipa kodi na kuongeza tija katika ukusanyaji wa kodi hizo;

- iii. Kufanya marekebisho kwenye kifungu cha 9A cha Sheria ya Fedha za Serikali za Mitaa, Sura 290 ili kuipa Ofisi ya Rais TAMISEMI jukumu la kukusanya ushuru wa huduma (asilimia 0.3 ya mauzo ghafi) kwenye leseni za Huduma za Fedha Mtandaoni (Electronic Money Issuance License – EMI na kuzigawanya kwa halmashauri husika. Lengo la hatua hii ni kupunguza gharama za usimamizi na ulipaji kodi kwa Kampuni za Simu na Halmashauri husika.

(f) Sheria ya Serikali za Mitaa ya Utozaji wa Kodi ya Majengo, SURA 289

140. **Mheshimiwa Spika**, Napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Serikali za Mitaa

ya Utozaji wa Kodi ya Majengo, SURA 289 kama ifuatavyo:

- i. Kurekebisha Kifungu cha 6(1) cha Sheria ya Serikali za Mitaa ya Utozaji wa Kodi ya Majengo, SURA 289 kwa kuongeza maeneo yote ya Wilaya isipokuwa majengo yaliyosamehewa kupitia Kifungu cha 7 cha sheria hii. Lengo la hatua hii ni kuleta usawa katika kulipa kodi; na
- ii. Kuainisha zoezi la uthaminishaji wa majengo lianze mwaka wa fedha 2023/24 ili kodi itozwe kwa kuzingatia thamani halisi ya jengo ifikapo mwaka 2026. Zoezi la uthaminishaji na ukusanyaji wa kodi ya majengo litasimamiwa na Ofisi ya Rais-TAMISEMI na ukusanyaji utafanyika kwa kupitia namba ya malipo (control number) kuanzia mwezi Januari, 2024. Aidha, katika kipindi cha mpito, utaratibu wa kutumia LUKU kukusanya kodi husika utaendelea kutumika. Lengo la hatua hii ni kutoa nafasi kwa Serikali kuanza maandalizi ya uthaminishaji na kuondoa jukumu hilo kwa Shirika la Umeme Tanzania (TANESCO) ambalo jukumu lake la msingi ni kuzalisha na kusambaza nishati ya umeme nchini.

**(g) Sheria ya Ushuru wa Barabara na Mafuta,
SURA 220**

141. **Mheshimiwa Spika**, Napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Ushuru wa Barabara na Mafuta, SURA 220 kwa kuongeza Ushuru wa Barabara na Mafuta kwa kiasi cha shilingi 100 kwa kila lita ya mafuta ya Petroli na Dizeli. Aidha, inapendekezwa pia kufanya marekebisho kwenye kifungu cha 4A cha Sheria ya Ushuru wa Barabara SURA, 220 kwa kuongeza kipengele ‘c’ kitakachoelekeza fedha zitakazokusanywa kutokana na ongezeko hili la ushuru wa barabara na mafuta la shilingi 100 kwa mafuta ya petroli na dizeli zitumike kwa ajili ya utekelezaji wa Miradi ya Kimkakati ili kupata vyanzo vya uhakika kwa ajili ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo. Hatua hii inatarajia **kuongeza** Mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 381,826.8**

**(h) Sheria ya Mifumo ya Malipo ya Taifa, SURA
437 na Sheria ya Posta na Mawasiliano ya
Kielektroniki, SURA 306**

142. **Mheshimiwa Spika**, Benki Kuu ya Tanzania imeendelea kuchukua hatua mbalimbali ili kuongeza matumizi ya mifumo ya kielektroniki

katika kufanya miamala. Hatua hizo ni pamoja na usasishaji wa Mifumo ya Malipo ya Taifa (upgrading), ikiwemo kukamilika na kuanza kutumika kwa Mfumo wa Malipo wa papo kwa papo (Tanzania Instant Payment System – TIPS), na usimamizi thabiti wa mifumo ya malipo nchini. Uboreshaji wa miundombinu hii ni hatua muhimu ya kufikia malengo ya ujumuishwaji wa wananchi wengi kwenye mfumo rasmi wa fedha na pia kwa nchi yetu kuelekea kwenye uchumi wa kidijitali. Kwa kuzingatia hayo, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Mifumo ya Malipo ya Taifa, 2015 kama ifuatavyo: -

- i. Kufuta tozo kwa siku kwa kila laini ya simu kulingana na uwezo wa kuongeza salio kwa watumiaji ili kuchochea matumizi ya kielektroniki katika miamala mbalimbali.

(i) Sheria ya Uhamiaji, SURA 54

143. **Mheshimiwa Spika**, Kufanya marekebisho katika Sheria ya Uhamiaji SURA 54 kwa kutoa hati ya ukaazi (Residence Permit Class B) kwa mwekezaji yeyote asiye mkaazi hapa nchini na atakayewekeza kununua nyumba kwa mtaji usiopungua dola za Kimarekani 150,000. Aidha, Kibali cha Ukaazi kitatolewa baada ya mamlaka yenye dhamana ya uwekezaji kwa kushirikiana na

Waziri mwenye dhamana na masuala ya nyumba na kujiridhisha kuwa mtaji husika umetoka nje ya nchi. Lengo la hatua hii ni kuvutia uwekezaji katika sekta ya nyumba nchini na kuongeza fedha za kigeni.

(j) Sheria ya Ardhi, SURA 113

144. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Ardhi, SURA 113 kama ifuatavyo:

- i. Kupunguza tozo ya Malipo ya mbele (Premium) kutoka asilimia 0.5 ya thamani ya ardhi hadi asilimia 0.25;
- ii. Kupunguza ada ya hati miliki kutoka shilingi 50,000 kwa hati hadi shilingi 25,000 kwa hati;
- iii. Kupunguza ada ya usajili wa hati kutoka asilimia 20 hadi asilimia 10;
- iv. Kupunguza ada ya maombi ya hati kutoka shilingi 20,000 hadi shilingi 5,000;
- v. Kufuta ada ya mpango wa upimaji (Deed Plan) ambayo ilikua inatozwa shilingi 20,000; na
- vi. Kurekebisha Sheria ya Ardhi, Sura 113 ili Mkurugenzi wa Halmashauri akasimiwe jukumu la kukusanya Kodi ya Pango la Ardhi kwa niaba ya Wizara ya Ardhi. Aidha,

asilimia 20 ya mapato hayo yatarejeshwa Halmashauri ili kuziwezesha katika ufuatiliaji na ukusanyaji wa kodi hizo.

Lengo la hatua hizi ni kupunguza gharama za upangaji, urasimishaji na umilikishaji wa ardhi nchini ili kuhamasisha eneo kubwa zaidi la nchi kupangwa, kurasimishwa na kumilikishwa kwa wananchi. Hatua hizi kwa pamoja zinatarajia **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 115,500**.

(k) Sheria ya Madini, SURA 123

145. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Kifungu cha 90A (3) cha Sheria ya Madini, SURA 123 ili kutoa msamaha kwa vituo vya kusafishia madini (refineries) wa kulipa ada ya ukaguzi ya asilimia 1. Lengo la hatua hii ni kuchochea kasi ya ukuaji wa sekta ndogo ya usafishaji madini nchini na kuvutia uwekezaji zaidi, kukuza ajira na kuongeza mapato ya Serikali.

(l) Sheria ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi, SURA 82

146. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Elimu na Mafunzo ya Ufundi Stadi, SURA 82 kama ifuatavyo:

- i. Kupunguza kiwango cha tozo ya Ufundi Stadi kutoka asilimia 4 hadi asilimia 3.5. Lengo la marekebisho haya ni kuwapunguzia waajiri gharama za uendeshaji wa shughuli zao na kutimiza azma ya kupunguza tozo hizi hatua kwa hatua bila kuathiri mapato ya serikali kwa kiasi kikubwa. Hatua hii **itapunguza** Mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 58,889.7**;
- ii. Kufanya maboresho ya Sheria ya Kuendeleza Ujuzi ili kumwezesha Waziri mwenye dhamana na fedha baada ya kushauriana na Waziri mwenye dhamana na Elimu kutoa Hati ya msamaha wa tozo ya ufundi stadi baada ya kujiridhisha kuwa msamaha husika ni kwa maslahi ya Taifa;
- iii. Kurekebisha kifungu cha 15 cha Sheria ya Kuendeleza Ufundi Stadi, SURA 82, ili mgao wa mapato yatokanayo na tozo ya Ufundi Stadi uwe kama ifuatavyo: - theluthi moja

(1/3) ya mapato itapelekwa katika Wizara yenye dhamana ya Ajira; theluthi moja (1/3) ya mapato itapelekwa Bodi ya Mikopo ya Wanafunzi wa Elimu ya Juu, na theluthi moja (1/3) ya mapato itapelekwa VETA. Lengo la hatua hii ni kuwezesha utekelezaji wa mipango ya mafunzo ya stadi za kazi yakiwemo mafunzo ya Uanagenzi na Tarakinishi.

(m) Sheria ya Magari ya Kigeni, SURA 84

147. **Mheshimiwa Spika**, Napendekeza kuendelea na utaratibu wa kutoza magari ya kigeni yaliyosajiliwa nje ya Tanzania viwango sawa na vile vinavyotozwa katika ukanda wa EAC, SADC na COMESA. Aidha, endapo itabainika kuwa kuna nchi inatoza viwango vya juu ikilinganishwa na vile vya ukanda wa EAC, SADC na COMESA, viwango hivyo vitatumika katika kutoza magari yaliyosajiliwa katika nchi husika. Lengo la hatua hii ni kuleta usawa na kulinda maslahi ya nchi.

(n) Sheria ya Michezo ya Kubahatisha, SURA 41

148. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Michezo ya Kubahatisha kama ifuatavyo:

- i. Kuanzisha michezo ya meza isiyozidi miwili (2) katika maeneo yenye Mashine za Sloti Arobaini (Forty Machine Site). Lengo la hatua hii ni kuongeza ukusanyaji wa mapato yatokanayo na michezo ya kubahatisha kutoka kwenye uendeshaji wa Mashine Arobaini za Sloti. Hatua hii inatarajiwa **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 4,223** kwa mwaka wa Fedha 2023/24;
- ii. Kuongeza tozo ya michezo ya kubahatisha kutoka shilingi 10,000 hadi Shilingi 30,000 kwa kila mashine ya Sloti kwenye maeneo ya baa (sehemu za kuuzia pombe). Hatua hii inatarajiwa **kuongeza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 4,738** mwaka 2023/24;
- iii. Kuanzisha ada ya maombi ya shilingi 500,000 na ada ya leseni Kuu ya dola za Kimarekani 10,000 kwa mwaka kwenye mashine za Sloti kwenye maduka; ada ya

maombi ya shilingi 500,000 na ada ya leseni Kuu ya dola za Kimarekani 10,000 kwa mwaka kwenye mashine za Sloti katika maeneo ya baa; (sehemu za kuuzia pombe); ada ya maombi ya shilingi 500,000 na ada ya leseni Kuu dola za Kimarekani 5,000 kwa mwaka kwenye mashine Arobaini za Sloti. Lengo la hatua hii ni kuweka utofauti kati ya shughuli za mashine za Sloti katika maeneo ya baa (sehemu za kuuza pombe), maduka na shughuli za mashine arobaini za sloti pamoja na kuwezesha ufanisi na udhibiti bora wa michezo ya kubahatisha; na

- iv. Kupunguza kiwango cha kodi kutoka asilimia 25 hadi asilimia 18 kwenye mapato ghafi ya michezo ya kubahatisha kwenye maeneo ya uendeshaji wa Mashine Arobaini za Sloti. Lengo la hatua hii ni kuleta usawa katika utozaji kodi katika michezo ya kubahatisha inayoshabiana.

149. **Mheshimiwa Spika**, Serikali itaufufua Mfuko wa Maendeleo ya Ardhi (Plot Development Revolving Fund) uliopo Wizara ya Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi na kuweka utaratibu wa kuuwekea fedha ili kuimarisha utekelezaji wa

majukumu ya Sekta ya Ardhi nchini ikiwemo kupanga, kupima na kumilikisha ardhi. Mfuko huu utasaidia kuongeza wananchi wenye milki salama, kudhibiti makazi holela, kupunguza migogoro ya ardhi, kuwawezesha wananchi kiuchumi na kuongeza wigo wa mapato.

**(o) Sheria ya Usafirishaji Bidhaa Nje ya Nchi,
SURA 196**

150. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Usafirishaji Bidhaa Nje ya Nchi kwa kusamehe tozo ya asilimia 80 kwenye ngozi ghafi zinazosafirishwa na wawekezaji waliopo kwenye Mamlaka ya Ukanda Maalum wa Uwekezaji nchini (EPZ) kwenda nje ya nchi. Lengo la hatua hii ni kupunguza gharama za uwekezaji ambapo kwa sasa gharama kubwa zinatumiwa katika kuharibu ngozi hizo kutokana na ukosefu wa soko hapa nchini.

**(p) Sheria ya Forodha ya Jumuiya ya Afrika
Mashariki ya mwaka 2004**

151. **Mheshimiwa Spika**, Napenda kukufahamisha kwamba, kikao cha Mawaziri wa Fedha wa Jumuiya ya Afrika Mashariki cha Maandalizi ya Bajeti (EAC Pre-Budget Consultative

Meeting of Ministers of Finance) kilichofanyika tarehe 12 Mei 2023 jijini Arusha, kilipendekeza kufanya marekebisho kwenye Sheria ya Usimamizi wa Forodha ya Jumuiya ya Afrika Mashariki ya mwaka 2004 pamoja na Viwango vya Pamoja vya Ushuru wa Forodha wa Jumuiya ya Afrika Mashariki (EAC-Common External Tariff) kwa mwaka wa Fedha 2023/24. Mapendekezo hayo yanalenga kuongeza kasi ya kufufua uchumi, kuhimili na kukabili athari za mabadiliko ya tabianchi na kuimarisha Sekta za uzalishaji kwa ajili ya kuboresha maisha ya wananchi.

152. **Mheshimiwa Spika**, mapendekezo ya Mawaziri wa Fedha ya kufanya marekebisho kwenye Viwango vya Pamoja vya Ushuru wa Forodha yanahusisha hatua mpya na zinazoendelea ambazo zimekuwa zikitekelezwa katika Mwaka wa Fedha 2022/23. Hatua hizo ni kama zifuatazo:

- i. Mapendekezo ya hatua mpya za Viwango vya Ushuru wa Forodha ni kama ifuatavyo: -
 - a. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 25 badala ya asilimia 10 kwenye karatasi za kutolea risiti za kielektroniki zinazotambulika

kwa HS Code 4811.90.00 kwa mwaka mmoja. Aidha, wazalishaji wanaotumia bidhaa hii kama malighafi watapata unafuu wa ushuru wa forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 10 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vya ndani vinavyozalisha bidhaa hii pamoja na kutoa unafuu wa ushuru wa forodha kwenye viwanda vinavyotumia malighafi hii;

- b. Kupunguza Ushuru wa Forodha kutoka kiwango cha asilimia 50 hadi asilimia 35 kwa mwaka mmoja kwenye vitenge vinavyotambulika kwa HS Codes 5208.51.10; 5208.52.10; 5209.51.10; 5210.51.10; 5211.51.10; 5212.15.10; 5212.25.10; 5513.41.10; na 5514.41.10. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwenye uagizaji wa vitenge ili kulinda walaji. Sambamba na hatua hii, uthaminishaji wa bidhaa hizi utakuwa dola za Kimarekani 0.4 kwa vitenge vya pamba na dola za Kimarekani 0.36 kwa vitenge vya polyester;

- c. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 25 au dola za Marekani 0.25 kwa kila mita moja kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa badala ya asilimia 25 pekee kwa mwaka mmoja kwenye vitambaa vya pamba (cotton grey fabric) vinavyotambulika kwa HS Codes 5208.11.00; 5208.12.00; 5208.13.00; 5208.19.00; 5209.11.00; 5209.12.00; 5209.19.00; 5210.11.00; 5210.19.00; 5211.11.00; 5211.12.00; 5211.19.00; 5212.11.00; na 5212.21.00. Lengo la hatua hii ni kuchochea uzalishaji wa vitambaa hivyo kwa kutumia pamba inayozalishwa hapa nchini pamoja na kuongeza ajira;
- d. Kupunguza Ushuru wa Forodha kutoka asilimia 25 hadi asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye kadi janja (smart cards) zinazotambulika kwa HS Code 8523.52.00 zitakazoingizwa nchini na Mamlaka ya Vitambulisho vya Taifa (NIDA). Hatua hii inalenga kupunguza gharama za uingizaji wa kadi hizo ili

kurahisisha upatikanaji wa vitambulisho vya Taifa kwa wananchi;

- e. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 25 badala ya asilimia 10 kwenye kamba zinazotengenezwa kwa nyuzi zenye asili ya plastiki (Twine of other synthetic fibers) zinazotambulika kwa HS Code 5607.50.00 kwa mwaka mmoja. Lengo ni kulinda viwanda vinavyozalisha bidhaa mbadala hapa nchini pamoja na kuongeza ajira;
- f. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 35 au dola za Marekani 2.0 kwa kila mita moja ya mraba (square meter) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa badala ya asilimia 35 pekee kwa mwaka mmoja kwenye marumaru zinazotambulika kwa HS Codes 6907.21.00; 6907.22.00; na 6907.23.00. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vya ndani vinavyozalisha marumaru, pamoja na kudhibiti udanganyifu wa thamani halisi ya bidhaa hizo kutoka nje;

- g. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 35 au dola za Marekani 350 kwa kila tani moja ya ujazo (*Metric ton*) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa badala ya asilimia 35 pekee kwa mwaka mmoja kwenye misumari zinazotambulika kwa HS code 7317.00.00 (*nails, tacks, drawing pins, corrugated nails, and staples other than those of heading 83.05*). Hatua hii inalenga kulinda viwanda vinavyozalisha bidhaa hizo nchini pamoja na kuongeza ajira;
- h. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa Duty Remission kutoka asilimia 35, asilimia 25 au asilimia 10 hadi asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi za kuzalisha bidhaa mtaji (*capital goods*) zinazotumika viwandani zinazotambulika kwa *headings* 72.14; 72.15; 72.16; 32.08; 73.07; 83.11; 85.44; 68.06; 74.19; 72.08; 73.06; 73.12; 73.15; 73.18; 84.82; 84.83; 72.22; 73.04; 84.81; 84.84; 7325; 40.10; na 76.06. Hatua hii inalenga

kutoa unafuu kwa wazalishaji wa bidhaa mtaji hapa nchini ili bidhaa hizo ziweze kupatikana kwa unafuu kwa viwanda vya ndani pamoja na kuchochea uwekezaji wa kuzalisha bidhaa hizo hapa nchini;

- i. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 25 au dola za Marekani 200 kwa kila tani moja ya ujazo (Metric ton) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa kwenye malighafi za kutengeneza bidhaa za waya za chuma zinazotambulika kwa HS Codes 7213.91.10; na 7213.91.90. Hatua hii inalenga kutoa unafuu kwa wazalishaji wa bidhaa za waya za chuma ndani ya Jumuiya pamoja na kuongeza ajira;
- j. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya

asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi aina ya *base oil* inayotambulika kwa HS Code 2710.19.59 inayotumika kutengeneza vilainishi (lubricants). Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa wazalishaji wa vilainishi ndani ya Jumuiya;

- k. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 10 au asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi za kutengeneza *wiring harnesses* za vyombo vya moto zinazotambulika kwa HS Codes 8538.90.00; 4016.99.00; 8205.59.00; 8536.10.00; 8536.69.00; 8536.90.00; 8547.20.00; 3926.90.90; 3917.32.00; na 8544.30.00. Hatua hii inalenga kutoa unafuu kwa wazalishaji pamoja na kuchochea uwekezaji katika uzalishaji wa bidhaa hizo nchini;
- l. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 35, asilimia 25 au asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi

za kutengeneza rejeta (radiators) za vyombo vya moto zinazotambulika kwa HS Codes 7409.11.00; 7409.19.00; 7410.11.00; 7410.12.00; 7409.21.00; 8001.10.00; 3810.90.00. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu pamoja na kuchochea uwekezaji katika uzalishaji wa bidhaa hiyo hapa nchini;

m. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 35 badala ya asilimia 10 au asilimia 25 kwenye viatu, nafaka na mbogamboga kama vile matango na Macadamia, Wanyama hai kama vile mbuzi, ng'ombe na kondoo, majeneza, samaki, mihogo na asali zinazotambulika kwa HS Codes 4421.20.00; 6402.19.00; 6403.19.00; 6403.51.00; 6404.19.00; 6404.20.00; 6405.20.00; 6405.90.00; 0802.11.00; 0802.22.00; 0802.61.00; 2001.10.00; 0102.29.00; 0102.39.00; 0102.90.90; 0103.91.00; 0103.92.00; 0104.10.90; 0104.20.90; 0407.21.00; 0409.00.00; 0714.10.00 na Chapter 3. Lengo la hatua hii ni kulinda wazalishaji wa

bidhaa hizo kwa kuwa zinapatikana kwa wingi ndani ya Jumuiya;

- n. Kupunguza Ushuru wa Forodha kutoka asilimia 25 hadi asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye mabasi ya abiria yanayotambulika kwa HS Codes 8702.10.99 na 8702.20.99 yanayoingizwa nchini kwa ajili ya mradi wa mabasi yaendayo haraka. Hatua hii inalenga kupunguza gharama za uingizaji wa mabasi hayo ili kurahisisha huduma ya usafiri kwa wananchi;
- o. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 35 badala ya kiwango cha asilimia 100 au dola za Marekani 460 kwa kila tani moja ya ujazo kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa kwa mwaka mmoja kwenye sukari ya matumizi ya kawaida (consumption sugar) inayotambulika kwa HS Code 1701.14.90 inayoagizwa kutoka nje ya nchi kwa vibali maalum kwa lengo la kuziba pengo (gap) la uzalishaji hapa nchini;

- p. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kufanya marekebisho kwenye Kipengele cha 27 cha sehemu B ya Jedwali la Tano la Sheria ya Usimamizi wa Forodha ya Jumuiya ya Afrika Mashariki ya mwaka 2004 ili kutanua wigo wa msamaha kwenye ‘*Biogas Digesters*’ zinazotengenezwa na malighafi nyingine mbali na plastiki;
- q. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kubadilisha muundo wa *Heading* 17.01 kwa kuongeza *subheading* 1701.99.20 ili kukidhi hitaji la kuwa na bidhaa inayojitegemea ambayo ni sukari isiyokuwa nyeupe kwa ajili ya matumizi ya viwandani.
- r. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kubadilisha muundo wa *Heading* 76.12 ili kuoanisha na muundo wa *Heading* 73.10 kwa kuongeza *subheading* 7612.90.10 itakayotozwa ushuru wa forodha kwa kiwango cha asilimia 10

badala ya asilimia 25. Lengo ni kutoa unafuu kwenye mikebe ya kuhifadhia viuatilifu (Aerosol cans) vinavyotengenezwa kwa *base metal*.

s. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 25 badala ya asilimia 0 au asilimia 10 kwenye waya za chuma zinazotambulika kwa *Heading 72.17*. Aidha, wazalishaji wanaotumia bidhaa hii kama malighafi watapata unafuu wa ushuru wa forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 au asilimia 10 badala ya asilimia 25 kulingana na aina ya bidhaa wanayozalisha. Lengo la hatua hii ni kuwianisha na viwango vya ushuru wa forodha vinavyotozwa kwenye *Heading 72.13* pamoja na kutoa unafuu wa ushuru wa forodha kwenye viwanda vinavyotumia malighafi hii;

t. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kugawanya (split) HS Code 8703.80.00

ili kuwezesha waunganishaji (assemblers) wa magari yanayotumia nishati ya umeme nchini kuingiza magari ambayo hayajaunganishwa (unassembled) kwa ushuru wa forodha wa asilimia 0. Hatua hii inalenga kutoa unafuu ili kuhamasisha uwekezaji katika uunganishaji wa magari hayo nchini;

ii. Mapendekezo ya kuendelea na utekelezaji wa Viwango vya Ushuru wa Forodha vya mwaka 2022/23 ni kama ifuatavyo:

a. Nchi Wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 25 au asilimia 10 kwenye malighafi zinazotumika kuzalisha vifaa maalum vinavyotumika katika kupambana na ugonjwa wa homa kali ya mapafu (UVIKO-19) vikiwemo Barakoa (Masks), kipukusi (sanitizer), mashine za kusaidia kupumua (ventilators), na mavazi maalum ya kujikinga yanayotumiwa na madaktari

na wahudumu wa afya (PPE). Hatua hii inalenga kutoa unafuu kwa wazalishaji wa vifaa hivyo ndani ya Jumuiya ili kuongeza kasi katika kupambana na ugonjwa huo;

- b. Kupunguza Ushuru wa Forodha kutoka asilimia 10 hadi asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye mashine za kielektroniki zinazotumika kukusanya mapato ya Serikali (*Cash registers, Electronic Fiscal Device (EFD) Machines and Point of Sale (POS) machines*) zinazotambulika kwa HS Codes 8470.50.00 na 8470.90.00. Lengo la hatua hii ni kuhamasisha matumizi ya vifaa hivi katika kuhasibu mapato ya Serikali;
- c. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye vifungashio vinavyotumiwa na wazalishaji wa maziwa kwa joto la juu yanayodumu kwa muda mrefu (UHT Milk) vinavyotambulika kwa HS code 4819.50.00. Lengo la hatua hii ni kutoa

unafuu kwa wazalishaji wa maziwa hapa nchini;

- d. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye vifuniko vya chupa za mvinyo (corks and stoppers) vinavyotambulika kwa HS Code 4503.10.00. Hatua hii inalenga kuwapunguzia gharama wazalishaji wa mvinyo ili kuhamasisha na kuendeleza kilimo cha zao la zabibu nchini pamoja na kuongeza ajira;
- e. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 10 badala ya asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye unga wa kakao unaoingizwa kutoka nje unaotambulika kwa HS Code 1805.00.00. Lengo la hatua hii ni kuhamasisha kilimo cha zao la kakao nchini pamoja na kuongeza mapato ya Serikali;
- f. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya

asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye vifungashio vya kuhifadhia kahawa vinavyotambulika kwa HS codes 7310.21.00; 6305.10.00; 3923.50.10; 3923.50.90 na 3920.30.90 vinavyotumiwa na viwanda vya kusaga kahawa nchini. Hatua hii inalenga kuongeza thamani kwenye zao la kahawa na kutoa unafuu wa gharama kwenye viwanda vinavyosaga kahawa hapa nchini;

- g. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye vifungashio vya kuhifadhia korosho vinavyotambulika kwa HS code 3923.21.00. Hatua hii inalenga kuongeza thamani kwenye zao la korosho na kuvipa unafuu wa gharama viwanda vinavyochakata korosho hapa nchini;
- h. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye

vifungashio vya kuhifadhia pamba (cotton lint) vinavyotambulika kwa HS codes 3920.30.90; 6305.39.00 na 7217.90.00. Hatua hii inalenga kuvutia uwekezaji ili kuongeza thamani ya zao la pamba nchini;

- i. Nchi wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 10 au asilimia 25 kwenye malighafi za kutengeneza taulo za watoto (Baby Diapers) zinazotambulika kwa HS code 3506.91.00 Hot Melt Adhesive; PE film HS Code 3920.10.90, Empty bag for Baby Diapers HS Code 6305.33.00, Plastic cask HS Code 3926.90.90; Super Absorbent Polymer HS Code 3906.90.00, Wet strength paper HS Code 4803.00.00, Non-woven HS Code 5603.11.00, Polyethylene laminated Nonwovens HS Code 5903.90.00, Spandex HS Code 5402.44.00 na Dust free paper HS Code 4803.00.00. Hatua hii inalenga kutoa unafuu wa gharama za uzalishaji na kuongeza ajira;

- j. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye vifungashio vya mbegu vinavyotambulika kwa HS codes 3923.29.00; 6305.10.00; 4819.40.00; 7310.29.90; 6305.33.00; 6305.20.00; 6304.91.90 na 7607.19.90. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa wazalishaji wa mbegu hapa nchini;
- k. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 10 au dola za Marekani 125 kwa kila tani moja ya ujazo (*Metric ton*) kwenye bidhaa za chuma kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa badala ya ushuru wa asilimia 10 pekee kwa mwaka mmoja. Bidhaa hizo ni “*Flat - rolled products of iron or Non-alloy steel and other alloy steel.*” Bidhaa hizi zinatambulika kwa HS Codes 7209.16.00; 7209.17.00; 7209.18.00; 7209.26.00; 7209.27.00; 7209.28.00; 7209.90.00; 7211.23.00; 7211.90.00; 7225.50.0 na 7226.92.00. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vya ndani

vinavyozalisha bidhaa hizo pamoja na kukuza ajira;

1. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 25 au dola za Marekani 250 kwa kila tani moja ya ujazo (metric ton) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa badala ya ushuru wa asilimia 25 au dola za Marekani 200 kwa kila tani moja ya ujazo (metric ton) kwa mwaka mmoja kwenye bidhaa za mabati zinazotambulika kwa HS codes 7210.30.00; 7210.49.00; 7210.61.00; 7210.69.00; 7210.70.00; 7210.90.00; na 7212.30.00. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vya ndani, kuongeza ajira pamoja na mapato ya Serikali;

- m. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 10 au dola za Marekani 250 kwa kila tani moja ya ujazo (*Metric ton*) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa kwenye bidhaa za mabati zinazotambulika kwa HS Code 7212.60.00 badala ya ushuru wa asilimia 10 pekee kwa mwaka mmoja. Lengo la hatua hii ni kulinda

viwanda vya ndani, kuongeza ajira pamoja na mapato ya Serikali;

- n. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 25 au dola za Marekani 250 badala ya kiwango cha asilimia 25 au dola za Marekani 200 kwa kila tani moja ya ujazo (*metric ton*) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa kwenye bidhaa za chuma (*Iron and Steel reinforment bars and hallow profile*) kwa mwaka mmoja. Hatua hii inahusu bidhaa zinazotambulika kwa HS Codes 7213.10.00; 7213.20.00; 7213.99.00; 7306.30.00; 7306.50.00; 7306.61.00; 7306.69.00; na 7306.90.00. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vinavyozalisha nondo hapa nchini, kuongeza ajira pamoja na mapato ya Serikali;
- o. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 25 au dola za Marekani 250 kwa kila tani moja ya ujazo (*metric ton*) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa badala ya kiwango cha asilimia 10 kwenye bidhaa za chuma (*Flat-rolled products of other*

alloy steel, of a width of 600 mm or more) zinazotambulika kwa HS Codes 7225.91.00; 7225.92.00; na 7225.99.00 kwa mwaka mmoja. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vinavyozalisha nondo hapa nchini, kuongeza ajira pamoja na mapato ya Serikali,

- p. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 10 badala ya asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye fito za plastiki zijulikanazo kama *PVC Profiles* zinazotambulika kwa HS Codes 3916.10.00; 3916.20.00; na 3916.90.00 zinazotumika kutengenezea fremu za milango, madirisha. Lengo la hatua hii ni kuongeza mapato ya Serikali;
- q. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 25 badala ya asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye karatasi zinazotambulika kwa HS code 4804.29.00. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vinavyozalisha karatasi hizo hapa nchini;

- r. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 10 badala ya asilimia 35 kwa mwaka mmoja kwenye ngano inayotambulika kwa HS Codes 1001.99.10 na 1001.99.90. Lengo la hatua hii ni kupunguza gharama kwa Viwanda vinavyozalisha unga wa ngano;
- s. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye bidhaa ijulikanayo kama “Printed Aluminium Barrier Laminates” (ABL) inayotambulika kwa HS Code 3920.10.90 ambayo hutumika kama malighafi ya kutengeneza vifungashio vya dawa ya meno. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu wa gharama kwa viwanda vinavyozalisha dawa ya meno nchini;
- t. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi ya kutengeneza sabuni ijulikanayo kama *RBD Palm Stearin*

zinazotambulika kwa HS Code 1511.90.40 kwa viwanda vinavyotengeneza sabuni nchini. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa viwanda vya kuzalisha sabuni nchini;

- u. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 25 au dola za Marekani 1.35 kwa kila kilo moja ya viberiti (*safety match boxes*) vinavyotambuliwa kwenye HS code 3605.00.00 kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa badala ya asilimia 25 pekee kwa mwaka mmoja. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vinavyozalisha viberiti nchini dhidi ya bidhaa zenye ruzuku kutoka nje na hivyo kuwa na ushindani sawa katika soko;
- v. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 60 badala ya asilimia 35 kwa mwaka mmoja kwenye maji ya kunywa (*mineral water*) yanayotambulika kwa HS code 2201.10.00. Hatua hii inalenga kulinda viwanda vinavozalisha maji ya kunywa nchini;

- w. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 10 badala ya asilimia 0 kwenye *Gypsum Powder* inayotambulika kwa HS code 2520.20.00 kwa mwaka mmoja. Lengo la hatua hii ni kulinda wazalishaji wa *Gypsum Powder* nchini;
- x. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 35 badala ya asilimia 35 au dola za Marekani 0.40 kwa kilo moja kutegemea kiwango kipi kikubwa kwa mwaka mmoja kwenye mitumba inayotambulika kwa HS Codes 6309.00.10; 6309.00.20; na 6309.00.90 inayoingia kutoka nje. Hatua hii inalenga kutoa unafuu kwa watumiaji wa bidhaa hii hapa nchini;
- y. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwenye malighafi, vipuri na mashine vinavyotumika katika kutengeneza viatu vya ngozi na nguo. Lengo la hatua hii ni kuhamasisha ukuaji wa sekta ya nguo na viatu vya ngozi nchini;
- z. Kutoza ushuru wa Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 25 badala ya asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye

matairi mapya ya pikipiki (new pneumatic tyres of rubber) yanayotambulika kwa HS Code 4011.40.00. Lengo la hatua ni kuhamasisha uzalishaji wa matairi hayo nchini kwa kuwa kuna malighafi za kutosha;

aa. Kupunguza Ushuru wa Forodha kutoka asilimia 25 hadi asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye mikebe ya kubebea maziwa (milk cans) inayotambulika kwa HS Codes 7310.10.00 na 7310.29.90. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu wa vifungashio vya kuhifadhia maziwa ili kuwalinda walaji nchini;

bb. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi za kutengeneza sabuni (Organic surface-active agents) zinazotambulika kwa HS Codes 3402.31.00; 3402.39.00; 3402.49.00. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa wazalishaji wa sabuni za unga na maji nchini;

cc. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 25 au asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi za kuchakata ngozi zinazotambulika kwa HS Codes 3208.20.10; 3208.20.20; 3208.90.20 na 3210.00.10. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa wachakataji wa ngozi nchini;

dd. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango asilimia 0 badala ya asilimia 25 au asilimia 10 mwaka mmoja kwenye malighafi za kutengeneza mbolea zinazotambulika kwa HS Codes 2710.99.00, 2528.00.00 na 3505.20.00. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa wazalishaji wa mbolea nchini;

ee. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango asilimia 0 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye vifungashio vya tumbaku iliyochakatwa

vinavyotambulika kwa HS Code 5310.10.00. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa wachakataji wa tumbaku nchini;

ff. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango asilimia 0 badala asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye vifungashio vya chai iliyochakatwa vinavyotambulika kwa HS Codes 4819.20.90, 5407.44.00 na 3923.29.00. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa wachakataji wa chai (tea blenders) nchini;

gg. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango asilimia 10 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwa waunganishaji wa pikipiki za matairi matatu bila kujumuisha fremu ili ziweze kutengenezwa na kuunganishwa hapa nchini (CKD for three-wheel motorcycles excluding chassis and its components) zinazotambulika kwa HS Code 8704.21.90. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa waunganishaji wa

pikipiki hizo nchini ili kurahisisha usafirishaji wa mizigo;

hh. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango asilimia 0 badala ya asilimia 25 au asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi za kutengeneza mabomba ya plastiki (glass reinforced plastic pipes) zinazotambulika kwa HS Codes 3920.61.10, 7019.39.00, 7019.31.00, 6006.90.00, 7019.12.00, 3920.10.10, 4016.93.00, na 3907.91.00. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa watengenezaji wa mabomba hayo nchini ili kupunguza gharama za uzalishaji na kuwezesha ujenzi wa miundombinu ya maji;

ii. Nchi wanachama wa Jumuiya ya Afrika Mashariki zimekubaliana kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 10 badala ya asilimia 100 au dola za Marekani 460 kwa kila tani moja ya ujazo (metric tone) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa kwenye sukari ya matumizi ya

viwandani (sugar for industrial use) inayotambulika kwa HS Codes 1701.99.10 na 1701.99.20. Lengo la hatua hii ni kuwezesha na kutoa unafuu kwenye viwanda vinavyotumia bidhaa hii kama malighafi;

jj. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 10 au dola za Marekani 125 kwa kila tani moja (*Metric ton*) kutegemea kiwango kitakachokuwa kikubwa kwenye bidhaa za chuma na mabati zinazotambulika kwa HS Code 7212.20.00; na 7226.99.00 kwa mwaka mmoja badala ya ushuru wa asilimia 10 pekee. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vya ndani, kuongeza ajira pamoja na mapato ya Serikali;

kk. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 35 badala ya asilimia 25 kwa mwaka mmoja kwenye taulo za watoto (*Baby Diapers*) zinazotambulika kwa HS code 9619.00.90. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda vinavyozalisha bidhaa hii nchini, kuongeza ajira pamoja na mapato ya Serikali;

- ll. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 25 badala ya asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye nyuzi za pamba (cotton yarn) zinazotambulika kwa *Headings* 52.05, 52.06 na 52.07 isipokuwa nyuzi za pamba zinazotambulika kwa HS Code 5205.23.00. Lengo la hatua ni kulinda viwanda vinavyozalisha bidhaa hiyo na kuongeza thamani ya zao la pamba (value addition) nchini;
- mm. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 35 badala ya asilimia 25 kwenye bidhaa za mbogamboga na matunda zinazotambulika kwa HS code 0604.20.00; 0604.90.00; 0808.10.00; 0808.30.00 kwa mwaka mmoja. Hatua hii inalenga kilinda wazalishaji wa bidhaa za mbogamboga na matunda hapa nchini;
- nn. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kwa kiwango cha asilimia 0 badala ya asilimia 10 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi za kutengeneza viongeza

ladha kwenye vyakula na vinywaji (food flavors) zinazotambulika kwa HS Code 1901.90.10; 3302.10.00; na 3505.10.00. Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa watengenezaji wa bidhaa hizo nchini;

oo. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kutoka asilimia 25 au asilimia 10 hadi asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye karatasi zinazotambulika kwa HS Codes 4804.39.00; 4805.11.00; 4805.19.00; 4805.24.00; 4805.25.00; zinazotumika kama malighafi ya kutengeneza vifungashio aina ya maboksi (corrugated boxes). Lengo la hatua hii ni kutoa unafuu kwa wazalishaji wa vifungashio hivyo hapa nchini ili wananchi waweze kuvipata kwa urahisi na kwa bei nafuu;

pp. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha kwa utaratibu wa *Duty Remission* kutoka asilimia 10 hadi asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye malighafi za kutengeneza vioo vizito (toughened glass) zinazotambulika kwa HS Codes

7005.10.00; 7005.21.00; 7005.29.00;
na 7005.30.00. Lengo la hatua hii ni
kutoa unafuu kwa watengenezaji wa
vioo hivyo nchini;

qq. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha
kwa utaratibu wa *Duty Remission*
kutoka asilimia 35 hadi asilimia 10
kwa mwaka mmoja kwenye malighafi
za kutengeneza sabuni (toilet soap)
zinazotambulika kwa HS Code
3401.20.10. Lengo la hatua hii ni kutoa
unafuu kwa wazalishaji wa sabuni
nchini, kuongeza ajira na mapato ya
Serikali;

rr. Kutoa unafuu wa Ushuru wa Forodha
kwa utaratibu wa *Duty Remission*
kutoka asilimia 25 au asilimia 10 hadi
asilimia 0 kwa mwaka mmoja kwenye
malighafi za kutengeneza nyaya za
umeme (electrical cables)
zinazotambulika kwa HS Codes
7312.10.00; 7217.20.00; 7408.19.00;
7409.11.00; 7605.21.00; 2710.19.56;
3815.90.00; 5402.19.00; 5903.90.00;
7217.20.00; 7907.00.00; 7312.10.00;
na 2712.10.00. Lengo la hatua hii ni

kutoa unafuu kwa watengenezaji wa nyaya hizo pamoja na kuvutia uwekezaji nchini;

ss. Kutoza Ushuru wa Forodha kwa kiwango cha asilimia 10 kwa mwaka mmoja badala ya asilimia 0 kwenye mafuta ghafi ya soya, karanga, nazi, mnyonyo, mahindi n.k yanayotambulika kwa HS codes 1507.10.00; 1508.10.00; 1513.11.00; 1513.21.00; 1514.11.00; 1514.91.00; na 1515.11.00. Lengo la hatua hii ni kuoanisha viwango vya mafuta haya ghafi vifanane na viwango vya mafuta ghafi ya alizeti, pamba na mafuta ghafi mengineyo ambayo viwango vyake ni asilimia 10. Aidha, hatua hii pia inalenga kulinda na kuhamasisha uzalishaji wa mbegu za mafuta ya kula nchini, kuongeza ajira pamoja na kulinda fedha za kigeni zinazotumika kuagiza mafuta hayo nje ya nchi;

tt. Kutoza Ushuru wa Forodha wa asilimia 25 au dola za Marekani 500 kwa kila tani moja ya ujazo (*Metric ton*) kutegemea kiwango kitakachokuwa

kikubwa badala ya asilimia 35 kwa mwaka mmoja kwenye mafuta ya kula yaliyochakatwa kwa kiwango cha mwisho (refined) yanayotambulika kwa HS codes 1507.90.00; 1508.90.00; 1509; 1510.10.00; 1510.90.00; 1511.90.30; 1511.90.90; 1512.19.00; 1512.29.00; 1513.19.00; 1513.29.00; 1514.19.00; 1514.99.00; 1515.19.00; 1515.29.00; 1515.50.00; na 1515.90.00. Lengo la hatua hii ni kulinda viwanda na kuhamasisha uchakataji wa mbegu na mafuta ghafi yaliyoingizwa nchini ili kuongeza thamani ya bidhaa (value addition), kukuza ajira, pamoja na kuongeza mapato ya Serikali;

Hatua hizi kwa ujumla wake zinatarajiwa **kupunguza** mapato ya Serikali kwa kiasi cha shilingi **milioni 1,258.3**

(q) Maboresho ya Ada na Tozo mbalimbali za Taasisi za Serikali pamoja na Utekelezaji wa Mpango wa Kuboresha Mazingira ya Kufanya Biashara (Blueprint)

153. **Mheshimiwa Spika**, Napendekeza kufanya

maboresho ya kurekebisha, kuanzisha, kufuta au kupunguza ada na tozo mbalimbali zinazotozwa na Wizara, Idara na Taasisi zinazojitegemea ili kuleta usimamizi bora wa sekta mbalimbali na kuboresha mazingira ya biashara nchini. Hatua hizi pia ni moja ya sehemu ya mwendelezo wa utekelezaji wa Mpango wa kuboresha Mfumo wa udhibiti wa Biashara (Blueprint for Regulatory Reforms to Improve the Business Environment). Marekebisho hayo ni kama ifuatavyo:

i. **Wizara ya Uwekezaji Viwanda na Biashara.**

Kufuta adhabu ya asilimia 15 ya thamani ya bidhaa inayotozwa na Shirika la Viwango Tanzania kwa bidhaa zinazoingia nchini bila ya kuwa na cheti cha uthibitisho wa ukaguzi wa ubora (Certificate of Conformity - COC). Aidha, bidhaa hizo zisizo na Cheti cha uthibitisho wa ubora zitafanyiwa ukaguzi wa ubora zinapofika nchini na kulipiwa gharama za ukaguzi pekee.

ii. **Wizara ya Ujenzi na Uchukuzi**

Kufanya marekebisho kwenye tozo za uwekaji wa miundombinu kwenye hifadhi ya barabara (Right of Way) kwa

kupunguza ada ya awali (initial fee) za usimikaji wa nyaya za mawasiliano kutoka dola za Kimarekani 1,000 kwa Kilomita hadi dola za Kimarekani 200 kwa kilomita; na ada ya mwaka (annual fee) kwa kutoka dola za Kimarekani 1,000 kwa kilomita hadi dola za Kimarekani 100 kwa kilomita. Lengo la hatua hii ni kufanikisha malengo ya kusambaza miundombinu ya mawasiliano kutoka Mkoani kwenda Wilayani na kutoka Wilayani kwenda kwa wateja na hivyo kuwezesha upatikanaji wa huduma za mawasiliano zilizo bora;

iii. **Wizara ya Mambo ya Ndani**

Kufanya marekebisho ya ada na tozo mbalimbali kama ifuatavyo:

- a. Kuongeza tozo ya hati ya tabia njema kwa Wageni kutoka dola za kimarekani 25 hadi dola za kimarekani 50;
- b. Kuongeza tozo ya hati ya tabia njema kwa Wakazi kutoka Sh. 2,000 hadi Sh. 10,000;
- c. Kuongeza tozo ya gharama ya uchunguzi wa hati zinazobishaniwa kutoka Sh. 50,000 hadi Sh. 75,000;

- d. Kuongeza tozo ya ada ya upotevu wa mali kutoka Shilingi 500.00 hadi Shilingi 1,000.00;
- e. Kutoza ada ya Shilingi 10,000.00 ya uchunguzi wa leseni za udereva kwa madereva kutoka nchi za kigeni wanaokuja kufanya kazi hapa nchini/walioajiriwa na makampuni yaliyopo nchini. Lengo ni kujua uhalali wao katika umiliki wa leseni hizo pamoja na kuongeza mapato ya Serikali;
- f. Kuongeza ada ya kibali cha kuhifadhi silaha katika maghala binafsi kutoka Shilingi. 1,000,000 hadi Shilingi 1,500,000 kwa mwaka;
- g. Kuongeza ada ya usajili wa mkufunzi mpya wa shule ya udereva kutoka Shilingi 10,000.00 hadi Shilingi 20,000.00; na
- h. Kuongeza ada ya kuhuisha umiliki wa silaha za moto za kiraia kama ifuatavyo;-(i) Bastola (Pistol) kutoka shilingi 70,000 hadi shilingi 100,000; (ii) Bunduki (Shotgun) kutoka Shilingi 35,000 hadi shilingi 50,000 (iii) Gobole (Muzzle loading gun) kutoka shilingi 35,000 hadi shilingi 50,000; (iv) Bunduki (Rifle) kutoka shilingi 35,000

hadi shilingi 50,000 na (v) na silaha nyingine za moto kutoka shilingi 35,000 hadi shilingi 50,000.

Viwango vilivyopo sasa havijahuishwa kwa mda yaani miaka 8 hadi 20, hivyo vimepitwa na wakati.

iv. **Wizara ya Maliasili na Utalii**

Kufanya marekebisho ya ada na tozo mbalimbali kwenye sekta ya utalii kama ifuatavyo:

- a. Kufuta ada ya kupanga na kurudia kupanga (grading and regrading) huduma za malazi zilizo nje na ndani ya maeneo ya hifadhi;
- b. Kupunguza viwango vya Ada ya leseni ya biashara ya utalii katika huduma za malazi zinazomilikiwa na Watanzania kutoka dola za kimarekani 2,500 hadi dola za kimarekani 1,500 kwa hoteli za nyota tano; dola za kimarekani 2,000 hadi dola za kimarekani 1,000 kwa hotel za nyota nne; dola za kimarekani 1,500 hadi dola za kimarekani 500 kwa hotel za nyota tatu; dola za kimarekani 1,300 hadi dola za kimarekani 300 kwa hoteli za nyota mbili; na kutoka dola za

kimarekani 1,000 hadi dola za kimarekani 200 kwa hoteli za nyota 1; na

- c. Kupunguza Ada ya Leseni ya Utalii kwa huduma za malazi ambazo hazijakaguliwa na kupangwa katika viwango vya ubora (ungraded accommodation) nje ya maeneo ya hifadhi kutoka dola za kimarekani 1000 hadi dola za kimarekani 300; huduma ya malazi zinazopatikana katika makazi ya mtoa huduma (homestay) kutoka dola za Kimarekani 400 had dola za kimarekani 100; na hosteli kutoka dola za kimarekani 400 hadi dola za kimarekani 200.

Hatua hizi kwa pamoja zinalenga kupunguza gharama za uendeshaji na kuvutia uwekezaji kwenye Sekta ya Utalii.

v. **Wizara ya Mifugo na Uvuvi**

a. **Sekta ya Mifugo**

Kufanya marekebisho ya tozo mbalimbali kwenye Sekta ya Mifugo kama ilivyoanishwa kwenye **Kiambatisho Namba 10;**

b. Sekta ya Uvuvi

Kufanya marekebisho ya tozo mbalimbali kwenye Sekta ya Uvuvi kama ilivyoainishwa kwenye **Jedwali Na. 2**;

Jedwali Na. 2: Maboresho ya kanuni za uvuvi kwa ada za leseni, ushuru wa kusafirisha nje ya nchi na kuingiza nchini mazao ya uvuvi kwa mwaka 2023/2024

Na	Aina ya ada ya leseni/ushuru wa kuuza nje na kuingiza nchini mazao ya uvuvi	Viwango vinavyotozwa Sasa	Viwango vinavyopendekezwa Kutozwa.
1.	Leseni ya ukusanyaji wa samaki wa mapambo	Dola za Kimarekani 12.60	Dola za Kimarekani 100
		Dola za Kimarekani 18.96	
		Raia wa Kigeni hawaruhusiwi	Raia wa Kigeni hawaruhusiwi
2.	Leseni ya kuuza nje ya nchi samaki aliyetolewa matumbo		Hairuhusiwi
3.	Ushuru/Mrahaba wa kuuza nje ya nchi samaki wa mapambo	5% ya thamani ya soko	Dola za Kimarekani 0.65 kwa kila samaki
4.	Ushuru wa	Dola za	Kuondoa gharama ya

Na	Aina ya ada ya leseni/ushuru wa kuuza nje na kuingiza nchini mazao ya uvuvi		Viwango vinavyotozwa Sasa		Viwango vinavyopendekezwa Kutozwa.	
	kuingiza mabondo mabichi, yaliyokaushwa, na yaliyogandishwa		Kimarekani 2.5 kwa kilo		tozo ya kuingiza mabondo nchini	
5.	Mwani		Dola za Kimarekani 500		Dola za Kimarekani 300 kwa wafanyabiashara wadogo	
			Dola za Kimarekani 600		Dola za Kimarekani 400 kwa wafanyabiashara wakubwa	
			Dola za Kimarekani 1000		Dola za Kimarekani 800 kwa Kampuni ya Kigeni	
6	Kibali cha kusafirisha samaki na mazao ya uvuvi (dagaa, furu) samaki wakavu, wabichi na waliogandishwa	Sama ki na mazao ya uvuvi yaliyo kaushwa	Kilo 0 – 500	Bure	Kilo 0-20	Bure
			Kilo 501 na zaidi	Shilingi 10 kwa kila kilo moja	Kilo 21 na zaidi	Shilingi 100 kwa kila kilo
			Uzito uliozidi na haujato lewa taarifa	Shilingi 100 kwa kila kilo	Uzito uliozidi na haujatolewa taarifa	Shilingi 200 kwa kila kilo
		Sama ki na mazao ya uvuvi mabichi na yaliyogandishwa	Kilo 0 – 1,000	Bure	Chini ya kilo 30	Bure
			Kilo 1,001 na zaidi	Shilingi 10 kwa kila kilo	Kilo 31 na zaidi	Shilingi 100 kwa kila kilo
			Uzito uliozidi na haujato lewa taarifa	Shilingi 200 kwa kila kilo	Uzito uliozidi na haujatolewa taarifa	Shilingi 200 kwa kila kilo
			Pweza,	Kilo 0 –	Bure	Chini ya

Na	Aina ya ada ya leseni/ushuru wa kuuza nje na kuingiza nchini mazao ya uvuvi		Viwango vinavyotozwa Sasa		Viwango vinavyopendekezwa Kutozwa.	
	Ngizi na Kamba miti wabichi au waliogandishwa	1,000 Kilo na zaidi	Shilingi 10 kwa kila kilo	kilo 30	Zaidi ya kilo 31	Shilingi 100 kwa kila kilo
		Uzito uliozidi na haujatolewa taarifa	Shilingi 200 kwa kila kilo	Uzito uliozidi na haujatolewa taarifa		Shilingi 200 kwa kila kilo
7	Kibali cha kusafirisha mazao ya mabondo mabichi na makavu	Mabondo mabichi				Shilingi 2,500 kwa kilo
		Mabondo Makaavu				Shilingi 3,500 kwa kilo

vi. **Wizara ya Kilimo**

Kuanzisha ada kwa ajili ya kufanya tafiti za kilimo kama ilivyoainishwa kwenye **Jedwali Na. 3.**

Jedwali Na. 3: Maboresho ya Kanuni za Tafiti za Kilimo mwaka 2023/2024

Na.	Aina ya Adaya Leseni	Awamu za Malipo	Ada ya Watafiti wa Ndani (TZS)	Ada ya Watafiti wa Nje (USD)
1.	Ada ya maombi ya usajili wa mtoa huduma ya utafiti wa kilimo	Mara moja	20,000	100
2.	Usajili wa mtoa huduma ya utafiti wa kilimo	Mara moja	300,000	300

3.	Ada ya kuhuisha matumizi ya cheti cha mtoa huduma	Kila baada ya miaka mitatu	100,000	150
4.	Ada ya maombi ya usajili wa mradi wa utafiti	Mara moja	20,000	100
5.	Usajili wa mradi wa utafiti wa kilimo	Kwa mradi	2% ya bajeti ya mradi	2% ya bajeti ya mradi
6.	Ada ya nyongeza ya muda wa mradi wa utafiti	Kwa mradi	20,000	100
7.	Upatikanaji wa taarifa	Mara moja	500,000	1000

Aidha, napendekeza kuanzisha utaratibu wa kutoa vibali vya uagizaji wa mafuta ghafi ya kula (Crude oil na Semi refined) baada ya kupata uthibitisho wa uzalishaji na uchakataji wa bidhaa bakaa (by-products). Waziri mwenye dhamana ya Kilimo, Fedha na Viwanda wataweka utaratibu wa kupata vibali hivyo.

vii. **Wizara ya Utamaduni, Sanaa na Michezo** Kufanya maboresho kwa kuanza kutoza tozo ya asilimia 1.5 kwenye vinyl, Mini Disc, Compact Disc, DVD na SD Memory. Hivi ni moja vifaa vinavyotumika kuzalisha, kusambaza, kudurufu na kutunza kazi za Sanaa, uandishi na ubunifu mwingine kama vile muziki, filamu, vitabu, picha na aina nyingine za kazi za ubunifu.

viii. **Wakala wa Usajili, Ufilisi na Udhamini (RITA)**

Kufanya marekebisho ya tozo mbalimbali kwenye Sekta ya usajili, ufilisi na udhamini kama ilivyoanishwa kwenye **Kiambatisho Namba 11;**

ix. **Wakala wa Mbolea Tanzania (TFRA)**

Kuanzisha ada za Maabara katika uchambuzi wa mbolea kama ilivyoanishwa kwenye **Kiambatisho Namba 12;** na

x. **Wakala wa Usalama na Afya Mahali pa Kazi (OSHA)**

Kufuta ada ya ukaguzi ya shilingi 200,000 ya Ufungaji wa Gesi kwa kila kituo. Lengo la hatua hii ni kuchochea mazingira wezeshi ya biashara nchini hususan katika maeneo ya vituo vya gesi.

154. **Mheshimiwa Spika**, pamoja na maboresho ya sheria mbalimbali yaliyofanywa na Serikali ili kuboresha mazingira ya uwekezaji na biashara kwa kupunguza mwingiliano wa majukumu baina ya taasisi mbalimbali za udhibiti nchini na kufuta/kupunguza ada na tozo kero, bado kumekuwa na changamoto ya taasisi nyingi za udhibiti zinazosimamia sekta mbalimbali

kuongeza kero za ufanyaji biashara na uwekezaji kutokana na ada, tozo na adhabu mbalimbali wanazotoza, kaguzi nyingi na zisizokuwa na tija. Ili kuondoa kero hizo, Serikali inakusudia kuanzisha mfumo wa pamoja wa ukusanyaji wa ada, tozo na adhabu za taasisi za udhibiti (Single Window Payment System) na kuweka utaratibu kwa taasisi hizo kufanya kaguzi kwa namna ambayo haileti usumbufu na bila kuathiri majukumu ya msingi yanayofanywa na taasisi husika.

(r) Marekebisho madogo madogo katika baadhi ya Sheria za Kodi na Sheria nyingine mbalimbali.

155. **Mheshimiwa Spika**, napendekeza kufanya marekebisho mengine madogo madogo yasiyo ya kisera katika sheria mbalimbali za kodi pamoja na sheria nyingine ili ziwe sanjari na azma ya kurahisisha utekelezaji wake. Marekebisho hayo yataainishwa katika Muswada wa **Sheria ya Fedha ya mwaka 2023** na Matangazo ya Serikali (*Government Notices*).

(s) Tarehe ya Kuanza Kutekeleza Hatua Mpya za Kodi.

156. **Mheshimiwa Spika**, hatua hizi za kikodi zinazopendekezwa zitaanza kutekelezwa tarehe 1 Julai, 2023, isipokuwa pale itakapoelezwa vinginevyo.

VII. SURA YA BAJETI KWA MWAKA 2023/24

157. **Mheshimiwa Spika**, Sura ya Bajeti kwa mwaka wa fedha 2023/24 inaonesha kuwa jumla ya shilingi trilioni 44.39 zinatarajiwa kukusanywa na kutumika. Jumla ya mapato ya ndani yanatarajiwa kuwa shilingi trilioni 31.38, sawa na asilimia 70.7 ya bajeti yote. Kati ya mapato hayo, mapato yatakayokusanywa na Mamlaka ya Mapato Tanzania yanakadiriwa kuwa shilingi trilioni 26.73 na mapato yasiyo ya kodi (Wizara, Idara, Taasisi na Mamlaka za Serikali za Mitaa) yanakadiriwa kuwa shilingi trilioni 4.66.

158. **Mheshimiwa Spika**, misaada na mikopo nafuu kutoka kwa Washirika wa Maendeleo inatarajiwa kuwa shilingi trilioni 5.47. Aidha, Serikali inatarajia kukopa shilingi trilioni 5.44 kutoka soko la ndani ambapo shilingi trilioni 3.54 ni kwa ajili ya kulipia hatifungani na dhamana za Serikali zinazoiva na kiasi cha shilingi trilioni 1.90 ni kwa ajili ya kugharamia miradi ya maendeleo. Vilevile, Serikali inatarajia kukopa shilingi trilioni 2.10 kutoka soko la nje kwa masharti ya kibiashara kwa lengo la kuongeza kasi ya utekelezaji wa miradi ya maendeleo.

159. **Mheshimiwa Spika**, katika mwakawa fedha 2023/24, Serikali inapanga kutumia jumla ya shilingi trilioni 44.39 kwa matumizi ya kawaida na maendeleo. Kati ya kiasi hicho, shilingi trilioni 30.31 zimetengwa kwa ajili ya matumizi ya kawaida, ikijumuisha: shilingi trilioni 12.77 kwa ajili ya ulipaji wa deni la Serikali na gharama nyingine za Mfuko Mkuu; shilingi trilioni 10.88 kwa ajili ya mishahara ikiwemo nyongeza ya mshahara, upandishaji wa madaraja na ajira mpya; na shilingi trilioni 1.14 ni ruzuku ya maendeleo kwa ajili ya kugharamia elimumsingi na sekondari bila ada pamoja na mikopo ya wanafunzi elimu ya juu; shilingi trilioni 5.52 ni kwa ajili ya matumizi mengineyo (OC). Aidha, matumizi ya maendeleo yanatarajiwa kuwa shilingi trilioni 14.08. Kiasi hicho kinajumuisha gharama za utekelezaji wa miradi mbalimbali katika ngazi ya Serikali Kuu na Mamlaka za Serikali za Mitaa.

160. **Mheshimiwa Spika**, kwa kuzingatia mfumo wa bajeti kama nilivyoeleza hapo awali, sura ya bajeti kwa mwaka wa fedha 2023/24 ni kama inavyoonekana katika **Jedwali Na.4** na mgawanyo wa bajeti kisekta ni **Jedwali Na. 5**.

Jedwali Na. 4: Sura ya Bajeti ya Mwaka 2023/24

		Shilingi Milioni
Mapato		2023/24
A.	Mapato ya Ndani-Serikali Kuu	30,237,128
	(i) Mapato ya Kodi (TRA)	26,725,409
	(ii) Mapato yasiyo ya kodi	3,511,719
B.	Mapato ya Halmashauri	1,143,883
C.	Misaada na Mikopo nafuu kutoka Washirika wa Maendeleo	5,466,215
	(i) Misaada na Mikopo nafuu - GBS	2,184,134
	(ii) Misaada na Mikopo nafuu ya Miradi	3,151,958
	(iii) Misaada na Mikopo nafuu ya Kisekta	130,123
D.	Mikopo ya Kibiashara Ndani na Nje	7,540,840
	(i) Mikopo ya Nje	2,100,464
	(ii) Mikopo ya Ndani	1,898,316
	(iii) Mikopo ya Ndani- Rollover	3,542,061
	JUMLA YA MAPATO YOTE (A+B+C+D)	44,388,067
Matumizi		
E.	Matumizi ya Kawaida	30,310,847
	(i) Mfuko Mkuu wa Serikali	12,771,533
	-Malipo ya Riba Ndani	2,799,374
	-Malipo ya Mtaji Ndani (Rollover)	3,542,061
	-Malipo ya Mtaji Nje	2,763,947
	-Malipo ya Riba Nje	1,364,377
	-Michango ya Serikali kwenye Mifuko ya Hifadhi za Jamii	1,710,608
	-Matumizi Mengine ya Mfuko Mkuu	591,167
	(ii) Mishahara	10,882,126
	(iii) Matumizi Mengineyo (OC)	5,518,819
	-Malipo ya Madeni yaliyohakikiwa	200,000
	-Matumizi ya Halmashauri (own source)	689,468
	-Matumizi mengineyo	4,629,351
	(iv) Ruzuku ya Maendeleo	1,138,369
	-Elimu Msingi na Sekondari Bila Ada	399,642
	-Mikopo ya Wanafunzi Elimu ya Juu	738,727
F.	Matumizi ya Maendeleo	14,077,220
	(i) Fedha za Ndani	10,795,139
	-Malipo ya Madeni yaliyohakikiwa	528,000
	-Ugharamiaji wa SGR	1,113,000
	-Ugharamiaji wa Mradi wa Umeme wa Julius Nyerere	1,500,000
	-Matumizi ya Halmashauri	454,415
	-Miradi mingine	7,199,724
	(ii) Fedha za Nje	3,282,081
	JUMLA YA MATUMIZI YOTE (E+F)	44,388,067
	NAKISI YA BAJETI (kama asilimia ya Pato la Taifa)	2.7%

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango

Jedwali Na. 5: Mgawanyo wa Bajeti Kisekta kwa Mwaka 2023/24

SEKTA		2022/23	2023/24
		Shilingi Bilioni	
Elimu		5,684.7	5,951.6
Afya		2,149.1	2,435.5
Maendeleo ya Uchumi	Ujenzi, Usafirishaji na Mawasiliano	3,929.2	3,843.2
	Kilimo	1,216.2	1,465.2
	Viwanda na Biashara	282.9	324.2
	Nishati	2,905.9	3,048.6
	Madini	83.3	89.3
	Maliasili, Utalii na Mazingira	615.4	637.1
	Vijana, Kazi na Maendeleo ya Kukuza Ujuzi	31.2	20.3
Maji, Nyumba na Maendeleo ya Jamii	Maji	723.9	766.2
	Ardhi, Nyumba na Maendeleo ya Makazi	118.6	173.3
	Maendeleo ya Jamii	455.2	369.8
	Habari, Michezo na Utamaduni	35.4	35.4
Hifadhi ya Jamii		2,244.2	2,345.5
Ulinzi, Utawala wa Sheria na Usalama		4,208.0	4,682.3
Huduma za Utawala	Mihimili ya Utawala, Usimamizi wa Mapato na Matumizi, Mambo ya Nje na Ushirikiano wa Kimataifa	10,581.4	11,894.6
	Deni la Taifa	6,216.0	6,306.0
JUMLA		41,480.6	44,388.1

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango

Vihatarishi vya Utekelezaji wa Bajeti

161. **Mheshimiwa Spika**, utekelezaji wa Bajeti ya Serikali ya mwaka wa fedha 2023/24 unaweza kuathiriwa na vihatarishi mbalimbali ikiwemo: mabadiliko ya kiwango cha mfumuko wa bei; mabadiliko ya viwango vya kubadili fedha na riba katika masoko ya fedha ndani na nje ya nchi; madeni sanjari; na mabadiliko ya sera za kibajeti, misaada na mikopo. Vihatarishi vingine ni pamoja na: mabadiliko ya tabianchi; na majanga asilia kama vile matetemeko ya ardhi na magonjwa ya mlipuko.

162. **Mheshimiwa Spika**, athari zinazoweza kujitokeza endapo vihatarishi vya mwenendo wa uchumi jumla na utekelezaji wa bajeti vitatokea ni pamoja na: kuongezeka kwa nakisi ya bajeti; kutokufikiwa kwa lengo la ukusanyaji wa mapato; kasi ndogo ya utekelezaji wa miradi; kuongezeka kwa gharama za bidhaa, malighafi, huduma na utekelezaji wa miradi; kuongezeka kwa gharama za kuhudumia deni la Serikali; kuongezeka kwa gharama za mikopo ya kibiashara katika masoko ya fedha; kupungua kwa misaada na mikopo nafuu kutoka kwa Washirika wa Maendeleo; kupungua kwa uzalishaji wa mazao ya kilimo; uharibifu wa miundombinu; na kuongezeka kwa madai na madeni ya wazabuni na watoa huduma.

163. **Mheshimiwa Spika**, ili kufikia malengo na shabaha za utekelezaji wa Bajeti ya mwaka wa fedha 2023/24, Serikali itaendelea na mikakati na afua za kukabiliana na vihatarishi vinavyoweza kujitokeza, ikiwa ni pamoja na: kusimamia miongozo ya kubaini vihatarishi serikalini katika utekelezaji wa mipango, mikakati na sera mbalimbali; kuimarisha ulinzi, usalama na utawala bora; kuimarisha mikakati ya Serikali katika kuongeza mapato; kuboresha mazingira ya biashara na uwekezaji; kuongeza uzalishaji pamoja na uuzaji wa bidhaa na huduma nje ya nchi; kuimarisha usimamizi na udhibiti wa matumizi ya Serikali; kusimamia sera za fedha na bajeti kwa weledi; na kuimarisha ushirikiano kati ya Serikali na nchi rafiki pamoja na Washirika wa Maendeleo.

VIII. HITIMISHO

164. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya Awamu ya Sita inayoongozwa na Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, itaendelea kutekeleza Ilani ya Uchaguzi ya CCM ya Mwaka 2020 inayosisitiza: mapinduzi ya uchumi kwa maendeleo ya watu; upatikanaji wa huduma bora za jamii; uwepo wa utawala bora, utawala wa sheria na demokrasia; pamoja na kuimarisha ushirikiano wa kikanda na kimataifa, hususan katika diplomasia ya siasa na uchumi.

165. **Mheshimiwa Spika**, Bajeti ya mwaka wa fedha 2023/24, itaendeleza juhudi za Serikali katika utekelezaji wa Dira ya Maendeleo ya Taifa 2025 na Mpango wa Tatu wa Maendeleo wa Taifa wa Miaka Mitano 2021/22 - 2025/26. Katika kufikia malengo hayo, kila mwananchi anapaswa kushiriki kikamilifu kwa kutumia fursa zilizopo na kufanya kazi kwa bidii. Ni matumaini yangu kuwa, utekelezaji madhubuti wa bajeti hii utachochea ukuaji wa uchumi pamoja na kuwaletea wananchi maendeleo yaliyokusudiwa. Hivyo, niwaombe wananchi wenzangu kutekeleza wajibu wetu wa kulipa kodi stahiki kwa hiari pamoja na kutoa na kudai risiti ya EFD pindi

tunapofanya mauzo/ununuzi wa bidhaa na huduma ili kuhakikisha kuwa Serikali inaongeza mapato kwa ajili ya utekelezaji wa bajeti.

166. **Mheshimiwa Spika**, Serikali ya CCM itaendelea kuweka mazingira wezeshi kwa wananchi ili kuchochea shughuli za kiuchumi na kijamii. Sisi sote ni mashahidi kuwa Chama Cha Mapinduzi kimeendelea kuwa chaguo namba moja kwa watanzania hasa ikizingatiwa kuwa ndio chama pekee chenye nia ya dhati ya kuleta maendeleo nchini. Waheshimiwa Wabunge, ukweli ni kuwa kila mtanzania anapozaliwa anakuwa mwana CCM. Aidha, tunaendelea kuwashuruku wale wote wa vyama vingine kwa mioyo yao ya upendo kwa kuendelea kutuunga mkono katika utekelezaji wa Ilani ya CCM ya Mwaka 2020.

167. **Mheshimiwa Spika**, kama nilivyolitaarifu Bunge lako Tukufu wakati wa Hotuba yangu leo asubuhi, Serikali imeanza mchakato wa maandalizi ya Dira ya Maendeleo ya Taifa 2050. Kama mnavyofahamu, Mheshimiwa Rais ni muumini wa uongozi shirikishi, hivyo ameelekeza kuwa ni lazima Dira ya Maendeleo ya Taifa 2050 ibebe maono ya wananchi wote. Kwa msingi huo, niendeleo kuwasisitiza Waheshimiwa Wabunge kushiriki na kuwahamasisha wananchi katika

majimbo yetu kutoa ushirikiano kwa timu za wataalamu zitakazokuwa zinazunguka kukusanya maoni.

168. **Mheshimiwa Spika**, nitumie fursa hii tena kuendelea kumshukuru Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Amiri Jeshi Mkuu ambaye pia ni Mwenyekiti wa Chama Cha Mapinduzi, kwa uongozi wake bora na thabiti wenye mafanikio makubwa, hususan katika kuleta mageuzi ya kiuchumi pamoja na kuimarisha hali ya kisiasa nchini na mahusiano ya kikanda na kimataifa katika kipindi kifupi cha miaka miwili ya uongozi wake. **HAKIKA MAMA APEWE MAUA YAKE!** Nitoe wito kwetu sote tuendeleo kumpa ushirikiano ili aendeleo kutuongoza vema na kutuheshimisha ndani na nje ya Bara la Afrika.

169. **Mheshimiwa Spika**, napenda pia kumshukuru Mheshimiwa Dkt. Philip Isdor Mpango, Makamu wa Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mheshimiwa Dkt. Hussein Ali Mwinyi, Rais wa Zanzibar na Mwenyekiti wa Baraza la Mapinduzi kwa uongozi makini, weledi na jitihada zao za kuhakikisha wakati wote wanatanguliza mbele maslahi ya Taifa letu. Aidha, napenda kutumia nafasi hii

kumpongeza Mheshimiwa Kassim Majaliwa Majaliwa, Waziri Mkuu wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mbunge wa Jimbo la Ruangwa, kwa kuendelea kusimamia na kuratibu shughuli za Serikali kwa umahiri mkubwa. Vilevile, kwa namna ya pekee, nimpongeze Komredi Daniel Godfrey Chongolo, Katibu Mkuu wa Chama Cha Mapinduzi kwa utendaji wake uliotukuka katika kusimamia kikamilifu utekelezaji wa Ilani ya Uchaguzi CCM ya Mwaka 2020.

170. **Mheshimiwa Spika**, nitumie fursa hii ya kipekee kukupongeza wewe binafsi Mheshimiwa Dkt. Tulia Ackson, Spika wa Bunge la Jamhuri ya Muungano wa Tanzania na Mbunge wa Jimbo la Mbeya Mjini kwa kuliongoza Bunge kwa hekima na umahiri mkubwa. Nimpongeze pia Mheshimiwa Mussa Azan Zungu, Naibu Spika na Mbunge wa Jimbo la Ilala kwa namna ambavyo ameendelea kukusaidia katika kusimamia shughuli za Bunge. Kadhalika, napenda kumpongeza Mheshimiwa Jaji Profesa Ibrahimu Hamisi Juma, Jaji Mkuu wa Tanzania kwa kazi nzuri ya kuongoza Muhimili wa Mahakama.

171. **Mheshimiwa Spika**, kipekee niwapongeze na kuwashukuru kwa dhati wakuu wote wa vyombo vya ulinzi na usalama kwa uzalendo na utumishi

wao uliotukuka. Naomba niwataje, Mkuu wa Majeshi ya Ulinzi na Usalama, Jenerali Jacob John Mkunda; Inspekta Jenerali wa Polisi, Camilius Wambura; Kamishna Jenerali wa Magereza, Mzee Ramadhani Nyamka; Kamishna Jenerali wa Uhamiaji, Dkt. Anna Peter Makakala; Kamishna Jenerali wa Zimamoto na Uokoaji, John William Masunga; Mkurugenzi wa Usalama wa Taifa, Said Hussein Masoro; Mkurugenzi Mkuu wa Taasisi ya Kuzuia na Kupambana na Rushwa, CP Salum R. Hamduni na Kamishna Jenerali wa Mamlaka ya Kudhibiti na Kupambana na Dawa za Kulevya, Aretas James Lyimo. Aidha, nichukue fursa hii kuwapongeza Mwanasheria Mkuu wa Serikali Mheshimiwa Dkt. Eliezer Mbuki Feleshi na Wakili Mkuu wa Serikali Dkt. Boniphace Nalija Luhende kwa kazi zao nzuri za kuwatumikia wananchi katika maeneo yao.

172. **Mheshimiwa Spika**, niwapongeze Mheshimiwa Najma Murtaza Giga, Mbunge wa Viti Maalum, Mheshimiwa Daniel Baran Sillo, Mbunge wa Babati Vijijini na Mheshimiwa David Mwakiposa Kihenzile, Mbunge wa Mufindi Kusini kwa kuchaguliwa kuwa wenyeviti wa Bunge lako Tukufu. Nawapongeza sana na kuwatakia majukumu mema ya kuliongoza Bunge. Aidha, niipongeze Kamati ya Kudumu ya Bunge ya Bajeti

inayoongozwa na Mheshimiwa Daniel Baran Sillo (Mb.) kwa umakini mkubwa wa kupitia, kuchambua na kushauri wakati wote wa maandalizi ya Bajeti hii.

173. Mheshimiwa Spika, nawashukuru waheshimiwa Mawaziri, Naibu Mawaziri, Katibu Mkuu Kiongozi, Makatibu Wakuu, Naibu Makatibu Wakuu na wataalam wa Wizara na Taasisi za Serikali na sekta binafsi kwa michango waliyotoa ili kukamilisha Bajeti hii. Kwa unyenyekevu mkubwa, nawashukuru viongozi na waumini wa dini zote kwa kuendelea kuliombea Taifa letu. Aidha, naomba nitumie nafasi hii kuwaomba viongozi na waumini wa dini zote kuendelea kumuombea Rais wetu pamoja na viongozi wote wa Serikali ya Awamu ya Sita. Mwenyezi Mungu aendelee kuwajalia afya njema, hekima, unyenyekevu na dhamira njema katika utekelezaji wa majukumu yao.

174. Mheshimiwa Spika, napenda kumshukuru Mheshimiwa Hamad Hassan Chande, Naibu Waziri wa Fedha na Mipango na Mbunge wa Jimbo la Kojani, kwa ushirikiano anaonipatia katika utekelezaji wa majukumu ya Wizara ya Fedha na Mipango. Kipekee, nimpongeze na kumshukuru Dkt. Natu El-maamry Mwamba,

Katibu Mkuu wa Wizara ya Fedha na Mipango na Mlipaji Mkuu wa Serikali, akisaidiwa na Naibu Makatibu Wakuu, kwa usimamizi wa kazi za kila siku za Wizara na uratibu mzuri wa maandalizi ya Bajeti. Ninawashukuru pia wakuu wa taasisi zote zilizo chini ya Wizara ya Fedha na Mipango; Wakuu wa Idara na Vitengo vya Wizara; pamoja na watumishi wote wa wizara na taasisi zake kwa kufanya kazi kwa weledi, utaalamu na umahiri na hivyo, kuwezesha Wizara ya Fedha na Mipango kutekeleza majukumu yake kwa ufanisi mkubwa.

175. **Mheshimiwa Spika**, kwa niaba ya Serikali, nitumie fursa hii kuwashukuru Washirika wa Maendeleo kwa ushirikiano mzuri na kuwa chachu katika kutekeleza miradi mbalimbali ya maendeleo pamoja na kusaidia Taifa kuendelea kurejea katika hali ya uchumi himilivu kutokana na athari za UVIKO -19, mabadiliko ya tabianchi na vita kati ya Urusi na Ukraine.

176. **Mheshimiwa Spika**, katika mwaka wa fedha 2023/24, Washirika wa Maendeleo walioahidi kuchangia Bajeti ya Serikali ni pamoja na nchi wahisani za: Australia, Austria, Canada, China, Denmark, Finland, India, Ireland, Italia, Japan, Korea ya Kusini, Marekani, Norway, Poland, Sweden, Ubelgiji, Ufaransa, Uhispania, Uholanzi,

Uingereza, Ujerumani na Uswisi. Aidha, Mashirika ya Kimataifa yaliyoahidi kuchangia ni pamoja na: Benki ya Dunia, Shirika la Fedha la Kimataifa, Benki ya Maendeleo ya Afrika, Benki ya Kiarabu kwa Maendeleo ya Kiuchumi Katika Afrika, Benki ya Uwekezaji ya Ulaya, Mfuko wa Abu Dhabi, Mfuko wa Kuwait, Mfuko wa Kimataifa wa Kusaidia Mapambano Dhidi ya Ukimwi, Kifua Kikuu na Malaria, Mfuko wa OPEC kwa Maendeleo ya Kimataifa, Mfuko wa Mazingira Duniani, Mfuko wa GRMF, Umoja wa Mataifa na mashirika yote yaliyopo chini yake, Umoja wa Ulaya na Shirikisho la GAVI.

177. **Mheshimiwa Spika**, ni matarajio yetu kuwa, fedha kutoka kwa Washirika wa Maendeleo katika kutekeleza Bajeti ya mwaka wa fedha 2023/24 zitapatikana kama zilivyoahidiwa na zitatumika kwa kuzingatia vipaumbele na miongozo ya Serikali pamoja na mila, desturi na tamaduni za nchi yetu. Aidha, nitoe rai kwa sekta binafsi na Mashirika Yasiyo ya Kiserikali kuendelea kuunga mkono juhudi za Serikali katika kuleta maendeleo.

178. **Mheshimiwa Spika**, nikiwa naelekea kuhitimisha hotuba yangu, napenda kuzipongeza timu zetu za mpira wa miguu za Yanga na Simba

kwa kutuwakilisha vema katika michuano ya kimataifa. Ndugu zetu wa Simba walituwakilisha kwenye mashindano ya Klabu Bingwa Afrika hadi kufikia hatua ya robo fainali ya mashindano hayo, hongera sana!! Aidha, kwa namna ya pekee, niipongeze Timu ya Wananchi (Yanga) kwa kuweka historia ya kufanikiwa kufika fainali za Kombe la Shirikisho Afrika. Kwa hakika, timu hizi zimeliheshimisha Taifa letu katika nyanja za kimataifa. Mafanikio hayo ya timu za Yanga na Simba yamepandisha hadhi ya Taifa letu katika viwango vya mpira wa miguu vinavyosimamiwa na Shirikisho la Mpira wa Miguu Afrika – CAF. Timu nyingine pia ziige kutoka Yanga kwani katika mwaka huu na mwaka jana timu ya Yanga imechukua vikombe vyote vilivyoandaliwa hapa nchini. Vilevile, naomba kutambua mchango na hamasa ya **Mheshimiwa Dkt. Samia Suluhu Hassan, Rais wa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania**, kwa kuendelea kutoa motisha kwa timu zetu za michezo pale zinapofanya vizuri kimataifa.

179. **Mheshimiwa Spika**, nitumie fursa hii pia kuendelea kumshukuru Mwenyezi Mungu kwa kunipa uwezo wa kuwasilisha hotuba hii. Kwa moyo wa dhati napenda kuishukuru familia yangu, mke wangu kipenzi **Bi. Neema Nchemba**

na watoto wetu, kwa kuendelea kunitia moyo na kuniombea wakati wote ninapokuwa katika utekelezaji wa majukumu yangu. Aidha, nitumie fursa hii kuwashukuru kwa dhati wananchi wa Jimbo la Iramba Magharibi kwa kuendelea kunipa ushirikiano katika kutekeleza majukumu yangu ya ubunge. Nawashukuru wote kwa kunisikiliza.
Mungu ibariki Afrika, Mungu ibariki Tanzania!

180. **Mheshimiwa Spika**, naomba kutoa hoja.

IX. VIAMBATISHO

Kiambatisho Na. 1: Mwenendo wa Mikopo ya Serikali, 2020/21 - 2023/24			
	Shilingi Milioni		
	2021/22	2022/23	2023/24
	Halisi	Bajeti	Bajeti
1. Jumla ya Mikopo mipya ya Ndani na nje (a+b)	11,820,767	12,361,223	11,895,733
(a) Mikopo Mipya ya Ndani	5,894,434	5,780,148	5,440,376
(i) Mikopo mipya ya Ndani (Kulipia dhamana za Serikali zilizoiva)	3,044,432	3,300,000	3,542,061
(ii) Mikopo mipya ya Ndani (Kuziba nakisi ya Bajeti)	2,850,002	2,480,148	1,898,316
(b) Mikopo Mipya ya Nje	5,926,333	6,581,075	6,455,357
(i) Mikopo yenye Masharti nafuu (Miradi ya Maendeleo)	2,825,097	1,653,122	2,227,122
(ii) Mikopo yenye Masharti nafuu (Bajeti)	1,291,743	1,893,949	2,127,770
(iii) Mikopo yenye masharti ya Kibiashara	1,809,494	3,034,004	2,100,464
(c) Malipo ya Madeni ya Ndani	4,948,687	4,400,802	4,906,438
(i) Mtaji -Kulipia Dhamana za Serikali zilizoiva (Rollover)	3,044,432	3,300,000	3,542,061
(ii) Riba	1,904,255	1,100,802	1,364,377
(d) Malipo ya Madeni ya Nje	3,676,474	4,686,200	6,341,435
(i) Mtaji	2,816,057	2,916,041	3,542,061
(ii) Riba	860,417	1,770,159	2,799,374
(e) Ongezeko Halisi la Mikopo ya Ndani (a-c(i))	2,850,002	2,480,148	1,898,316
(f) Ongezeko Halisi la Mikopo ya nje (b-d(i))*	3,110,276	3,665,034	2,913,296
2. Ongezeko Halisi la Mikopo ya Ndani na Nje (e+f)	5,960,278	6,145,182	4,811,612
Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango			
*Ongezeko hili halijuishi fedha zinazoendelea kupokelewa kwenye Mikopo ya zamani			

Kiambatisho Na. 2: Mwenendo wa Makusanyo ya Mapato ya Serikali, 2017/18 -2023/24

Shilingi Milioni

	2017/18 Halisi	2018/19 Halisi	2019/20 Halisi	2020/21 Halisi	2021/22 Halisi	2022/23 Bajeti	2022/23 Matarajio	2023/24 Bajeti
Jumla ya Mapato ya Ndani	17,987,666	18,417,883	21,023,109	20,652,548	25,173,554	28,017,867	27,232,544	31,381,012
A. Mapato ya TRA	15,207,973	15,523,524	17,624,212	17,624,361	20,931,262	23,652,758	23,202,716	26,725,409
1. Ushuru wa Forodha	1,109,205	1,185,280	1,252,820	1,286,114	1,469,206	1,579,283	1,642,389	1,908,721
2. Ushuru wa Bidhaa	2,200,214	2,384,134	2,512,423	2,722,380	2,888,518	3,203,284	3,019,234	3,447,727
3. Kodi ya Ongezeko la Thamani	4,450,045	4,738,272	4,989,156	5,029,130	5,343,816	6,717,492	6,416,353	7,712,646
4. Kodi ya Mapato	5,072,699	4,980,239	6,409,173	5,888,141	7,370,419	7,668,298	7,571,761	8,522,730
5. Kodi Nyingine	2,375,811	2,235,599	2,460,640	2,698,595	3,859,303	4,484,401	4,552,980	5,133,585
B. Mapato yasiyotokana na Kodi	2,779,693	2,894,359	3,398,897	3,028,187	4,242,292	4,365,110	4,029,828	4,655,603
1. Michango na Gawio la Mashirika	784,320	597,770	738,810	636,399	933,029	933,029	839,726	998,341
2. Wizara Nyingine na Mkoa	1,453,874	1,561,000	1,961,040	1,576,826	2,419,795	2,419,795	2,177,815	2,513,378
3. Mapato ya Halmasahuri	541,499	735,589	699,047	814,961	889,468	1,012,286	1,012,286	1,143,883

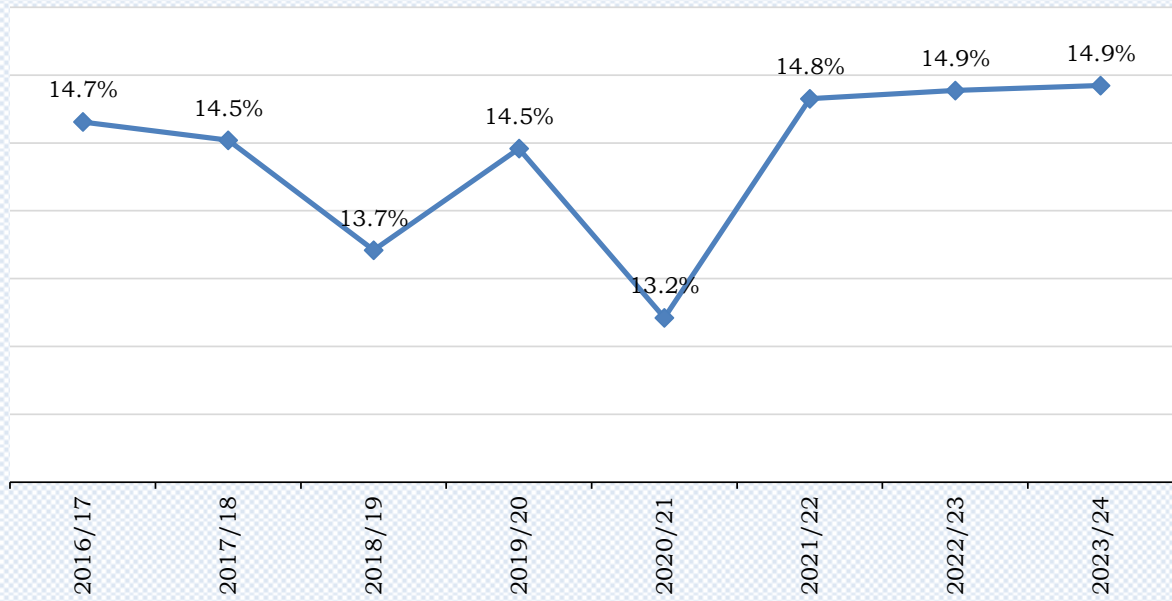
Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango

Kiambatisho Na. 3a: Mfumo wa Bajeti, 2017/18 - 2023/24								
	Shilingi Milioni							
	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	2022/23	2023/24
	Halisi	Halisi	Halisi	Halisi	Halisi	Bajeti	Matarajio	Bajeti
Mapato Yote	26,610,842	27,270,435	29,515,050	32,274,882	36,996,819	41,480,580	40,467,697	44,388,067
Mapato ya Ndani	17,987,666	18,417,883	21,023,109	20,652,548	25,173,554	28,017,867	27,232,544	31,381,012
Misaada na Mikopo ya Bajeti	246,688	125,396	391,433	210,239	1,394,945	1,949,480	1,949,481	2,184,134
Misaada na Mikopo ya Miradi	1,856,185	1,822,839	2,821,650	2,197,354	3,337,660	2,576,958	2,576,959	3,151,958
Misaada na mikopo ya Kisekta	191,847	225,659	347,118	252,471	92,727	122,123	122,123	130,123
Mikopo ya Ndani (Rollover)	4,835,199	3,713,607	3,976,811	3,262,552	3,044,432	3,300,000	3,300,000	3,542,061
Mikopo ya Ndani (Financing)	869,200	3,037,177	376,924	3,359,220	2,850,002	2,480,148	2,252,587	1,898,316
Mikopo ya kibiashara	1,474,282	1,144,822	1,822,093	3,121,190	1,809,494	3,034,004	3,034,004	2,100,464
Marekebisho	-850,225	-1,216,948	-1,244,089	-780,692	-705,994			0
Matumizi Yote	26,610,842	27,270,435	29,515,050	32,274,882	36,996,819	41,480,580	40,467,697	44,388,067
Matumizi ya Kawaida	18,995,074	18,776,596	20,206,266	20,573,298	21,916,479	26,475,747	25,461,694	30,310,847
Malipo ya Mishahara	6,327,676	6,659,573	7,006,311	7,328,824	8,087,392	9,830,753	9,830,753	10,882,126
Mfuko Mkuu	9,532,987	9,113,538	9,919,609	9,656,017	10,346,122	11,308,364	11,308,364	12,771,533
Kulipa Madeni	8,133,063	7,701,842	8,304,618	8,218,113	8,698,202	9,087,002	9,087,002	10,469,759
Malipo Mengine	1,399,924	1,411,696	1,614,991	1,437,904	1,647,920	2,221,362	2,221,362	2,301,774
Matumizi Mengineyo	3,134,410	3,003,485	3,280,347	3,588,456	3,482,964	5,336,630	4,322,577	6,657,188
Fedha za Halmashauri	216,600	349,322	419,428	447,419	532,768	617,485	617,485	689,468
Matumizi Mengine	2,917,811	2,654,163	2,860,918	3,141,037	2,950,196	4,719,145	3,705,092	5,967,719
Matumizi ya Maendeleo	7,615,768	8,493,838	9,308,784	11,701,584	15,080,341	15,004,833	15,006,003	14,077,220
Fedha za Ndani	5,397,034	6,535,879	6,840,104	9,251,759	11,461,638	12,305,752	12,306,921	10,795,139
Fedha za Nje	2,218,735	1,957,959	2,468,680	2,449,825	3,618,703	2,699,081	2,699,082	3,282,081
Pato la Taifa	123,881,632	134,342,744	145,408,318	156,326,701	169,792,228	188,202,764	188,619,261	210,276,195
Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango								

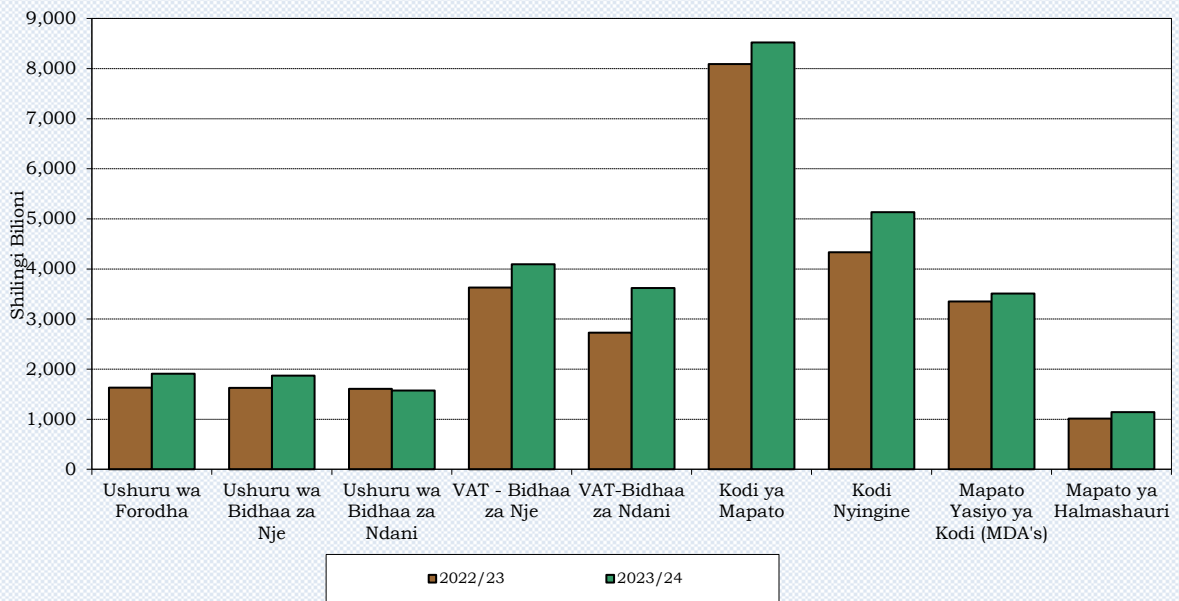
Kiambatisho Na. 3b: Mfumo wa Bajeti kama Asilimia ya Pato la Taifa, 2017/18 - 2023/24

	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	2022/23	2023/24
	Halisi	Halisi	Halisi	Halisi	Halisi	Bajeti	Matarajio	Bajeti
Mapato Yote	21.5%	20.3%	20.3%	20.6%	21.8%	22.0%	21.5%	21.1%
Mapato ya Ndani	14.5%	13.7%	14.5%	13.2%	14.8%	14.9%	14.4%	14.9%
Misaada na Mikopo ya Bajeti	0.2%	0.1%	0.3%	0.1%	0.8%	1.0%	1.0%	1.0%
Misaada na Mikopo ya Miradi	1.5%	1.4%	1.9%	1.4%	2.0%	1.4%	1.4%	1.5%
Misaada na mikopo ya Kisekta	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%
Mikopo ya Ndani (Rollover)	3.9%	2.8%	2.7%	2.1%	1.8%	1.8%	1.7%	1.7%
Mikopo ya Ndani (Financing)	0.7%	2.3%	0.3%	2.1%	1.7%	1.3%	1.2%	0.9%
Mikopo ya kibiashara	1.2%	0.9%	1.3%	2.0%	1.1%	1.6%	1.6%	1.0%
Marekebisho	-0.7%	-0.9%	-0.9%	-0.5%	-0.4%	0.0%	0.0%	0.0%
Matumizi Yote	21.5%	20.3%	20.3%	20.6%	21.8%	22.0% ✓	21.5%	21.1%
	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Matumizi ya Kawaida	15.3%	14.0%	13.9%	13.2%	12.9%	14.1%	13.5%	14.4%
Malipo ya Mishahara	5.1%	5.0%	4.8%	4.7%	4.8%	5.2%	5.2%	5.2%
Mfuko Mkuu	7.7%	6.8%	6.8%	6.2%	6.1%	6.0%	6.0%	6.1%
Kulipa Madeni	6.6%	5.7%	5.7%	5.3%	5.1%	4.8%	4.8%	5.0%
Malipo Mengine	1.1%	1.1%	1.1%	0.9%	1.0%	1.2%	1.2%	1.1%
Matumizi Mengineyo	2.5%	2.2%	2.3%	2.3%	2.1%	2.8%	2.3%	3.2%
Fedha za Halmashauri	0.2%	0.3%	0.3%	0.3%	0.3%	0.3%	0.3%	0.3%
Matumizi Mengine	2.4%	2.0%	2.0%	2.0%	1.7%	2.5%	2.0%	2.8%
Matumizi ya Maendeleo	6.1%	6.3%	6.4%	7.5%	8.9%	8.0%	8.0%	6.7%
Fedha za Ndani	4.4%	4.9%	4.7%	5.9%	6.8%	6.5%	6.5%	5.1%
Fedha za Nje	1.8%	1.5%	1.7%	1.6%	2.1%	1.4%	1.4%	1.6%
Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango								

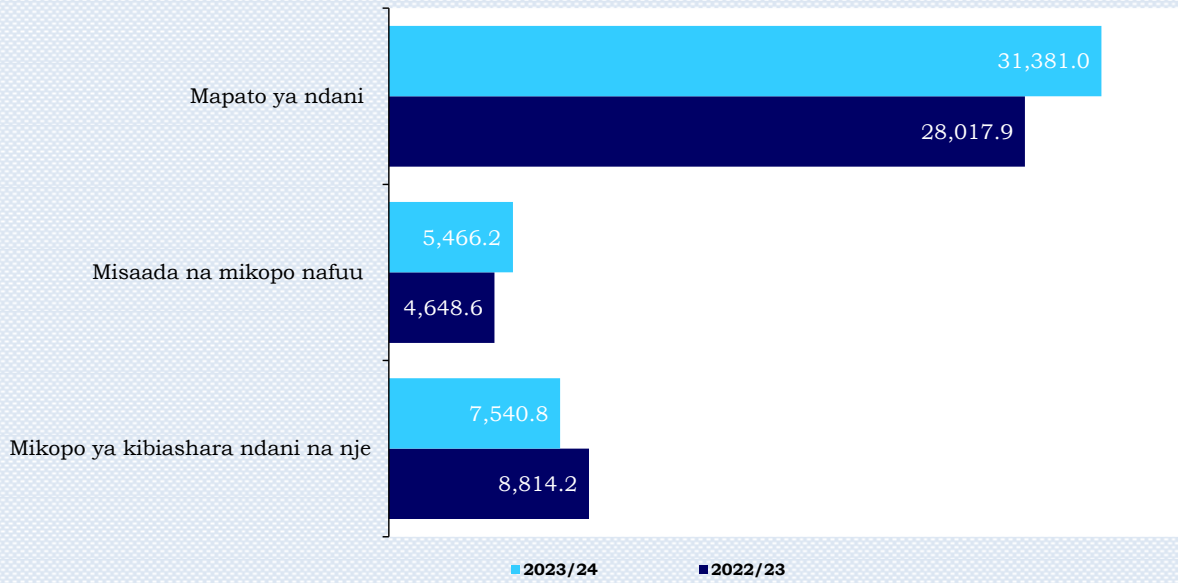
Kiambatisho Na. 4: Uwiano wa Mapato ya Ndani kwa Pato la Taifa

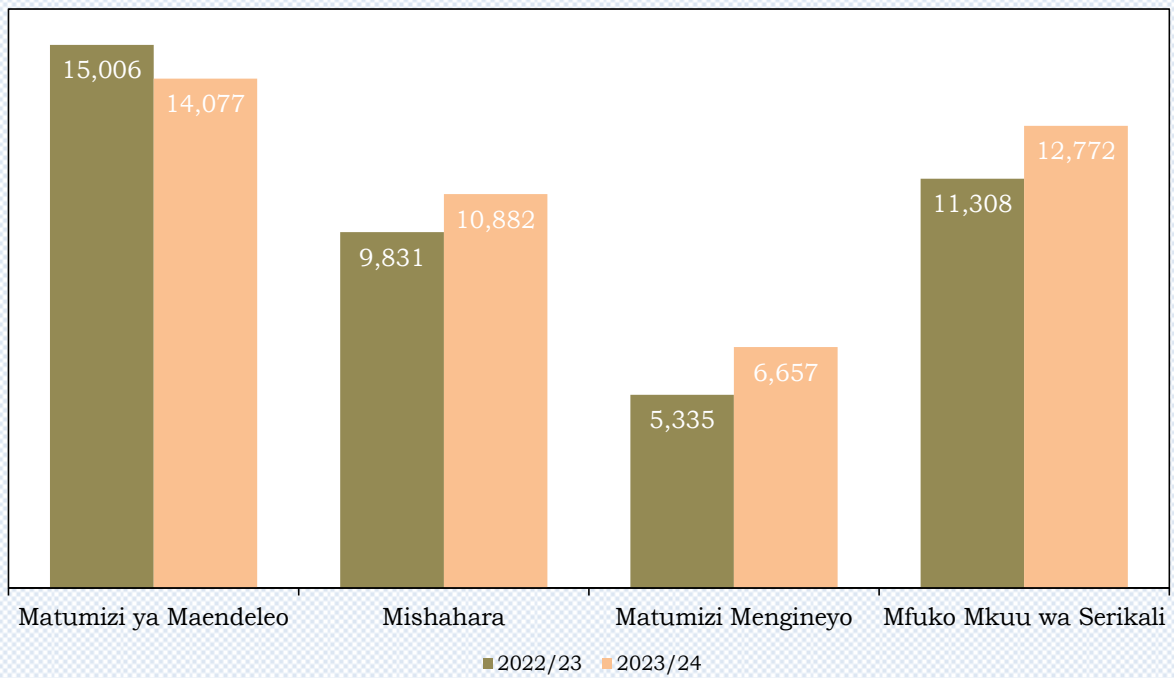
Kiambatisho Na. 5: Vyanzo vya Mapato ya Ndani

Kiambatisho Na 6a: Vyanzo vya Mapato (Shilingi Bilioni)

Kiambatisho Na 6b: Matumizi ya Serikali (Shilingi Bilioni)

Kiambatisho Na. 7: Misaada na Mikopo Nafuu, 2023/24

DP	GBS	BASKET	PROJECT	TOTAL TSHS	TOTAL USD
AfDB	247,387,981,997	-	445,720,255,552	693,108,237,549	296,980,628
AGRA	-	-	465,220,000	465,220,000	199,336
Canada	-	26,030,610,000	8,186,796,766	34,217,406,766	14,661,356
China	-	-	4,194,580,620	4,194,580,620	1,797,279
Christoffel Blinden Mission	-	-	915,315,431	915,315,431	392,191
DFID/FCDO	-	-	5,890,000,000	5,890,000,000	2,523,727
East Africa Community -EAC	-	-	505,726,500	505,726,500	216,692
EGPAF	-	-	345,015,000	345,015,000	147,831
European Investment Bank	-	-	12,236,236,326	12,236,236,326	5,242,940
European Union - EU	56,363,361,424	18,995,310,000	116,790,564,070	192,149,235,494	82,331,442
FAO	-	-	13,332,720,214	13,332,720,214	5,712,758
Finland	-	5,018,514,000	4,948,282,766	9,966,796,766	4,270,539
France - AFD	-	-	146,722,876,610	146,722,876,610	62,867,312
GAVI	-	-	59,071,153,000	59,071,153,000	25,310,604
GEF	-	-	10,249,933,459	10,249,933,459	4,391,856
Germany	-	-	60,370,637,645	60,370,637,645	25,867,403
Global Fund	-	-	271,469,853,415	271,469,853,415	116,318,467
GRMF	-	-	3,260,304,930	3,260,304,930	1,396,964
HJFMRI	-	-	2,557,155,093	2,557,155,093	1,095,681
IFAD	-	-	36,113,807,866	36,113,807,866	15,473,920
ILO	-	-	257,961,000	257,961,000	110,530
IMF	713,458,063,003	-	-	713,458,063,003	305,700,051
International Livestock Institutes	-	-	624,161,200	624,161,200	267,438
Ireland	-	12,546,285,000	-	12,546,285,000	5,375,789
Irish Government	-	-	223,192,550	223,192,550	95,633
KOFIH	-	-	820,785,000	820,785,000	351,687
KOICA	-	4,690,200,000	2,635,965,098	7,326,165,098	3,139,090
Kuwait Fund	-	-	11,500,000,000	11,500,000,000	4,927,480
Netherlands	-	-	5,930,288,880	5,930,288,880	2,540,990
Norway	-	-	407,281,400	407,281,400	174,511
South Korea - EDCF	-	-	78,296,390,622	78,296,390,622	33,548,167
Susan Thomson	-	-	11,725,500,000	11,725,500,000	5,024,102
Sweden	-	-	73,270,588,222	73,270,588,222	31,394,729
Switzerland	-	6,566,280,000	2,902,052,190	9,468,332,190	4,056,958
UNAIDS	-	-	2,751,716,400	2,751,716,400	1,179,046
UNCDF	-	-	1,384,704,162	1,384,704,162	593,313
UNDP	-	-	6,320,586,622	6,320,586,622	2,708,223
UNEP	-	-	7,108,383,572	7,108,383,572	3,045,776
UNFPA	-	703,530,000	8,768,436,775	9,471,966,775	4,058,516
UNHCR	-	-	2,110,590,000	2,110,590,000	904,338
UNICEF	-	703,530,000	48,274,328,817	48,977,858,817	20,985,864
UNIDO	-	-	398,000,000	398,000,000	170,534
UNW	-	-	6,009,607,917	6,009,607,917	2,574,976
USA	-	-	51,661,805,789	51,661,805,789	22,135,872
WFP	-	-	213,816,837	213,816,837	91,616
World Bank	1,166,924,443,381	-	1,676,601,017,638	2,843,525,461,019	1,218,383,984
WWF	-	-	3,283,000,000	3,283,000,000	1,406,689
TOTAL	2,184,133,849,805	75,254,259,000	3,206,826,595,954	5,466,214,704,759	2,342,144,827

Chanzo: Wizara ya Fedha na Mipango

Kiambatisho Na.8

REVIEW OF THE EXCISE DUTY IN LINE WITH THE EAC CET 2022

REVIEWED VAT EXEMPTED ITEMS

No.	Implements	HSC	NEW HS CODE _CET 2022	REMARKS
1	Tractors for agricultural use	8701.90.00	8701.30.00 8701.91.00 8701.92.00 8701.93.00 8701.94.00 8701.95.00	The law should be transposed as per CET 2022
4	Liquid sprayers for agriculture	8424.81.00	8424.41.00 8424.49.00	The law should be transposed as per CET 2022
5	Powder sprayers for agriculture	8424.81.00	8424.41.00 8424.49.00	
14	Tractor trailers (what about farm trailers)	8716.10.10	8716.20.90	The law should be amended to reflect CET 2022
15	New Pneumatic tyres of a kind used in agricultural and forest vehicles	4011.61.00	4011.70.00	
18	Irrigation equipment (system)	8424.81.00	8424.82.00	The law should be amended to reflect CET 2022
20	Green house system	9406.00.10	9406.10.10 9406.20.10 9406.90.10	The law should be transposed as per CET 2022

No.	Item	HS code	NEW HS CODE _CET 2022	REMARKS
4	Fungicides	3808.92.10 or 3808.99.90	3808.92.10 or 3808.92.90	The law should be amended to reflect CET 2022
5	Rodenticides	3808.92.10 or 3808.99.90	3808.99.10 or 3808.99.90	
6	Herbicides	3808.93.10 to 3808.92.90	3808.93.10 or 3808.93.90	
No	Food item	HSC	NEW HS CODE _CET 2022	REMARKS
1	Live cattle	0102.21.00	0102.21.00 0102.29.00	To probe whether it was an omission or intention
2	Live swine	0103.10.00	0103.10.00 0103.91.00 0103.92.00	
3	Live sheep	0104.10.10	0104.10.10 0104.10.90	
4	Live goats	0104.20.10	0104.20.10 0104.20.90	
5	Live poultry	0105.11.10	01.05	
7	Unprocessed edible eggs	0407.29.00	0407.21.00 0407.29.00	To probe whether it was an omission or intention
10	Unprocessed fish (Crustaceans, molluscs, etc)	03.02	03.02 03.03 03.05 03.06 03.07 03.08	To probe whether it was an omission or intention
12	Unprocessed fruits	08.10 and 0905.10.00	08.03 to 08.13	To probe whether it was an omission or intention. Also vanilla should be

13	Unprocessed nuts	08.02	08.01 08.02	separated from fruits
21	Unprocessed coffee	0901.11.00	0901.11.00 0901.12.00	To probe whether it was an omission or intention
22	Unprocessed tea	0902.10.00	0902.10.10 0902.10.90	The law should be amended to reflect CET 2022
		0902.20.00	0902.20.10 0902.20.90	
23	Soya beans	12.01	12.01	The law should be amended to take into consideration of the Finance Act 2016.
24	Groundnuts	12.02	12.02	
28	Unprocessed cotton	1207.21.00	52.01	The law should be amended to reflect CET 2022
31	Seeds and plants thereof (seeds, fruits, spores, seedlings and plants for sowing or planting).	12.09	Any Description	The description should be amended
33	Fertilized eggs for incubation	0407.11.00	0407.11.00	The law should be amended to reflect CET 2022
		0407.19.00	0407.19.00	
		0407.21.00		
40	Methionine	29390.40.00	2930.40.00	The law should be amended to reflect CET 2022
41	Mycotoxin binders	3824.10.00	2309.90.10	
42	Pollard	2309.90.10	2309.90.90	
43	Standing Tree	06.02	06.02	The law should be amended to consider proper numbering
44	Rice Bran	2306.90.90	2302.40.00	The law should be amended to reflect CET 2022
45	Cotton cake	2304.00.00	2306.10.00	Repetition of item 33
No	Implements	HSC	NEW HS CODE _CET 2022	REMARKS

2	Fishing nets	5608.11.00 3926.90.10	5608.11.00 3926.90.10	The law should be emended to consider adding HS Code 3926.90.10 in sub item 1 and delete it in sub item 2
2	Protective bee keeping jacket veil	6113.40.00	Any Description	The law should be amended
3	Mask	6307.9	6307.90.00	The law should be amended to reflect CET 2022
4	Honey strainer		Any Description	The law should be amended
5	Bee hive smoker	8424.89	Any Description	The law should be amended
No.	Implements	HSC	NEW HS CODE _CET 2022	REMARKS
10	Milk storage tanks		Any Description	The law should be amended
11	Dairy packaging materials	3923.30.00 4819.10.00 4819.20.00 4819.20.90	3923.30.00 4819.10.00 4819.20.10 4819.20.90	
8	Braille	8469.00.007	8472.90.00	The law should be amended
9	Mechanically propelled tricycle for carriage of disabled persons	8713.1.00	8713.90.00	The law should be amended
No.	Article	HSC	NEW HS CODE _CET 2022	REMARKS
3	Newspapers	4902.90.00	4902.10.00 4902.90.00	The law should be amended
7	Instructional charts and diagrams	4911.90.10	4911.99.10	The law should be amended

10. Petroleum products				
No	Petroleum product	HSC	NEW HS CODE _CET 2022	REMARKS
4	Petrol (MSR and MSP)	2710.12.10 and 10.12.20	2710.12.10 and 2710.12.20	The law should be amended
23	Revenue Stamps of HS Code 4907.00.90	4907.00.90	4907.00.90	The law should be amended to take into considerations Finance Act 2018 (Should be Shifted to part one)
24	Electronic cash register Code 8470.50.00	8470.50.00	8470.50.00	
26	A supply of precious Aircraft Lubricants of HS codes 2710.19.51, 2710.19.52, 3403.19.00 and 3403.99.00 to a local operator of air Transportation	2710.19.51 2710.19.52 3403.19.00 3403.99.00	2710.19.51 2710.19.52 3403.19.00 3403.99.00	The law should be amended to delete word "precious" in the description
23	An import of grain drying equipment of HS code 8419.31.00 by a person engaged in Agriculture for exclusive use in Agriculture in mainland Tanzania	8419.31.00	8419.34.00	The law should be amended to reflect CET 2022
28	An import of artificial grass of HS Code 5703.30.00 and 5703.20.00 for football pitches located in City or Municipal Council approved by the National Sports Council of Tanzania.	5703.30.00 5703.20.00	5703.31.00 5703.39.00 5703.21.00 5703.29.00	The law should be amended to reflect CET 2022
33	An import of raw materials of HS Code 7208.39.00, 3810.90.00, 3401.19.00, 7904.00.00, 4016.93.00, 8481.10.00 and 8309.90.90 by a manufacturer of gas cylinders upon signing a performance agreement with the Government of the United Republic.	7208.39.00 3810.90.00 3401.19.00 7904.00.00 4016.93.00 8481.10.00 8309.90.90	7208.39.00 3810.90.00 7904.00.00 4016.93.00 8481.10.00 8309.90.90	Amend the law to delete HS code 3401.19.00 (Soap) as it defeats the spirit of exemptions

Kiambatisho Na.9

REVIEW OF THE EXCISE DUTY IN LINE WITH THE EAC CET 2022

REVIEWED EXCISABLE ITEMS

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
2106	2106.90.99	2106.90.90	Imported powdered beer	Specific	844.00	The law should be amended to reflect CET 2022
2106	2106.90.99	2106.90.90	Imported powdered juice	Specific	232.00	
2402	24029000	24029000	other Cigars, cheroots, cigarillos and cigarettes, of tobacco or of tobacco substitutes.	Advarolem	30%	It is available in CET 2017, 2022 and TANCIS but is not in the law.
2403	24031100	24031100	Water pipe tobacco specified in Subheading Note 1 to this Chapter	Advalorem	30%	It is available in the law as well as CET 2022, but does not have

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
						rate in the law. The HS description within the law should also be amended to reflect CET 2022.
2710	27102000	27102000	Petroleum oils and oils obtained from bituminous minerals (other than crude) and preparations not elsewhere specified or included, containing by weight 70 % or more of petroleum oils or of oils obtained from bituminous minerals, these oils being the basic constituents of the preparations, containing biodiesel, other than waste oils	Specific		It is found in the law but has no rate.

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
5703	57032000	57032100	Of nylon or other polyamides: Carpets and other textile: Carpets and other textile	Advarolem	10.00	The law should be amended to reflect CET 2022
5703	57032000	57032900	Other Carpets and other textile floor coverings (including turf), tufted, whether or not made up; Of nylon or other polyamides	Advarolem	10	
5703	57033000	57033100	Of other manmade textile materials: Carpets and other textile floor coverings, turf	Advarolem	10	
5703		57033900	Other; Carpets and other textile floor coverings (including turf), tufted, whether or not made up; Of other man-made textile materials	Advarolem	10	
6201	62011100 62011200 62011300 62011900 62019100 62019200	62012000	Men's or boys' overcoats, car-coats, capes, cloaks, anoraks (including ski-jackets), wind-		10	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
	62019300 62019900		cheaters, wind-jackets and similar articles, other than those of heading 62.03; Of wool or fine animal hair			
		62013000	Men's or boys' overcoats, car-coats, capes, cloaks, anoraks (including ski-jackets), wind-cheaters, wind-jackets and similar articles, other than those of heading 62.03; Of cotton	Advarolem	10	
		62014000	Men's or boys' overcoats, car-coats, capes, cloaks, anoraks (including ski-jackets), wind-cheaters, wind-jackets and similar articles, other than those of heading 62.03; Of man-made fibres	Advarolem	10	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
		62019000	Men's or boys' overcoats, car-coats, capes, cloaks, anoraks (including ski-jackets), wind-cheaters, wind-jackets and similar articles, other than those of heading 62.03; Of other textile materials	Advarolem	10	
6202	62021100 62021200 62021300 62021900 62029100 62029200 62029300 62029900	62022000	Women's or girls' overcoats, car-coats, capes, cloaks, anoraks (including ski-jackets), wind-cheaters, wind-jackets and similar articles, other than those of heading 62.03; Of wool or fine animal hair	Advarolem	10	
		62023000	Women's or girls' overcoats, car-coats, capes, cloaks, anoraks (including ski-jackets), wind-cheaters, wind-jackets and similar	Advarolem	10	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
			articles, other than those of heading 62.03; Of cotton			
6202		62024000	Women's or girls' overcoats, car-coats, capes, cloaks, anoraks (including ski-jackets), wind-cheaters, wind-jackets and similar articles, other than those of heading 62.03; Of man-made fibres	Advarolem	10	
		62029000	Women's or girls' overcoats, car-coats, capes, cloaks, anoraks (including ski-jackets), wind-cheaters, wind-jackets and similar articles, other than those of heading 62.03; Of other textile materials	Advarolem	10	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
8702			Motor vehicles for the transport of ten or more persons, including the driver.			
			With only compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel).	Advarolem	10	
8702	87021020	87021011	Four-wheel drive vehicles for the transport of ten persons; Unassembled	advalorem	10	The law postulates this hs code but has never been existing in CET 2012, 2017, 2022. Instead there are two hs codes.
8702		87021019	Four-wheel drive vehicles for the transport of ten persons; Other	Advarolem	10	
8702		87022011	With both compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel) and electric motor as motors for propulsion;	Advarolem	10	These are non-utility vehicles introduced in the CET 2022. The law does not charge

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
			Unassembled			these.
8702		87022019	With both compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel) and electric motor as motors for propulsion; Other	Advarolem	10.00	
8702		87023011	With both spark-ignition internal combustion piston engine and electric motor as motors for propulsion; Unassembled	Advarolem	10	
8702		87023019	With both spark-ignition internal combustion piston engine and electric motor as motors for propulsion; Other	Advarolem	10	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
8702	87029020	87029011	other; Unassembled	Advarolem	10	The law postulates this hs code, however it does not exist, instead these two hs codes are existing
8702		87029019	other; assembled	Advarolem	10	
8702		87022022	With both compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel) and electric motor as motors for propulsion; For the transport of not more than 15 persons	Advarolem	10	These HS codes have been introduced by CET 2022, the law has to be amended to impose an excise duty on age (Policy)
8702		87022029	With both compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel) and electric motor as motors for propulsion; Other	Advarolem	10	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
8702		87022099	For the transport of more than 25 persons; Other	Advarolem	10	
8702		87023022	Other, for the transport of 10 or more but not exceeding 25 persons; For the transport of not more than 15 persons	Advarolem	10	
8702		87023029	Other, for the transport of 10 or more but not exceeding 25 persons; other	Advarolem	10	
8702		87023099	For the transport of more than 25 persons; other	Advarolem	10	
8703		87034000	Other vehicles, with both spark-ignition internal combustion piston engine and electric motor as motors for propulsion, other than those capable of being charged by plugging to external source of electric power	Advarolem	5	(With engine capacity of more than 1000cc but not exceeding 2000 cc) These are new hs codes that have been introduced but are not

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
						reflected in the law.
8703		87034000	Other vehicles, with both spark-ignition internal combustion piston engine and electric motor as motors for propulsion, other than those capable of being charged by plugging to external source of electric power	Advarolem	10	(with engine capacity more than 2000cc) These are new hs codes that have been introduced but are not reflected in the law.

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
8703		87035000	Other vehicles, with both compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel) and electric motor as motors for propulsion, other than those capable of being charged by plugging to external source of electric power	Advarolem	5	(With engine capacity of more than 1000cc but not exceeding 2000 cc) These are new hs codes that have been introduced but are not reflected in the law.
8703		87035000	Other vehicles, with both compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel) and electric motor as motors for propulsion, other than those capable of being charged by plugging to external source of electric power	Advarolem	10	(with engine capacity more than 2000cc) These are new hs codes that have been introduced but are not reflected in the law.

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
8703		87036000	Other vehicles, with both spark-ignition internal combustion piston engine and electric motor as motors for propulsion, capable of being charged by plugging to external source of electric power	Advarolem	5	(With engine capacity of more than 1000cc but not exceeding 2000 cc) These are new hs codes that have been introduced but are not reflected in the law.
8703		87036000	Other vehicles, with both spark-ignition internal combustion piston engine and electric motor as motors for propulsion, capable of being charged by plugging to external source of electric power	Advarolem	10	(with engine capacity more than 2000cc) These are new hs codes that have been introduced but are not reflected in the law.

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
8703		87037000	Other vehicles, with both compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel) and electric motor as motors for propulsion, capable of being charged by plugging to external source of electric power	Advarolem	5	(With engine capacity of more than 1000cc but not exceeding 2000 cc) These are new hs codes that have been introduced but are not reflected in the law.
8703		87037000	Other vehicles, with both compression-ignition internal combustion piston engine (diesel or semi-diesel) and electric motor as motors for propulsion, capable of being charged by plugging to external source of electric power	Advarolem	10	(with engine capacity more than 2000cc) These are new hs codes that have been introduced but are not reflected in the law.

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
8703	87039090	87039090	Other Vehicles; Other	Advarolem	10	These are non-utility vehicles. The law does not charge these.
8903			Yachts and other vessels for pleasure or sports; rowing boats and canoes.			
			Inflatable (including rigid hull inflatable) boats:			
8903	89031000	89031100	Fitted or designed to be fitted with a motor, unladen (net) weight (excluding the motor) not exceeding 100 kg	Advarolem	20	The law should reflect splitting that has been done in CET 2022
8903		89031200	Not designed for use with a motor and unladen (net) weight not exceeding 100 kg	Advarolem	20	
8903		89031300	Other	Advarolem	20.00	
			Sailboats, other than inflatable, with or without auxiliary			

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
			motor:			
8903	89039100	89032100	Of a length not exceeding 7.5 m	Advarolem	20.00	The law should be amended to reflect CET 2022
8903	89039200	89032200	Of a length exceeding 7.5 m but not exceeding 24 m	Advarolem	20.00	
8903	89039900	89032300	Of a length exceeding 24 m	Advarolem	20	
			Motorboats, other than inflatable, not including outboard motorboats:	Advarolem		
8903		89033100	Of a length not exceeding 7.5 m	Advarolem	20	
8903		89033200	Of a length exceeding 7.5 m but not exceeding 24 m	Advarolem	20	
8903		89033300	Of a length exceeding 24 m	Advarolem	20	
			Other Yachts and other vessels for pleasure or sports; rowing boats and canoes.			
8903		89039300	Of a length not exceeding 7.5 m	Advarolem	20	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
8903		89039990	Other Yachts and other vessels for pleasure or sports; rowing boats and canoes: Other	Advarolem	20	
9302	93020000	93020010	Revolvers	Advarolem	25	The law should be amended to reflect the split of the CET 2022
9302		93020021	Pistols, single barrel; Semi-Automatic	Advarolem	25	
9302		93020029	Pistols, single barrel; Other	Advarolem	25	
9302		93020030	Pistols, multiple barrel	Advarolem	25	
9303	93031000	93031000	Muzzle-loading firearms	Advarolem	25	
			Other sporting, hunting or target-shooting shotguns, including combination shotgun-rifles:			The law should reflect the split of the CET 2022
9303	93032000	93032021	Shotguns, single barrel; Pump-action	Advarolem	25	
9303	93033000	93032022	Shotguns, single barrel; Semi-automatic	Advarolem	25	
9303	93039000	93032029	Shotguns, single barrel; Other	Advarolem	25	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
9303		93032030	Shotguns, multiple barrel, including combination guns	Advarolem	25	
			Other sporting, hunting or target-shooting rifles			
9303		93033010	Single-shot	Advarolem	25	
9303		93033020	Semi-automatic	Advarolem	25	
9303		93039000	Other	Advarolem	25	
9401	94013000	94013100	Swivel seats with variable height adjustment; Of wood	Advarolem	20	
9401		94013900	Swivel seats with variable height adjustment; Other	Advarolem	20	
9401	94014000	94014100	Seats other than garden seats or camping equipment, convertible into beds: Of wood	Advarolem	20	
9401		94014900	Seats other than garden seats or camping equipment, convertible into beds: Other	Advarolem	20	

HEAD	CET 2017 HS CODE	CET 2022 HS CODE	HS_DESCRIPTION	EXCISE DUTY TYPE	DUTY RATE	REMARKS
9401	94015100	94015200	Seats of cane, osier, bamboo or similar materials: Of bamboo	Advarolem	20	
9401		94015300	Seats of cane, osier, bamboo or similar materials: Of rattan	Advarolem	20	
9401	94019000	94019100	Parts; Of wood	Advarolem	20	
9401		94019900	Parts; Other	Advarolem	20	
9403	94038100	94038200	Furniture of other materials, including cane, osier, bamboo or similar materials; Of bamboo	Advarolem	20	
9403		94038300	Furniture of other materials, including cane, osier, bamboo or similar materials; Of rattan	Advarolem	20	
9403	94039000	94039100	Parts; Of wood	Advarolem	20	
9403		94039900	Parts; Other	Advarolem	20	

KIAMBATISHO NA.10

Maboresho ya Kanuni za Mifugo kwa Ada za Leseni, Ushuru wa kusafirisha nje ya nchi na kuingiza nchini mazao ya Mifugo kwa mwaka 2023/2024

- i. Kufanya marekebisho Jedwali la 13 kwa kurekebisha Viwango vya tozo za uingizaji nchini na usafirishaji nje mifugo na mazao ya mifugo

Na.	Mfugo / Zao	Kipimo	Tozo ya uingizaji (Tsh)		Tozo ya kusafirisha nje (Tsh)	
			Viwango vya sasa	Viwango vinavyopendekezwa	Viwango vya sasa	Viwango Vinavyopendekezwa
1	Mbegu za wanyama (Semen)	Mrija/Kiroba	2,000.00	0.00	2,000.00	0.00
2	Mbegu za wanyama zilizoainishwa (sexed Semen)	Mrija	2,000.00	0.00	2,000.00	0.00
3	Maziwa					
	• Krim (Cream)	Kilo (kg)*	0.00	0.00	0.00	0.00
	• Aisi crim (Ice cream)	Kilo (kg)	0.00	0.00	0.00	0.00
4	Ngozi za ng'ombe (Hides)					
	• Ghafi	Kilo (Kg)	400.00	0.00	10.00	0.00
	• Zilizosindikwa mpaka mwisho	Kilo (Kg)	0.00	0.00	0.00	0.00
5	Ngozi za kondoo/mbuzi (Skin)	Kilo (Kg)			5,000.00	0.00
6	Kuhuisha kibali kinachokaribia kwisha muda wake (Extension of permit about to expire).	Permit	50,000.00	100,000.00	50,000.00	100,000.00

- ii. Kufanya marekebisho ya Kipengele cha 19 (vi) cha jedwali la 13 kwa kufuta maneno “Donkey meat/poopy”

iii. Kufanya Maboresho Kifungu cha 6 (a) (b) kwenye jedwali la 18 kama ifuatavyo;

Na.	Mfugo/Zao	Kipimo	Viwango vya sasa	Viwango vinavyopendekezwa.
1	Mayai ya Ndege wafugwao			
	Mayai ya Kula (table eggs) yanayozidi trei 100	Trei	200.00	0.00
	Mayai ya Kukutolesha (hatching eggs) yanayozidi trei 100	Trei	500.00	0.00

Proposal for Review of Fees for RITA services, FY 2023/24

a) Proposed Fees for Birth and Death are as below;

S/N	Particulars	Current Fee (TZS)	Proposed Fee (TZS)
REGISTRATION OF BIRTHS AND DEATH			
1.	Registration of the birth of any child for any period up to 3 months	3,500	Free
2.	Registration of birth of any child for any period in excess of 3 months up to 10 years	4,000	8,000
3.	Registration of birth of any child for any period in excess of 10 years	10,000	20,000
4.	Registration of the death of any person for any period within 30 days	3500	7,000
5.	Registration of the death of any person for excess of 1-month up to 10 years	4,000	8,000
6.	Registration of the death of any person in excess of 10 years	10,000	20,000
7.	For alteration in the name and/or particulars of any child whose birth has been previously registered	6,500	13,000
8.	For alteration in the name and/or particulars of deceased whose death has been previously registered	6,500	13,000
9.	Certification of Birth Certificates for individuals/institutions/organizations	3,000	6,000
10.	Search Fee	1,500	3,000
11.	For certificate copy of any entry in the Registrar General Certificate	3,500	7,000
12.	For Registration of Foreign Deaths	-	30,000
13.	Adoption Certificate	100,000	100,000
14.	For Registration of Birth of adopted child will follow normal registration rates according to time of registration	-	-

b) Fees Relating to Marriages

S/N	Particulars	Current Fee (TZS)	Proposed Fee (TZS)
1.	On application for licence to conduct marriages (renewable every 3 years)	30,000	60,000
2.	Application for licensing of place for celebration of marriage	100,000	200,000
3.	On application for Registrar-General's special licence and issue thereof (Waiver of 21 days' notice).	100,000	200,000
4.	Marriage certificate	10,000	20,000
5.	For certifying copy of an entry in a register of marriage	20,000	40,000
6.	On application for registration of a foreign marriage	100,000	200,000
7.	For celebration of civil marriage	50,000	100,000
8.	On application for registration of subsisting unregistered marriage	20,000	40,000
9.	Search in register of marriage for each entry	30,000	50,000
10.	For certifying copy of an entry in the Register of Annulment and Divorces, for each entry	20,000	40,000
11.	Search in the Register of Annulments and Divorces, for each entry	30,000	50,000
12.	Registration of endorsement of conversion of marriage	30,000	60,000
13.	Certificate of no impediment to marriage	200,000	300,000
14.	Application for licensing of place of celebration of marriage in respect of sick persons	20,000	20,000
15.	Bachelor / Spinster Certificate	100,000	200,000
16.	Certificate of Divorce	20,000	40,000
18.	Certificate of Divorce for divorce that occurred in a foreign country	100,000	200,000

c) Fees Relating to Trustees' Incorporation

S/N	Particulars	Current Fee(TZS)	Proposed Fee (TZS)
1.	Application for Incorporation of Board of Trustees	200,000	200,000
2.	Notification of change of Trust Deed	50,000	100,000
3.	Return of Trustees	50,000	100,000
4	Notification of change of or concerning the Trustees	50,000	50,000
5.	Copy of any page in the Custody of the Administrator General or any extra therefrom	10,000	20,000
6.	Application to inspect any application, certificate or other document	50,000	100,000
7.	Application for consent to acquire or dispose any one parcel of land or other property <i>(Based on Current Valuation Report)</i>	50,000	100,000
8.	Application made at the same time to acquire more than one parcel of land for each additional parcel	30,000	60,000
9.	For certifying any document or extract there from	30,000	60,000
10.	Notification of change of Name	50,000	50,000
11.	Application for change of Name	50,000	50,000
12.	Approval of Notification of change of name	50,000	50,000
12.	For issue of duplicate certificate	50,000	100,000
13.	Notification of change of Postal Address	50,000	50,000
14	Penalty for late submission of returns (10,000 per Trustee per month times number of Trustees)	1,000	10,000

d) Fees relating to Administration of Estate of the Deceased

Value of the Estate (TZS)	Preparation of Will	Custody of Will	Amendment of Will
	Current Fee (TZS)	Current Fee (TZS)	Current Fee (TZS)
1 – 50,000,000	20,000	20,000	20,000
51,000,000 – 200,000,000	50,000	50,000	50,000
201,000,000 – 500,000,000	100,000	100,000	100,000
Above 501,000,000	150,000	150,000	150,000
The proposed fees for Will's preparation, custody and amendment	50,000	100,000	50,000

KIAMBATISHO Na.12

Ada za uchambuzi wa Mbolea kwenye Maabara kwa mwaka wa Fedha 2023/24

Na.	Aina ya Uchambuzi	Gharama kwa sampuli (USD) TFRA	Gharama kwa sampuli (TZS) TFRA
1	Kipimio cha uchachu na chumvichumvi katika maji (pH in H ₂ O)	20	48,000
2	Kipimio cha uchachu na chumvichumvi katika CaCl ₂ (pH in CaCl ₂)	20	48,000
3	Kaboni ya kioganiki	30	72,000
4	Jumla ya Nitrojeni	20	48,000
5	Fosforasi inayoweza kutolewa	20	48,000
6	Kopa inayoweza kutolewa	20	48,000
7	Zinki inayoweza kutolewa	20	48,000
8	Madini ya chuma au aluminium yanayoweza kutolewa	20	48,000
9	Salfa inayoweza kutolewa	20	48,000
10	Uwezo wa Kubadilishana chaji chanya	20	48,000
11	Kalshiam inayoweza kubadilishwa	20	48,000
12	Magneziam inayoweza kutolewa	20	48,000
13	Potashiamu inayoweza kubadilishwa	20	48,000
14	Sodiamu inayoweza kubadilishwa	20	48,000
15	Manganizi inayoweza kutolewa	20	48,000
16	Madini lidi yanayoweza kubadilishana	20	48,000
17	Molibdenam inayoweza kubadilishwa	20	48,000
18	Florini inayoweza kubadilishwa	20	48,000
19	Kaboneti na magadi	50	120,000
20	Uwezo wa kupitisha umeme	50	120,000

Na.	Aina ya Uchambuzi	Gharama kwa sampuli (USD) TFRA	Gharama kwa sampuli (TZS) TFRA
21	Mahitaji ya chokaa/jipsam	60	144,000
22	Uchambuzi wa Ukubwa wa chembe	30	72,000
23	Unyevu wa udongo	30	72,000
24	Uzito wa wingi wa chembe	30	72,000
25	Uzito wa chembe	30	72,000
26	Utotaji ya bezi	30	72,000
27	Uwiano wa Adsorption ya Sodiamu	50	120,000
28	Uwiano wa maji	50	120,000
29	Uwiano wa usambazaji	50	120,000
30	Yabisi zisizoweza kuyeyuka	50	120,000
31	Nitrojen ya Naitret (N-NO3)	20	48,000
32	Nitrojen ya Ammonia (N-NH4)	20	48,000
33	Uandaaji wa sampuli	20	48,000
34	Boron inayoweza kubadilishwa na maji	20	48,000
35	Mbolea ya bayoanuai	70	168,000
36	Madini tembo	50	120,000
37	Asidi ya kioganiki	70	168,000
38	Virutubisho vinginevyo	70	168,000